

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

KORONAVİRUS PANDEMİYASI ŞƏRAİTİNDƏ DÜNYA VALYUTA
SİSTEMİNİN İNKİŞAFININ ƏSAS İSTİQAMƏTLƏRİ
mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

Rüstəmov Fuad Eldar

BAKI – 2022

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

BMDM-in direktoru

i.ü.f.d., dos. Əhmədov Fariz Saleh oğlu

_____ **imza**

“ ____ ” _____ **20__ -ci il**

“KORONAVİRUS PANDEMİYASI ŞƏRAİTİNDƏ DÜNYA VALYUTA
SİSTEMİNİN İNKİŞAFININ ƏSAS İSTİQAMƏTLƏRİ”

mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASİYASI

İxtisasın şifri və adı: 060401-Dünya İqtisadiyyatı

İxtisaslaşma: Beynəlxalq maliyyə və valyuta kredit münasibətləri

Qrup: 876

Magistrant:

Rüstəmov Fuad Eldar oğlu
_____ **imza**

Elmi rəhbər:

i.e.n., dos. Hüseynov Adil Şeyruz
_____ **imza**

Proqram rəhbəri:

i.f.d., dos. Nəcəfova Kəmalə Akif
_____ **imza**

Kafedra müdiri:

i.e.d., prof. Kəlbiyev Yaşar Atakişi
_____ **imza**

BAKİ - 2022

Elmi And

Mən, Rüstəmov Fuad Eldar oğlu and içirəm ki, “Koronavirus pandemiyası şəraitində dünya valyuta sisteminin inkişafının əsas istiqamətləri” mövzusunda magistr dissertasiyasını elmi əxlaq normaları və istinad qaydalarına tamamilə riayət edərək və istifadə etdiyim mənbələrin hamısını ədəbiyyat siyahısında əks etdirərək yazmışam.

KORONAVİRUS PANDEMİYASI ŞƏRAİTİNDƏ DÜNYA VALYUTA SİSTEMİNİN İNKİŞAFININ ƏSAS İSTİQAMƏTLƏRİ

XÜLASƏ

Tədqiqatın aktualığı: Koronavirus (Covid-19) epidemiyası müasir dövrdə dünyada ən böyük sağlamlıq böhranlarından biridir. Lakin epidemiya təkəcə sağlamlıq böhranı deyil, bütün dünyanı əhatə edən qlobal, iqtisadi və sosial böhrana çevrilib.

Tədqiqatın məqsədi: Tədqiqatın əsas məqsədi aşağıdakılardır:

1. Covid-19 pandemiyası nəticəsində dünya ölkələrinin iqtisadiyyatlarına, valyuta sistemlərinə dəyən ziyanı araşdırmaq;
2. Dünya ölkələrinin pandemiyanın vurduğu ziyanları azaltmaq və aradan qaldırmaq üçün atdığı addımları müəyyənləşdirmək;
3. Dünya Valyuta Fondu bu yöndə atdığı addımları, ölkələrə göstərdiyi yardımları, pandemiya şəraitində dünya valyuta sisteminin möhkəmləndirilməsində rolunu araşdırmaq.

İstifadə olunmuş tədqiqat metodları: Tədqiqatın gedişində elmi müşahidə, müqayisə, təhlil, sintez, riyazi hesablamalar metodlarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın informasiya bazası: Dünyanın dörd bir yanında bu mövzuya dair tədqiqat işləri aparılmış, məqalələr, tezislər yazılmışdır. Bu yazıçılara misal olaraq Balima Sy, Barro Robert, Yalçinkaya Y., Tunali H., Adinda Cantika, Pham Sherisse, Mühleisen M., Mckibbin Warwick, Fernando R., Gaspar Vitor, Manro P., Cherry Y.D., Krogstad P. və digər yazıçıları misal göstərə bilərik.

Tədqiqatın məhdudiyətləri: Mövzunun araşdırılmasında məhdudiyət ədəbiyyat azlığıdır.

Tədqiqatın elmi yeniliyi və praktiki nəticələri: Tədqiqatın elmi yeniliyi aşağıdakılardır:

1. Dünya ölkələrinin valyuta sisteminə dəyən zərər qiymətləndirilmişdir;
2. Dünya ölkələrinin iqtisadiyyatlarına dəyən zərərin qarşısının alınması, azaldılması yolları müəyyənləşdirilmişdir.

Nəticələrin istifadə olunma biləcəyi sahələr: Aparılmış araşdırma və tədqiqatlar, əldə olunmuş nəzəri və praktiki nəticələr dünya valyuta sisteminə, dünya ölkələrinin valyuta sistemlərinə, iqtisadiyyatlarına dəymiş zərəri müəyyənləşdirməyə, qiymətləndirməyə, dəymiş zərəri aradan qaldırmaq üçün ölkələr tərəfindən hansı addımların atılmalı olduğunu müəyyənləşdirməyə, iqtisadiyyatı yenidən canlandırmağa, sağlam iqtisadiyyat formalaşdırmağa imkan yaradır.

Açar sözlər: Covid19, pandemiya, Beynəlxalq Valyuta Fondu, maliyyə

MAIN DIRECTIONS OF DEVELOPMENT OF THE WORLD CURRENCY SYSTEM IN THE CONTEXT OF CORONAVIRUS PANDEMY

SUMMARY

The actuality of the subject: The coronavirus (Covid-19) epidemic is one of the largest health crises in the world today. However, the epidemic has become not only a health crisis, but a global, economic and social crisis that has spread around the world.

Purpose and tasks of the research: The main objectives of the study are:

1. To investigate the damage caused to the economies and currency systems of the world as a result of the Covid-19 pandemic;

2. Identify the steps taken by countries around the world to reduce and eliminate the damage caused by the pandemic;

3. To study the steps taken by the World Monetary Fund in this direction, its assistance to countries, its role in strengthening the world monetary system in the event of a pandemic.

Used research methods: Scientific observation, comparison, analysis, synthesis, mathematical calculation methods were used in the course of the research.

The information base of the research: Research has been conducted on this topic around the world, articles and theses have been written. Examples of these writers are Balima Sy, Barro Robert, Yalcinkaya Y., Tunali H., Adinda Cantika, Pham Sherisse, Mühleisen M., Mckibbin Warwick, Fernando R., Gaspar Vitor, Manro P., Cherry Y.D., Krogstad P., and others.

Restrictions of research: The limitation of the research on the topic is the lack of literature.

The novelty and practical results of investigation: The scientific novelty of the research is as follows:

1. The damage to the currency system of the world countries has been assessed;

2. Ways to prevent and reduce the damage to the economies of the world have been identified.

Scientific-practical significance of results: Research and studies, theoretical and practical results to determine and assess the damage to the world monetary system, currency systems, economies, to determine what steps should be taken by countries to eliminate the damage, to revive the economy, allows to form a healthy economy.

Keywords: Covid19, pandemic, International Monetary Fund, finance

İXTİSARLAR VƏ İŞARƏLƏR

BOKT	Bank olmayan kredit təşkilatı
BNBK	Bank Nəzarəti üzrə Bazel Komitəsi
BSNA	Beynəlxalq Sığorta Nəzarətçilər Assosiasiyası
QKKBT	Qiymətli Kağızlar Komissiyası Beynəlxalq Təşkilatı
MŞ	Maliyyə Sabitliyi Şurası
İƏİT	İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı
Aİ	Avropa İttifaqı
BVF	Beynəlxalq Valyuta Fondu
DJSO	Dow Jones Sənaye ortalaması
DVK	Dinamik Valyuta Konvertasiyası
VAR	Vektor Avtoreqresiyası
ÜST	Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....	8
I KORONAVİRUS PANDEMİYASI DÖVRÜNDƏ	
FƏSİL. BEYNƏLXALQ MALİYYƏ	
SİSTEMİ.....	13
1.1. COVID-19 pandemiyasının dünya ölkələrinin maliyyə sisteminə vurduğu ziyan.....	13
1.2. Ölkələrin maliyyə sağlamlığını idarə etmək və pandemiya ilə əlaqədar yaranan böhranlar yönündə atdığı addımlar.....	20
II BEYNƏLXALQ VALYUTA FONDUNUN COVID-19	
FƏSİL. DÖVRÜNDƏ	
FƏALİYYƏTİ.....	38
2.1. Beynəlxalq Valyuta Fondunun pandemiya dövrü ərzində dünya iqtisadiyyatında rolu.....	38
2.2. Koronavirusun iqtisadi təsirlərinə qarşı Beynəlxalq Valyuta Fondunun dəstək mexanizmləri.....	41
2.3. Pandemiyanın iqtisadi təsirləri ilə əlaqədar Beynəlxalq valyuta Fondunun irəli sürdüyü təkliflər.....	50
III PANDEMİYA ŞƏRAİTİNDƏ AZƏRBAYCAN	
FƏSİL. İQTİSADİYYATI.....	58
3.1. Azərbaycan Respublikası maliyyə siyasətinə pandemiyanın göstərdiyi təsirlər.....	58
3.2. Ölkə iqtisadiyyatına pandemiyanın göstərdiyi təsirlərə qarşı görülən tədbirlər.....	66
NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR.....	80
İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI.....	83
Cədvəllərin siyahısı.....	86
Şəkillərin siyahısı.....	86
Qrafiklərin siyahısı.....	86

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı: Koronavirus (Covid-19) epidemiyası müasir dövrdə dünyada ən böyük sağlamlıq böhranlarından biridir. Lakin epidemiya təkcə sağlamlıq böhranı deyil, bütün dünyanı əhatə edən qlobal, iqtisadi və sosial böhrana çevrilib. Bir çox sektorlarda istehsal dayanıb, gəlir effekti hesabına istehlak əhəmiyyətli dərəcədə azalıb. Covid-19 epidemiyasının yaratdığı iqtisadi böhran, son 40 ildə baş verən iqtisadi böhran və fəlakətlərdən qat-qat böyükdür. Pandemiyanın səbəb olduğu, törədəcəyi qlobal böhranın əvvəlki qlobal böhranlardan daha dərin və qalıcı olacağı təxmin edilir.

Dünya iqtisadiyyatı 2020-ci ildə 4,0% kiçildi ki, bu da qlobal maliyyə böhranındakı azalmadan təxminən iki dəfə çoxdur. Epidemiyanın yaratdığı şokların təsiri və müddəti dəqiq bilinmədiyi və proqnozlaşdırıla bilmədiyi üçün iqtisadiyyatlarda yüksək səviyyədə qeyri-müəyyənliyə səbəb olmuşdur. Məlum olduğu kimi, qeyri-müəyyənlik həm istehlakın, həm də investisiyanın təxirə salınmasına və buna görə də iqtisadi daralmaya səbəb olur.

Ölkələr Covid-19-un iqtisadi idarə edilməsində müxtəlif prioritetlər və məbləğlərlə maliyyə müdaxiləsi həyata keçirsə də, son məqsədlər işçiləri qorumaq üçün tənzimləmələr, işəgötürənlər üçün maliyyə tədbirləri, ixraca müdaxilələr və aşağı gəlirli qruplara köçürmələr irəli sürmək olmuşdur. Pandemiyanın qlobal iqtisadiyyata təsiri ilə bağlı artan narahatlıqlara ilk cavab G7 ölkələrinin maliyyə nazirləri və mərkəzi banklarından gəldi. 3 mart 2020-ci il tarixində dərc edilən bəyannamədə iqtisadi artımın davam etdirilməsi üçün bütün lazımi tədbirlərin görülcəyi bildirilib. Kovidlə mübarizədə səhiyyə sistemlərini gücləndirmək üçün ilk müdaxilənin maliyyə dəstəyi paketləri olacağı da bildirilib. Əslində, bu açıqlamalardan sonra G7 ölkələrinin əksər mərkəzi bankları, xüsusilə FED (0,5%), ehtiyat tələblərinin azaldılması kimi bir sıra tədbirlərlə maliyyə sistemlərində likvidliyi artırmaq üçün hərəkətə keçdi. faiz dərəcələrinin aşağı salınması, banklar və biznes üçün müvəqqəti kredit imkanlarının yaradılması və kredit şərtlərinin yüngülləşdirilməsi . Bundan əlavə, milli hökumətlər

iqtisadi fəaliyyəti saxlamaq üçün müxtəlif fiskal tədbirlər qəbul etmişlər. Ümumiyyətlə, bu tədbirlərə ev təsərrüfatlarına birbaşa ödənişlərin edilməsi, vergi ödənişlərinin müvəqqəti təxirə salınması, işsizlikdən sığortanın uzadılması və müəssisələrə zəmanətlərin və kreditlərin artırılması daxildir.

Covid-19-a qarşı ölkələrin gördüyü maliyyə tədbirləri Cədvəl 4-də göstərilib. Çinin Wuhan şəhərində ortaya çıxan ilk hadisə ilə Çin Hökuməti 2020-ci ilin yanvarında Wuhandə sətəlcəm epidemiyasının yeni bir korona virusunun səbəb olduğunu dünya ictimaiyyəti ilə paylaşdı və sonra çox sərt tədbirlər görməyə başladı. Bu tədbirlərə Hubei əyalətinin bağlanması, milli səviyyədə genişmiqyaslı hərəkət məhdudiyyətləri, sosial uzaqlaşma və geri qayıdan işçilər üçün 14 günlük karantin müddəti daxildir. Tədbirlər nəticəsində Çin iqtisadiyyatı birinci rübdə 6,8% kiçildi. Bundan sonra Çin Hökuməti təxminən 4,6 trilyon Çin yuanı (RMB) (ÜDM-in 4,5%-i) məbləğində maliyyə tədbirləri elan etdi. Bu fiskal tədbirlərə epidemiyanın qarşısının alınması və ona nəzarət üçün xərclərin artırılması, tibbi avadanlıq istehsalı, işsizlik sığortasının daha sürətli ödənilməsi və onun əməkçi miqrantlara genişlənməsi, vergilərin azaldılması və sosial sığorta haqlarından imtina edilməsi, dövlət investisiyasından ibarətdir.

Problemin qoyuluşu və öyrənilmə səviyyəsi: Son dövrlər dünyada Covid-19 virusunun yayılması nəticəsində dünya ölkələrinin iqtisadiyyatlarına, valyuta sistemlərinə dəyən iqtisadi zərərin müəyyən edilməsi və bu zərərin aradan qaldırılması üçün atılan addımlar bir çox iqtisadçıların, elm adamlarının əsas tədqiqat mövzusu olmuşdur. Lakin Azərbaycan ədəbiyyatına nəzər yetirdikdə bu mövzu ətrafında yazılmış ədəbiyyatların elə də çox olmadığına şahidi olarıq.

Dünyanın dörd bir yanında bu mövzuya dair tədqiqat işləri aparılmış, məqalələr, tezislər yazılmışdır. Bu yazıçılara misal olaraq Balima Sy, Barro Robert, Yalçinkaya Y., Tunali H., Adinda Cantika, Pham Sherisse, Mühleisen M., Mckibbin Warwick, Fernando R., Gaspar Vitor, Manro P., Cherry Y.D., Krogstad P. və digər yazıçıları misal göstərə bilərik.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri: Tədqiqatın əsas məqsədi aşağıdakılardır:

4. Covid-19 pandemiyası nəticəsində dünya ölkələrinin istisadiyyatlarına, valyuta sistemlərinə dəyən ziyanı araşdırmaq;
5. Dünya ölkələrinin pandemiyanın vurduğu ziyanları azaltmaq və aradan qaldırmaq üçün atdığı addımları müəyyənləşdirmək;
6. Dünya Valyuta Fondu bu yöndə atdığı addımları, ölkələrə göstərdiyi yardımları, pandemiya şəraitində dünya valyuta sisteminin möhkəmləndirilməsində rolunu araşdırmaq.

Tədqiqatın əsas vəzifələri aşağıdakılardır:

1. Covid-19 pandemiyası şəraitində dünya valyuta sisteminin vəziyyətinin araşdırılması;
2. Pandemiya ilə əlaqədar yaranan vəziyyətin ölkələrin iqtisadiyyatına vurduğu zərərin qiymətləndirilməsi;
3. Dünya Valyuta Fondunun Covid-19-in iqtisadi təsirlərinə qarşı dəstək mexanizmlərini araşdırmaq;
4. Azərbaycan Respublikasının maliyyə vəziyyətinə pandemiyanın göstərdiyi təsirləri qiymətləndirmək;
5. Covid-19 ilə əlaqədar yaranan iqtisadi təsirlərə qarşı Azərbaycan Respublikasının gördüyü tədbirləri araşdırmaq.

Tədqiqatın obyektı və predmeti: Tədqiqatın obyektı son dövrlər hökm sürən pandemiya ilə əlaqədar dünya ölkələrinin iqtisadiyyatına dəyən zərərin ölkələr, Beynəlxalq Valyuta Fondu tərəfindən minimuma endirilməsi, dəyən zərərin qarşılınması, iqtisadiyyatın inkişafı etdirilməsidir.

Tədqiqatın subyektı isə dəyən zərərin minimala endirilməsi, milli iqtisadiyyatların inkişafı, möhkəm beynəlxalq iqtisadiyyatın yenidən qurulmasından ötrü ölkələrin və BVF-nin atdığı addımlardır.

Tədqiqat metodları: Dissertasiya işinin məqsədi son illərdə dünyada hökm sürən koronavirus pandemiyasının dünya iqtisadiyyatına, dünya valyuta sistemə təsirinin,

bu yöndə Beynəlxalq Valyuta Sisteminin atdığı addımlarının, Beynəlxalq Valyuta Sisteminin pandemiya dövründə rolunun, ölkələrin bu yöndə atdığı iqtisadi addımların araşdırılması və təhlil olunmasından ibarətdir.

Tədqiqatın gedişində elmi müşahidə, müqayisə, təhlil, sintez, riyazi hesablamalar metodlarından istifadə edilmişdir. Bununla yanaşı, son dövrlərdə koronavirus pandemiyası səbəbindən dünya iqtisadiyyatına, onun ayrı-ayrı sahələrinə, milli iqtisadiyyatlara dəyən zərər, həyata keçirilən siyasi qərarlar, pul siyasəti, maliyyə siyasəti, Beynəlxalq Valyuta Fondunun həyata keçirdiyi tədbirlər haqqında tədqiqatçıların, dünya alimlərinin əsərlərindən istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın informasiya bazası: Beynəlxalq Təşkilatların və Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatları, dövrü nəşrlərin məlumatları, ölkənin maliyyə vəziyyətinə dair statistik materialları, dissertasiyanın mövzusu ilə bağlı monoqrafik və digər elmi ədəbiyyatlar, internetdəki materiallar təşkil etmişdir.

Tədqiqatın məhdudiyyətləri: Davam edən pandemiya şəraiti, pandemiyanın yaxın tarixdə baş verməsi ilə əlaqədar bu mövzu ətrafında tədqiqatların yetəri qədər olmamağı.

Tədqiqatın elmi yeniliyi: Tədqiqat işində :

- Koronavirus pandemiyasının dünya ölkələrinin maliyyə sisteminə vurduğu zərər və bu yöndə ölkələrin həyata keçirdiyi tədbirlər
- Pandemiyanın mənfi iqtisadi təsirlərini azaltmaq üçün ölkələrin həyata keçirdiyi maliyyə siyasəti tədbirləri
- Bu dövr ərzində dünya iqtisadiyyatında BVF-nin rolu
- Beynəlxalq Valyuta Fondunun həyata keçirdiyi dəstək mexanizmləri
- Beynəlxalq Valyuta Fondunun milli iqtisadiyyatlara dəyən zərəri azaltmaq, iqtisadiyyatı inkişaf etdirməkdən ötrü irəli sürdüyü təkliflər
- Pandemiya şəraitinin Azərbaycan Respublikasının maliyyə sisteminə təsiri və bu yöndə alınan tədbirlər araşdırılmışdır.

Nəticənin praktiki əhəmiyyəti və tətbiq sahələri: Aparılmış araşdırma və tədqiqatlar, əldə olunmuş nəzəri və praktiki nəticələr dünya valyuta sisteminə, dünya ölkələrinin valyuta sistemlərinə, iqtisadiyyatlarına dəymiş zərəri müəyyənləşdirməyə, qiymətləndirməyə, dəymiş zərəri aradan qaldırmaq üçün ölkələr tərəfindən hansı addımların atılmalı olduğunu müəyyənləşdirməyə, iqtisadiyyatı yenidən canlandırmağa, sağlam iqtisadiyyat formalaşdırmağa imkan yaradır. Əlavə olaraq qeyd etmək olar ki, əldə olunmuş nəticələr dünya iqtisadiyyatının pandemiya dövründə və sonrakı dövrlərdə inkişaf etdirilməsində istifadə oluna bilər.

I FƏSİL. KORONAVİRUS PANDEMİYASI DÖVRÜNDƏ BEYNƏLXALQ MALİYYƏ SİSTEMİ

1.1. Covid-19 pandemiyasının dünya ölkələrinin maliyyə sisteminə vurduğu ziyan

Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı tərəfindən 11 mart 2020-ci il tarixində COVID-19-un yayılması qlobal pandemiya kimi elan edilmişdir. 21 aprel 2020-ci il tarixinə bütün dünyada 2,397,216 təsdiqlənmiş yoluxma və 162,956 ölüm halı var (ÜST, 2020a). Covid-19-a yoluxma və ölüm hallarının əksəriyyəti Çin və G7 ölkələrinin payına düşür (ÜST, 2020a). COVID-19-un yayılması qlobal maliyyə bazarlarını silkələyib. Əvvəlki bağlanışdan 7%-lik enişlərə əsaslanan 1-ci səviyyəli elektrik açarları ABŞ fond bazarında daha böyük qəzaların qarşısını almaq üçün dörd dəfə işə salındı (Dünya İqtisadi Forumu, 2020).¹ Bu mexanizm 1988-ci ildə tətbiq olunduğu vaxtdan 1997-ci ildə yalnız bir dəfə işə salınıb. Dow Jones Sənaye Ortalaması (DJSO) və S&P500 indeksləri ilk təsdiqlənmiş halın baş verdiyi 31 dekabr 2019-cu il tarixindən 20 mart 2020-ci il tarixində müvafiq olaraq 33% və 29% azalıb. Bu barədə Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı məlumat yayıb. Həmçinin, DJSO-da 16 Mart 2020 (12,93% azalma) və 12 Mart 2020 (9,99% azalma) müvafiq olaraq üçüncü və altıncı ən böyük gündəlik enişlər qeydə alınıb. Böyük Britaniyanın əsas indeksi FTSE100 1987-ci ildən bəri ən pis rübdə 24,80% azalma qeydə alınıb. Yaponiya 2019-cu ilin dekabr ayının ən yüksək göstəricisindən 20%-dən çox azalma yaşadı (Bloomberg, 2020).

Mərkəzi banklar, dövlət qurumları və çoxtərəfli təşkilatlar iqtisadiyyatları stimullaşdırmaq üçün maliyyə bazarına davamlı bir sıra müdaxilələrlə məşğuldurlar. Beynəlxalq Valyuta Fondu (BVF) COVID-19 pandemiyası zamanı qəbul edilən hökumət stimül paketlərinin 3,3 trilyon ABŞ dolları, əlavə kreditlər, kapital qoyuluşları və zəmanətlərin isə 4,5 trilyon ABŞ dolları təşkil etdiyini təxmin etdi (Konqres Araşdırma Xidməti, 2020). Federal Ehtiyat, COVID-19-un iqtisadi təsirlərini aradan qaldırmaq üçün müstəsna addımlar atdı və 15 Mart 2020-ci ildə sıfır faiz

dərəcəsi siyasətini elan etdi və 700 milyard ABŞ dolları dəyərində Kəmiyyət Zənginləşdirmə proqramı elan etdi. Digər ölkələrin mərkəzi bankları siyasət faiz dərəcələrini və ehtiyat tələblərini azaldıb və əlavə maliyyə imkanları elan ediblər. Həmçinin, bəzi mərkəzi banklar maliyyə institutları üçün sərbəst kapital və kontrsiklik tamponlara malikdir (Konqres Araşdırma Xidməti, 2020). BVF “qlobal miqyasda hökumətlər tərəfindən borclanma artımının 2019-cu ildə qlobal ümumi daxili məhsulun (ÜDM) 3,7%-dən 2020-ci ildə 9,9%-ə yüksələcəyini” proqnozlaşdırıb (Konqres Araşdırma Xidməti, 2020, səh. 1).

Dünya miqyasında belə böyük təsirdən sonra, COVID-19-un iqtisadi təsirləri haqqında ədəbiyyat sürətlə böyüməyə başladı (Baker və digərləri, 2020; Conlon & McGee, 2020; Corbet et al., 2020; Kristoufek, 2020; McKibbin & Fernando, 2020; Ramelli & Wagner, 2020; Zhang et al., 2020). Baker et al., 2020 və Zhang et al., 2020, COVID-19-un ümumi bazarlara təsirini araşdırır. Conlon və McGee (2020) Bitcoin-in COVID-19 ayı bazarı zamanı təhlükəsiz sığınacaq olub-olmadığını araşdırır. McKibbin və Fernando (2020) COVID-19-un yayılmasının qlobal iqtisadiyyata necə təsir etdiyini göstərir. Şərif və b. (2020) COVID-19-un ABŞ-ın iqtisadi qeyri-müəyyənliyinə təsirinin geosiyasi riskdən daha aşağı olduğunu müəyyən edir. Yarovaya və b. (2020) COVID-19 pandemiyası zamanı kriptovalyuta bazarlarında heç bir sürü davranışı aşkar etmir. Bununla belə, bildiyimiz qədər, bu tədqiqatların heç biri COVID-19-un maliyyə firmalarına təsirini, qeyri-maliyyə firmaları ilə müqayisədə maliyyə firmalarına, onların yaratdığı maliyyə yoluxmasına və onun portfel dizaynına təsirlərini araşdırmağa cəhd etməyib. Tədqiqatımız maliyyə xəstəliyinin Çin və G7 siyahısına daxil olan firmalarda, həm maliyyə, həm də qeyri-maliyyə şirkətlərində baş verib-vermədiyini və COVID-19 pandemiyası dövründə optimal portfel dizaynının necə dəyişdiyini araşdıraraq ədəbiyyatdakı bu boşluğu doldurur. Empirik nəticələr göstərir ki, Çin və G7 səhm gəlirləri arasında həm maliyyə, həm də qeyri-maliyyə dinamik şərti korrelyasiya COVID-19 dövründə əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır. Bununla belə, İƏT (İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı)-dəki artımın miqyası maliyyə firmaları üçün daha yüksəkdir və bu, onların maliyyə infeksiyasının ötürülməsində qeyri-maliyyə firmalarına nisbətən daha mühüm rol oynadığını

göstərir. Baş vermə zamanı Çin və Yaponiya yayılmalarının xalis ötürücüləri kimi görünür və bu, maliyyə yoluxmasının virusun yoluxmasına bənzər bir model izlədiyini göstərir. Nəhayət, optimal hedcinq əmsalları əksər hallarda COVID-19 dövründə əhəmiyyətli dərəcədə artır və bu, həddindən artıq turbuləntlik dövründə daha yüksək hedcinq xərclərini nəzərdə tutur. Bu nəticələr siyasətçilərə, tənzimləyicilərə, praktikantlara və digər bazar iştirakçılarına maliyyə infeksiyası ilə mübarizə aparmaq üçün strategiyalar hazırlamaq üçün təlimat verir.

Nümunə dövrümüz həm COVID-19-dan əvvəlki dövrü (1 yanvar 2013-cü il – 30 dekabr 2019-cu il), həm də COVID-19 dövrünü (31 dekabr 2019-cu il – 20 mart 2020-ci il) əhatə edir. Biz COVID-19 dövrünün başlanğıc tarixini 31 dekabr 2019-cu il, ilk COVID-19 hadisəsinin Çin tərəfindən Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatına (ÜST) bildirildiyi tarix kimi qəbul edirik (ÜST, 2020b). Digər tərəfdən, qlobal maliyyə böhranı (2007-2009) və Avropanın suveren borc böhranı (2010-2012) ilə üst-üstə düşməmək üçün COVID-19-dan əvvəlki dövrün ilk tarixini 1 yanvar 2013-cü il kimi seçirik. COVID-19 epidemiyası ilə əlaqədar maliyyə xəstəliyini araşdırmaq üçün aşağıdakı səbəblərə görə nümunəmizdə Çin və G7 ölkələrini seçdik. Birincisi, Çin COVID-19 mənbəyidir. İkincisi, Çin və G7 ölkələri 20 Mart 2020-ci il tarixinə təsdiqlənmiş ümumi halların 68,19%-ni təşkil etdiyi üçün ən çox təsirlənən ölkələr sırasındadır (ÜST, 2020c). Üçüncüsü, Çin və G7 ölkələri 2018-ci il üzrə qlobal ÜDM-in 61,11%-ni təşkil edir (Dünya Bankı, 2020). Möhkəmlik üçün nəticələrimizi G7 ölkələrindən əldə edilənlərlə müqayisə etmək üçün dünya maliyyə və qeyri-maliyyə səhmlərinin gəlirlərindən də istifadə edirik.

Çindən, G7 ölkələrindən və dünyadan maliyyə və qeyri-maliyyə sektorlarının gəlir indeksləri haqqında məlumatlar DataStream-dən əldə edilir. Maliyyə sektoru və qeyri-maliyyə sektoru DataStream Səviyyə 2.3-ə uyğun olaraq kateqoriyalara bölünmüşdür. Biz gündəlik gəlirləri hesablamaq üçün ABŞ dolları ilə ifadə edilmiş gəlir seriyasından istifadə etmişik. Gündəlik gəlirlər gəlir indeksindən hesablanmışdır: $rt \ln(RIt/RIt-1)$, burada rt gəlirdir və RIt DataStream-dən əldə edilən Qayıdış İndeksidir.

COVID-19 dövründə Çin, G7 ölkələrinin və dünya indekslərinin orta maliyyə və qeyri-maliyyə fond gəlirləri mənfi, COVID-19-dan əvvəlki dövrdə isə müsbət gündəlik gəlirlər var. İtaliya maliyyə firmaları COVID-19 dövründə ən yüksək mənfi gəliri, Böyük Britaniya isə eyni dövrdə qeyri-maliyyə firmaları üçün ən yüksək mənfi gəlir əldə edib. Mənfi gəlirlər Çin və G7 ölkələrində təsdiqlənmiş halların sayı ilə əlaqələndirilir. Böyük Britaniya bazarının gəliri dövr ərzində (31 dekabr 2019-cu il – 20 mart 2020-ci il) 40% azalıb. Eynilə, digər G7 ölkələrində də bazar indeksləri COVID-19 dövründə əhəmiyyətli dərəcədə azalma yaşadı.

Maliyyə və qeyri-maliyyə fond gəlirlərinin dəyişkənliyi COVID-19 dövründə COVID-19-dan əvvəlki dövrlə müqayisədə daha yüksəkdir və bunun sübutu standart kənarlaşmaların artmasıdır. Bütün qayıdışların ayrılığı sıfırdan çox uzaqdır və kurtoz bütün hallarda 3-dən çox olur ki, bu da qaytarma seriyalarının qeyri-normal olduğunu göstərir. Bu, Jarque-Bera testi ilə rəsmi şəkildə təsdiqlənir. Bütün portfel qaytarma seriyalarının vahid kökləri olmadığı görünür. BoX–Pierce–Ljung portmanteau testi göstərir ki, əksər gəlirlərin avtokorrelyasiyası var. Həm maliyyə, həm də qeyri-maliyyə səhmlərinin gəlirlərinin COVID-19-dan əvvəlki dövrdə vahid kökləri yoxdur. Bununla belə, onların əksəriyyətinin COVID-19 dövründə vahid kökləri var, çünki eyni dövrdə birja indeksləri mənfi gəlirlər tendensiyası yaşayıb. Çin və G7 maliyyə və qeyri-maliyyə səhmlərinin gəlirləri arasında Pearson korrelyasiyaları COVID-19 dövründə COVID-19-dan əvvəlki dövrlə müqayisədə daha yüksək görünür və bu, maliyyə yoluxması ilə bağlı bəzi ilkin nəticələri təklif edir.

Çin və G7 (dünya) maliyyə və qeyri-maliyyə səhmlərinin gəlirləri COVID-19 dövründə COVID-19-dan əvvəlki dövrlə müqayisədə daha yüksəkdir. Böhran dövrü ilə qeyri-böhran dövrü arasında İEO-ların fərqi ölkələr arasında dəyişir. Böyük Britaniya maliyyə firmaları üçün ən yüksək fərqi (0,1101) nümayiş etdirir, Almaniya isə qeyri-maliyyə firmaları üçün ən yüksək fərqi malikdir (0,0776). Empirik nəticələr diaqnostik testlərdən keçir. Tse-nin (2000) Laqranc çarpan testi daimi korrelyasiyaları rədd edir. Hosking (1980) testi seriyalı korrelyasiyaya dair heç bir sübut təqdim etmir və Li və McLeod (1981) testi modeldə səhv spesifikasiyaya dair

heç bir sübut təqdim etmir. Almaniya və ABŞ istisna olmaqla, dinamik korrelyasiya artımı maliyyə üçün qeyri-maliyyə firmaları ilə müqayisədə xeyli yüksəkdir. Nəticələr təkcə Çin və G7 ölkələri arasında maliyyə yoluxmasının mövcudluğunu təsdiqləmir, həm də göstərir ki, yoluxma dərəcəsi maliyyə üçün qeyri-maliyyə şirkətləri ilə müqayisədə xeyli yüksəkdir. Sübutlar göstərir ki, investorlar və siyasətçilər maliyyə firmalarının səhmlərinin qiymət davranışı ilə bağlı xüsusilə ehtiyatlı olmalıdırlar.

Nəticələr göstərir ki, hər iki dövrdə İtaliya maliyyə sektoru istisna olmaqla, Çin maliyyə və qeyri-maliyyə sektorlarında optimal çəkilər 0,50-dən azdır. Nəticələr o deməkdir ki, investorlar portfelin gəlirini azaltmadan riskini azaltmaq üçün Çin maliyyə (qeyri-maliyyə) sektorunda bir dollarlıq portfelin yarısından azını ayırmalıdır. Maraqlıdır ki, optimal çəkilər zamanla dəyişir və COVID-19 dövründə də dəyişir. Məsələn, Çin və ABŞ maliyyə sektorunun portfelinə Çin maliyyə sektorunun optimal çəkisi COVID-19-dan əvvəlki dövrdə 0,2949-dan COVID-19 dövründə 0,4199-a yüksəlib. Bu, nümunəmizin sonuna doğru Çin bazarlarının bərpa olunmağa başlaması, qərb bazarlarının isə böyük enişlər yaşamağa davam etməsi ilə əlaqədar ola bilər. Bu halda, belə portfellərə Çin qiymətli kağızlarının əlavə edilməsi nəticələri tarazlaşdırır və ümumi performansını yaxşılaşdırır.

Optimal hedcinq əmsalları VARMA (1,1) DCC GARCH modeli ilə tənliyindən istifadə etməklə qiymətləndirilir. Şəkil 5 göstərir ki, bu optimal nisbətlər zamanla dəyişir. Nəticələr portfel dizaynı üçün maraqlı fikirlər təqdim edir. Birincisi, maliyyə və qeyri-maliyyə sektorları üçün optimal hedcinq nisbətlərinin əksəriyyətinin COVID-19 dövründə əhəmiyyətli dərəcədə dəyişdiyi görünür. Onların bəziləri artıb, bəziləri isə azalıb. Məsələn, Çin-Yaponiya maliyyə (qeyri-maliyyə) firmaları üçün hedcinq nisbəti COVID-19-dan əvvəlki dövrdə 0,2645-dən (0,2788) COVID-19 dövründə 0,4252-yə (0,4240) yüksəldi. Hedcinq əmsallarının artması, Çin maliyyə və qeyri-maliyyə sektorlarını qısaltmaq üçün tələb olunan daha çox müqavilələr səbəbindən COVID-19 dövründə daha yüksək hedcinq xərclərini təklif edir. Nəticələr böhran dövrlərində daha yüksək hedcinq əmsallarını göstərən ədəbiyyatla uyğundur (Antonakakis və digərləri, 2018; Batten və digərləri, 2019). Həmçinin, Chow

qırılma nöqtəsi testi ÜST tərəfindən ilk təsdiqlənmiş COVID-19 hadisəsinin bildirildiyi 31 dekabr 2019-cu ildə hedcinq nisbətlərində struktur pozulma olduğunu göstərir. İkincisi, Çin-Dünya maliyyə və qeyri-maliyyə sektorları üçün hedcinq əmsalları inkişaf etmiş ölkələrdən (G7) daha yüksək görünür. Bu o deməkdir ki, G7 ölkələri ilə müqayisədə Çin maliyyə və qeyri-maliyyə sektorlarını qısaldanda hedcinq xərcləri global maliyyə və qeyri-maliyyə sektorları üçün daha yüksəkdir. Bu nəticələr COVID-19 dövründə maliyyə risklərinin idarə edilməsi ilə bağlı artan problemləri göstərir və maliyyə firmalarının səhmlərinin hedcinq edilməsi zamanı vəziyyətin daha çətin olduğunu göstərir.

Bu bölmə Çin çərçivəsində yayılmaları araşdırır. Empirik nəticələr göstərir ki, maliyyə (qeyri-maliyyə) gəlir və dəyişkənliyin yayılması orta hesabla müvafiq olaraq 61,99% (64,09%) və 60,13% (65,51%) təşkil edir. Hər ikisi gəlir gətirir və dəyişkənliyin yayılma indeksləri yüksəkdir ki, bu da Çin və G7 maliyyə və qeyri-maliyyə firmaları arasında şok ötürülməsinin yüksək olduğunu göstərir. Bu nəticələr həmçinin Çin və G7 maliyyə və qeyri-maliyyə firmaları arasında şok ötürülməsinin yüksək olduğunu göstərir.

Çin modelindən sonra biz COVID-19 və COVID-19-dan əvvəlki dövrlərdə yayılmaların miqyasını və növünü araşdırmaq üçün 200 günlük yuvarlanan pəncərədən istifadə edərək gəlir və dəyişkənliyin yayılmasını ölçürük. Yayılma planları göstərir ki, COVID-19 dövründə həm gəlir, həm də dəyişkənlik yayılmaları əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır. Bu nəticələr əvvəlki tədqiqatları təsdiqləyir (Elsayed & Yarovaya, 2019; Lau et al., 2017; Zhang & Broadstock, 2018).

Nəticələrimizin möhkəmliyini yoxlamaq üçün bir neçə alternativ spesifikasiyanı nəzərdən keçiririk. Xüsusilə, biz yerli valyuta gəlirlərindən əldə edilən nəticələrin ABŞ dolları gəlirlərindən fərqli olub-olmadığını araşdırırıq. Nəticələr göstərir ki, yerli valyuta gəlirlərindən əldə edilən nəticələr ABŞ dolları gəlirindən əldə edilən nəticələrə bənzəyir. Həmçinin, biz 5, 10 və 15 günlük VAR gecikmə strukturu və 200 günlük dönmə pəncərələri ilə 5, 10 və 15 günlük proqnoz üfuku üçün yayılma indekslərini yaradırıq. Biz tapırıq ki, alternativ spesifikasiyalardan yayılma indeksləri miqyası və tendensiyası baxımından ilkin

spesifikasiyadan oxşar görünür və bu, bizim tapıntılarımızın alternativ spesifikasiyalara davamlı olduğunu göstərir.

Bu tədqiqat Çin və G7 ölkələri arasında maliyyə və qeyri-maliyyə firmaları vasitəsilə maliyyə yoluxmasının necə baş verdiyini təhlil edir. Empirik nəticələr göstərir ki, Çin və G7 maliyyə və qeyri-maliyyə səhmlərinin gəlirləri arasında dinamik şərti korrelyasiya COVID-19 dövründə əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır. Bununla belə, İƏT-dəki artımın miqyası maliyyə firmaları üçün daha yüksək olmuşdur ki, bu da onların maliyyə infeksiyasının ötürülməsində qeyri-maliyyə firmalarına nisbətən daha mühüm rol oynadığını göstərir. Nəticələr həmçinin göstərir ki, Çin və Yaponiya COVID-19 dövründə yayılmaların xalis ötürücüləri kimi görünür. Beləliklə, Çin və Yaponiya maliyyə və qeyri-maliyyə firmalarının şokların G7 ölkələrinə kross-bazar ötürülməsində rolu siyasətçilər, tənzimləyicilər, praktiklər və digər bazar iştirakçıları üçün maraqlı ola bilər. Optimal hedcinq əmsalları əksər hallarda COVID-19 dövründə əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır ki, bu da böhran zamanı daha böyük hedcinq xərclərini nəzərdə tutur.

Nəticələrimiz investora portfellərini optimallaşdırmaqda çoxlu təkliflər təklif edir və siyasətçilərə və tənzimləyicilərə təlimat verir. Bu COVID-19 mərhələsində tək-cə beynəlxalq birjalar deyil, həm də valyuta bazarları son dərəcə dəyişkən günlər yaşadı. Səhm bazarlarında daha əhəmiyyətli hedcinq xərcləri və portfellərdə valyuta uyğunsuzluğu beynəlxalq investorlar üçün həm bazar, həm də kredit riskini artırmışdır. Bu hadisələr bazar iştirakçılarını (xüsusən də bankları) risk götürmə qabiliyyətini azaltmağa və həm maliyyə bazarlarında, həm də qlobal iqtisadiyyatlarda artımı zəiflətməyə məcbur edir. Bu hərəkətlərin qarşısını almaq üçün siyasətçilər, Federal Ehtiyat tərəfindən edilən son qlobal svop razılaşmalarında göstərildiyi kimi beynəlxalq bazarlara likvidlik verməyə davam etməlidirlər. COVID-19-un təsirləri ilə bağlı tədqiqatlar hələ də çox inkişaf etmə mərhələsindədir. Mövzu ilə bağlı gələcək tədqiqatlar, xüsusən də COVID-19 altında daha uzun müddətlərin mövcudluğu ilə təmin edilir.

1.2. Ölkələrin maliyyə sağlamlığını idarə etmək və pandemiya ilə əlaqədar yaranan böhranlar yönündə atdığı addımlar

COVID-19 pandemiyası 2008-ci il maliyyə böhranından sonra G20-nin maliyyə islahatlarının həyata keçirilməsindən sonra qlobal maliyyə sisteminin ilk böyük sınağıdır. 2008-ci il böhranından fərqli olaraq, şok maliyyə sistemindən kənar yaranıb. Pandemiya və hökumətin qarşısının alınması tədbirləri real iqtisadi fəaliyyətin qəfil dayanmasına gətirib çıxardı və maliyyə sistemini gərgin vəziyyətə saldı, 2020-ci ilin martında ciddi likvidlik stressi ilə nəticələndi. Bunun ardınca iqtisadi tənəzzülün qarşısını almaq və bazarları sabitləşdirmək üçün görünməmiş siyasət tədbirləri görüldü. Səlahiyyətli o vaxtdan bəri artan iqtisadi qeyri-müəyyənliyə və maliyyə sabitliyinə qarşı davam edən yüksək risklərə cavab olaraq maliyyə dayanıqlığını dəstəkləmək və real iqtisadiyyata davamlı maliyyə axınını təmin etmək üçün dəstək tədbirlərinin böyük əksəriyyətini yerinə yetiriblər.

G20 islahatlarının təmin etdiyi daha möhkəmlik və çevik, qətiyyətli və cəsarətli beynəlxalq siyasət reaksiyası sayəsində qlobal maliyyə sistemi pandemiya dan indiyədək sovuşdu. Banklar və MBI-lər, xüsusən də CCP-lər yaxşı dayandılar və şoku gücləndirmək əvəzinə, böyük ölçüdə udmağı bacardılar. Buna baxmayaraq, əsas maliyyələşdirmə bazarları 2020-ci ilin mart ayında kəskin streslə üzləşdi, bu da səlahiyyətli real iqtisadiyyata maliyyə təminatını saxlamaq, iqtisadi yardım göstərmək, ABŞ dolları üzrə maliyyə çatışmazlığını aradan qaldırmaq və bazarın fəaliyyətini dəstəkləmək üçün qətiyyətli addımlar atmağa məcbur etdi. Bu müdaxilələr olmasaydı, bazarlardakı gərginliklər çox güman ki, davam edərdi və daha da güclənərdi.

2008-ci il maliyyə böhranından əhəmiyyətli dərəcədə fərqli olsa da, bu real həyat testi G20 islahatlarının fəaliyyəti də daxil olmaqla maliyyə siyasəti üçün mühüm dərslər verir. SSB-lərlə əməkdaşlıqda hazırlanmış bu hesabatın məqsədi COVID-19 təcrübəsindən maliyyə sabitliyi üçün ilkin dərsləri və beynəlxalq səviyyədə daha çox nəzərdən keçirilməsini tələb edə biləcək G20 maliyyə tənzimləmə islahatlarının fəaliyyəti ilə bağlı aspektləri müəyyən etməkdir.

Hesabat qlobal maliyyə sabitliyi üçün aktual olan əsas sahələrdə yaranan əsas suallar ətrafında təşkil olunub. Növbəti bölmədə bazar və institusional dayanıqlıq, o cümlədən maliyyə sistemində pro-tsiklik davranışa səbəb olan amillər müzakirə edilir. Bölmə 3, xüsusilə uzaqdan iş rejimlərinə qəfil və məcburi keçid vasitəsilə sınaqdan keçirilmiş əməliyyat dayanıqlığına diqqət yetirir. 4-cü bölmə böhrana hazırlıqla bağlı məsələləri müzakirə edir. Yekun bölmə əsas tapıntıları bir araya gətirir və gələcəyə baxır.

Bu mərhələdə pandemiya çıxarılaacaq hər hansı dərslər ilkin xarakter daşıyır. Pandemiya yayılmaqda davam edir və onun qlobal iqtisadiyyat və maliyyə sisteminə tam təsirləri hələ də ortaya çıxmayıb. Üstəlik, G20 islahatlarının təsirlərini hakimiyyət orqanlarının geniş və geniş miqyaslı monetar, tənzimləyici və fiskal dəstək tədbirlərindən ayırmaq çətindir, çünki əksər dəstək tədbirləri qüvvədə qalır.

Bazar və institusional dayanıqlıq

COVID-19 şoku son on ildə əsaslı şəkildə dəyişmiş qlobal maliyyə sistemini vurdu. Bir sıra amillər, o cümlədən 2008-ci il maliyyə böhranından sonra tənzimləyici islahatlar və bazara əsaslanan düzəlişlər, texnoloji dəyişikliklər və BOKT-nin böyüməsi maliyyə sisteminin strukturuna və fəaliyyətinə təsir göstərmişdir. Maliyyə sabitliyi baxımından üç sual önə çıxır. Birincisi, böhrandan sonrakı islahatların maliyyə dayanıqlığına nəzərdə tutulan təsirləri olub-olmamasıdır. İkinci sual, qlobal tənzimləyici çərçivənin COVID-19 şokuna cavab vermək üçün lazımı çevikliyi təmin edib-etməməsidir. Nəhayət, böhrandan sonrakı islahatların bir hissəsini təşkil edən tənzimləmə və nəzarətin makroprudensial yönümlülüyünün gücləndirilməsinə yönəlmiş səylər nəticəsində maliyyə sisteminin özünü daha az protsiklik xarakterli aparıb-yaxmaması sualı yaranır.

Qlobal maliyyə sisteminin əsas hissələri 2008-ci il maliyyə böhranı ilə müqayisədə pandemiya daha dayanıqlı vəziyyətdə daxil oldu. Böyük banklar daha çox kapitalla sahibdirlər, daha çox likvidliyə malikdirlər və daha az levercinqə malikdirlər ki, bu da onlara baş verən makroiqtisadi şoku gücləndirmək əvəzinə udmağa imkan verdi. 2008-ci ildə. 2008-ci il maliyyə böhranına töhfə verən strukturlaşdırılmış maliyyənin aspektləri – strukturlaşdırılmış investisiya vasitələri

və subprime kreditlərin girovlaşdırılmış borc öhdəlikləri kimi – əhəmiyyətli dərəcədə azalmışdır.

Bununla belə, pandemiya təcrübəsi maliyyə sektorları daxilində və arasında dayanıqlıqdakı fərqləri də vurğuladı. Maliyyə sisteminin əsas hissələri indiyədək COVID-19 şokuna tab gətirə və udmağa qadir olsa da, əsas maliyyələşdirmə bazarları 2020-ci ilin mart ayında kəskin stress yaşadı. Pandemiyaya doğru müəyyən dərəcədə maliyyə stressinin gözlənməsinə baxmayaraq, onun genişliyi və dərinliyin görünməmiş olduğu ortaya çıxdı. Əvvəlki stress dövrlərində olduğu kimi, şok riskin kəskin yenidən qiymətləndirilməsinə və təhlükəsiz aktivlərə tələbatın artmasına səbəb oldu. Daha kəskin fazasında, stress nağd pula və nağd pula yaxın aktivlərə son dərəcə yüksək tələbat gətirib çıxardı, vasitəçiliyi asanlaşdırmaq üçün lazım olan likvidliyə tələb və təklifdə böyük disbalanslar yaratdı.

Geniş monetar, fiskal, tənzimləyici və nəzarət tədbirləri COVID-19 hadisəsinin maliyyə sistemində təsirini azaldı. Bu, qismən xarici şokun fəvqəladə miqyasını əks etdirsə də, həm də maliyyə sisteminin bəzi hissələrində yaşanan spesifik problemlərə cavab idi. Mərkəzi banklar 2008-ci il maliyyə böhranı zamanı bunu üstələyən miqyasda və sürətlə görünməmiş tədbirlər gördü. Mərkəzi bankın aktivləri 2008-ci illə müqayisədə xeyli genişlənməmişdir ki, bu da müxtəlif formalarda və müxtəlif kanallar vasitəsilə dəstəyin göstərilməsini əks etdirir. Tənzimləyici və nəzarət tədbirləri bankları kreditləşməni dəstəkləmək, resursları boşaltmaq və əməliyyat yüklərini yüngülləşdirmək üçün mövcud buferlərdən istifadə etməyə həvəsləndirdi. Qiymətli kağızların tənzimləyiciləri bazarın fəaliyyətini dəstəkləmək üçün də tədbirlər gördülər. Fiskal orqanlar şirkətlərə və ev təsərrüfatlarına onları pandemiyanın təsirlərindən qorumaq və kredit tədarükünü saxlamaq üçün əhəmiyyətli dəstək verdi. İnkişaf etməkdə olan bazar iqtisadiyyatlarında dövlət dəstəyinin dərəcəsi ümumilikdə inkişaf etmiş iqtisadiyyatlarla müqayisədə nəzərəcarpacaq dərəcədə aşağı olmuşdur.

Daha böyük ümumi dayanıqlıq və qətiyyətli siyasət müdaxilələri nəticəsində, real iqtisadiyyatın maliyyələşdirilməsi ümumiyyətlə COVID-19 tədbiri ərzində mövcud olub. 2020-ci ilin mart ayında bazar təlatümləri zamanı maliyyələşdirmə

şərtlərinin əhəmiyyətli dərəcədə sərtləşməsinə və çətin əməliyyat mühitinə baxmayaraq, banklar kredit verməyə davam etmişlər. Həqiqətən də, BNBK (Bank Nəzarəti üzrə Bazel Komitəsi) təhlili göstərir ki, daha güclü kapitallaşmış banklar biznes və ev təsərrüfatlarına verilən kreditlərdə digər banklara nisbətən daha yüksək artımlar göstəriblər. Mart ayı təlatümünün pik dövründə kapital bazarları ciddi pozulma yaşasa da, siyasət müdaxilələri bazarın fəaliyyətini bərpa etdi və real iqtisadiyyata əhəmiyyətli kapital və borc maliyyələşdirməsinin buraxılmasını asanlaşdırdı. Törəmə alətlərin həcmi də artaraq, bazar iştirakçılarının riskləri ötürmək və hedcinq etmək qabiliyyətini artırmışdır.

Əhəmiyyətli dərəcədə bank sektorunun dayanıqlılığını Bazel III islahatlarının qəbulu ilə əlaqələndirmək olar. 2013-cü ildən 2019-cu ilin sonuna qədər islahatların həyata keçirilməsi ilə bankların kapitalı, leverec və likvidlik mövqeləri yaxşılaşıb. Əsas kapital səviyyəsi 1 (CET1) kapital əmsalları iri beynəlxalq fəal banklar üçün orta çəkili əsasda təxminən 3 faiz bəndi yaxşılaşıb. Bazel III islahatlarının tətbiqindən sonra leverec əmsalları nəzərəcarpacaq dərəcədə yaxşılaşdı və iri beynəlxalq aktiv banklar üçün orta çəkili leverec əmsalları 1-2 faiz bəndi arasında artdı. Likvidlik mövqeləri də həm keyfiyyət, həm də kəmiyyət baxımından əhəmiyyətli dərəcədə yaxşılaşmışdır. Birlikdə götürsək, əksər banklar pandemiyaya kapital və likvidlik səviyyələri minimum tənzimləyici səviyyələrdən xeyli yuxarı olanlarla daxil olub.

Uğursuzluğa düşər olan çox böyük problemin həllində əhəmiyyətli irəliləyiş bankların dayanıqlılığına da əlavə etdi.⁴ İnkişaf etmiş iqtisadiyyatlarda sistem əhəmiyyətli banklar, həll edildiyi təqdirdə zərər verə biləcək alətlər buraxmaqla əhəmiyyətli zərərləri udma və yenidən kapitallaşdırma qabiliyyətini artırdılar. Bu islahatlar səlahiyyətlilərə çətin vəziyyətə düşən banklarla işləmək üçün daha çox imkanlar verib. Bərpa və həllin planlaşdırılması, həmçinin bankların və səlahiyyətli orqanların əməliyyat imkanlarını təkmilləşdirmiş və gücləndirilmiş likvidliyin monitorinqi və hesabatı vasitəsilə transsərhəd əsasda risklərin idarə edilməsini dəstəkləmişdir.

MBİ(MIS İstintaq Bürosu)-lər tutulduğu kimi fəaliyyət göstərdilər. Son illərdə CCP-lərin artan istifadəsi və birjadankənar törəmə məhsulları üçün ikitərəfli marja 2008-ci ildən fərqli olaraq qarşı tərəf risklərinin azaldılmasına kömək etdi. Bu, pandemiyanın ilkin mərhələlərində çətin əməliyyat şəraitinə və artan bazar fəaliyyətinə (aktivlərin qiymətlərinin yüksək dəyişkənliyi daxil olmaqla) baxmayaraq belə idi. İlkin marja 2020-ci ilin martında bazar böhranı zamanı qarşı tərəf riskinin azaldılmasında əsas rol oynamışdır – törəmə alətlər və qiymətli kağızlarla bağlı risklər üçün kifayət qədər qabaqcadan maliyyələşdirilən zərərin udulmasını təmin etmək.

Sığorta sektoru, həmçinin qrup miqyasında nəzarət və makroprudensial siyasət tədbirləri üzrə təkmilləşdirilmiş BSNA (Beynəlxalq Sığorta Nəzarətçiləri Assosiasiyası) standartlarının qəbulunda əhəmiyyətli irəliləyişin köməyi ilə möhkəmlik nümayiş etdirdi. Sektor pandemiya ümumilikdə sağlam ödəmə qabiliyyəti səviyyələri ilə daxil oldu. 2020-ci ilin mart çaxnaşmasının mərkəzində olmasa da, maliyyə bazarının qeyri-sabitliyi sığortaçıların ödəmə qabiliyyətinə və gəlirliliyinə təsir göstərdi, lakin onların mövcud kapital resursları ümumiyyətlə kapitalın idarə edilməsi tədbirləri ilə dəstəklənən tələblərdən xeyli yuxarı qaldı. COVID-19-un sığortaçıların öhdəliklərinə təsiri müxtəlif olmuşdur. Səyahət, hadisələrin ləğvi və pandemiya/həddindən artıq ölüm sığortası üzrə əhəmiyyətli dərəcədə yüksək iddialar, iqtisadi fəaliyyətin azalması səbəbindən digər sahələrdə azalmış iddialarla qismən kompensasiya edilmişdir.

2020-ci ilin martında baş verən bazar təlatümləri BOKT sektorunda dayanıqlığın gücləndirilməsi zərurətini vurğuladı.⁷ COVID-19 hadisəsinin təsiri sektorda likvidlik uyğunsuzluğu, leverage və qarşılıqlı əlaqədən qaynaqlanan xüsusi fəaliyyət və mexanizmlərdə zəiflikləri vurğuladı. likvidlik balanssızlığı və yayılan stress. Bunlara aşağıdakılar daxildir: qeyri-dövlət pul bazarı fondlarından (MMF) və müəyyən növ açıq fondlardan (OEF) əhəmiyyətli xaricə çıxmalar; marja çağırışlarından likvidliyin yenidən bölüşdürülməsi (ÖBİK və QKKBT tərəfindən ilkin təhlil əsasında aşağıdakı Qutuya baxın); dilərlərin əsas maliyyələşdirmə bazarlarında vasitəçilik etmək istəyi və qabiliyyəti; və əsas dövlət istiqrazları

bazarlarında dislokasiyaların sürücüləri, o cümlədən stressin gücləndirilməsində leverajın rolu. Çaşqınlıq həmçinin BOKT sektoru və banklarla qarşılıqlı əlaqənin vacibliyini vurğuladı.

Səlahiyyətli bank kreditləşməsinə dəstəkləmək üçün beynəlxalq standartlar çərçivəsində çeviklikdən geniş şəkildə istifadə etdilər. Bu standartlara daxil edilmiş çeviklik (prinsiplərə əsaslanan və ya daxili seçimlərə və tamponlara malikdir) COVID-19 şokuna qəti şəkildə cavab vermək üçün istifadə olunur. Bir çox səlahiyyətli orqanlar bəzi kapital və likvidlik tələblərini müvəqqəti olaraq yumşaltdılar, dividendlərin bölüşdürülməsinə məhdudiyyətlər qoydular və dəstək tədbirləri və ödəniş moratoriyası proqramlarını nəzərə alaraq, qeyri-ışlək və ödənilməmiş kreditlər də daxil olmaqla risklərin təsnifatında və tənzimləyici qaydada daha çox çeviklik təmin etdilər. gözlənilən kredit itkilərinin (ECL) uçotu. Bəzi hallarda, ekstremal maliyyə şərtlərinə cavab vermək və maliyyə institutlarına əlavə əməliyyat çevikliyi təmin etmək üçün fərdi müvəqqəti tədbirlər beynəlxalq standartlarda mövcud olan çeviklikdən kənara çıxıb.

MSS-nin COVID-19 Prinsipləri tərəfindən rəhbər tutulan monitoring və koordinasiya, bərabər oyun sahəsini təhrif edə və zərərli bazar parçalanmasına səbəb ola biləcək hərəkətlərə mane oldu. COVID-19-a qarşı siyasət reaksiyası siyasətçilərin bazar parçalanmasının zərərli təsirləri barədə məlumatlılığını vurğuladı. MSS-lər vasitəsilə səlahiyyətli orqanlar tərəfindən məlumatların paylaşılması yurisdiksiyalara COVID-19-un təsirlərinə tez və ardıcıl reaksiya verməklə yanaşı, bazarın parçalanması riskini minimuma endirməyə kömək etdi.9 MSS COVID-19 Prinsipləri rəsmi cəmiyyətin pandemiyaya reaksiyasını dəstəkləyir. və bu prinsiplərdən biri odur ki, hakimiyyət orqanlarının hərəkətləri ümumi beynəlxalq standartların saxlanmasına uyğun olacaq və tənzimləyici islahatları geri götürməyəcək və ya mövcud beynəlxalq standartların əsas məqsədlərinə xələl gətirməyəcək. Ümumilikdə, COVID-19-a cavab olaraq üzv hakimiyyət orqanları tərəfindən görülən prudensial tədbirlərin əksəriyyəti kapital və ya likvidliklə bağlı olub, əsas məqsəd bankların real iqtisadiyyata kredit verməyə davam etmək qabiliyyətini dəstəkləməkdir. Bu tədbirlərin əksəriyyəti Bazəl çərçivəsinə daxil

edilmiş çeviklikdən istifadə edir və ya müvəqqəti xarakter daşıyır. MSSŞ və SSB-lər beynəlxalq standartlara uyğun olaraq görülən tədbirlərin çevikliyindən və ardıcılığından istifadə edilməsinə nəzarəti davam etdirirlər, siyasət reaksiyalarındakı fərqlərin fraqmentar təsirlərə malik olub-olmadığını və ya beynəlxalq səviyyəli işlərin gücləndirilməsini təmin edən sərhədlərarası və ya sektorlararası yayılmalara səbəb olub-olmadığını müəyyən etmək üçün əməkdaşlıq edirlər.

Səlahiyyətli kontrtsiklik kapital buferlərini (CCyB) tez buraxdılar, lakin bunlar həmişə mövcud deyildi və ya əhəmiyyətli əlavə makroprudensial sahə təmin etmək üçün kifayət qədər miqyasda deyildi. Bəzi yurisdiksiyalar son illərdə müsbət CCyB təyin etmiş və əksəriyyəti pandemiya cavab olaraq buferi buraxmışdır. Müsbət CCyB-nin olmadığı digər hallarda səlahiyyətli digər tənzimləyici tələbləri və ya bufer səviyyələrini aşağı saldılar. Bu kapital buraxılışlarının kəmiyyət təsirini qiymətləndirmək çətin olsa da, onların pandemiya zamanı kreditləşməyə müsbət təsir göstərdiyinə dair bəzi sübutlar var. Bu tapıntılar onu göstərir ki, kifayət qədər sərbəst buraxıla bilən kapitalın olub-olmadığını nəzərə almaq gələcək sistem şoklarını aradan qaldırmaq üçün faydalı ola bilər.

Banklar ümumiyyətlə indiyədək kredit tələbini ödəmək üçün öz kapital buferlərindən istifadə etməyə ehtiyac duymayıblar. Tənzimləyici minimum tələblərdən yuxarı olan bu cür tamponlar, itkiləri udmaq və banklara iqtisadiyyata kredit verməyə davam etmək imkanı vermək üçün stress zamanı istifadə edilməsi nəzərdə tutulur ki, bu da daha sürətli bərpa və sonrakı itkilərin azalmasına kömək edir. Bütövlükdə, pandemiya dövründə banklar güclü kapital mövqelərini qoruyub saxlamışlar, bu da əhəmiyyətli kapital artımında əksini tapmışdır. Bu, qismən kredit itkilərini azaltmağa kömək edən ev təsərrüfatlarına və qeyri-maliyyə firmalarına maliyyə dəstəyi və bankların kapitalı saxlaması ilə nəticələnən dividend ödənişləri və səhmlərin geri alınması yolu ilə kapitalın bölüşdürülməsinə qoyulan məhdudiyyətlərlə əlaqədar olmuşdur. Birlikdə götürüldükdə, əksər banklar, əslində, buferlərindən istifadə etməyə ehtiyac duymurlar.

Bununla belə, bəzi dəlillər göstərir ki, tənzimləyici çərçivədə yerləşdirilmiş çevikliyə baxmayaraq, banklar öz buferlərinə girməkdə tərəddüd edə bilərdilər. Potensial səbəblərə aşağıdakılar daxildir: mənfi bazar reaksiyalarına səbəb ola biləcək bufer istifadəsi ilə bağlı bazar stiqma qorxusu; potensial gələcək itkiləri udmaq üçün kapital buferinin qorunmasını və likvid aktivlərin qorunub saxlanmasını şərtləndirən makroiqtisadi görünüşdəki qeyri-müəyyənlik; və buferdən istifadə zamanı nəzarət gözləntilərində və ya cavablarında qeyri-müəyyənlik (o cümlədən, həmin tamponların yenidən qurulması üçün vaxt çərçivəsi baxımından). Ümumilikdə, kapital və likvidlik buferlərinin fəaliyyəti əlavə təhlilə ehtiyac ola bilər.

Kapitalın saxlanması üçün standart mexanizm – bankların kapital buferlərinə düşməsi ilə əlaqədar bölüşdürmə məhdudiyyətləri – verilmiş yüksək kapital əmsallarını işə salmadı, lakin buna baxmayaraq, bir çox nəzarətçilər kapitalın qorunub saxlanmasını təmin etmək üçün dividendlərin bölüşdürülməsini və/və ya səhmlərin geri alınmasını pro-aktiv şəkildə məhdudlaşdırmaq ehtiyacını hiss etdilər. Səlahiyyətli bu qərarları bankların kapital yaratmaq qabiliyyətini və dolayısı ilə gələcəkdə kredit vermək qabiliyyətini dəstəkləmək üçün qəbul etdilər. Bir çox səlahiyyətli orqanın kapital bölgüsü tədbirləri ilə bağlı qərarları stress testləri, maliyyə proqnozları və/yaxud zəiflik təhlili ilə müəyyən edilmişdir. Pandemiyanın maliyyə təsirləri hələ tam həyata keçirilmədiyinə görə, bir sıra səlahiyyətli orqanlar, məsələn, yalnız müstəsna ödənişlərə icazə verməklə və ya ümumi limitlər təyin etməklə, paylama məhdudiyyətlərini qoruyub saxlamış və ya dəqiq tənzimləmişlər.

COVID-19 pandemiyası hökumətin bütün səviyyələrindən böyük qeyri-müəyyənlik kontekstində və ağır iqtisadi, fiskal və sosial təzyiq altında hərəkət etməyi tələb edir. 2020-ci ilin ortalarından etibarən bir çox ölkələrdə yeni infeksiya dalğalarının başlaması və variantların ortaya çıxması ilə hökumətlər siyasət tədbirlərini ardıcılıqla həyata keçirmək imkanlarının məhdudluğu ilə üzləşirlər. Milli, regional və yerli hökumətlər böhranı idarə etmək, çıxmaq və bərpa etmək üçün düz və ya xətti siyasət fəaliyyətinə arxalana bilməyəcəklərini görürlər. Bunun əvəzinə hökumətlər bütün cəbhələrdə eyni vaxtda və sinxron hərəkət etməlidirlər.

Bu çeviklik və uyğunlaşma ehtiyacı hökumətləri çoxsəviyyəli idarəetmə sistemlərinə yenidən baxmağa və regional inkişaf prioritetlərini yenidən qiymətləndirməyə vadar edir.

Qlobal əhalini COVID-19-a qarşı peyvənd etmək koronavirus böhranının qarşısını almaq üçün yeganə uzunmüddətli strategiyadır. Peyvənd kampaniyaları 2020-ci ilin dekabrında başladı və 2021-ci ilin birinci rübündə gücləndirildi. Bununla belə, onlar bütün ölkələrdə əhəmiyyətli logistik problem yaradır və əhəmiyyətli ərazi və çoxsəviyyəli idarəetmə təsirləri daşıyır. 10 may 2021-ci il tarixinə İƏİT ölkələrində əhalinin 12%-i qismən, 15,8%-i isə tam peyvənd olunub, inkişaf etməkdə olan ölkələrdə bu göstərici 2,5% və 1,6%-dir. Dünya üzrə əhalinin 4,2%-i və 4,1%-i müvafiq olaraq qismən və ya tam peyvənd olunub.

COVID-19 böhranının güclü ərazi ölçüsü var, çünki regionlar eyni şəkildə təsirlənməyib, orta və uzunmüddətli təsir regionlar arasında əhəmiyyətli dərəcədə dəyişir.

Sağlamlıq böhranı.

Sağlamlıq böhranı elan edilmiş hallar və əlaqəli ölümlər baxımından bölgələr və ölkələr daxilində bələdiyyələr arasında əhəmiyyətli dərəcədə fərqli nəticələrə malikdir. Bəzi ölkələrdə ölüm nisbətlərində regional fərqlər yüksəkdir ki, bu da səhiyyə xidmətlərinə heterojen çıxışı, xəstəliyə həssaslığı (məsələn, demoqrafik meyarlar, müxtəlif komorbidlik dərəcələri və s.) və yerlər üzrə sosial-iqtisadi şəraitin müxtəlifliyini əks etdirir. Pandemiyanın ilkin mərhələsində əhalinin sıx məskunlaşdığı şəhər əraziləri ən çox zərbə alan bölgələr idi, lakin 2020-ci ilin ikinci yarısında və 2021-ci ildə COVID-19 bəzi ölkələrdə əhalinin daha az sıx məskunlaşdığı bölgələrə yayıldı. Bir çox ölkələrdə gəlir bölgüsündə ən aşağı yerdə olan bölgələrdə və məhrum məhəllələrdə ölüm nisbətlərinin daha yüksək olduğuna dair artan sübutlar var.

İqtisadi böhran.

COVID-19 böhranının iqtisadi təsiri regionlar üzrə fərqlidir. Regional iqtisadi ixtisaslaşma və qlobal dəyər zəncirlərində iştirak böhrana birbaşa və ya dolayısı ilə məruz qalan sektorlarda xüsusilə KOM-ların yüksək payı olan regionlarda böhranın

təsirini gücləndirdi. Rəqəmsal bölünmə ilə birləşən “tele iş qabiliyyətindən” asılı olaraq regionlar da fərqli şəkildə təsirlənir. Bu rəqəmsal fərqləri bir kənara qoysaq belə, orta hesabla şəhərlərdə uzaqdan işləmək üçün əlverişli iş yerlərinin payı kənd yerlərindən 13 faiz bəndi çoxdur. Məsələn, Çili, Çexiya, Yunanıstan, Meksika və İspaniyada kəskin regional fərqlərlə 2020-ci ilin ikinci yarısında bir çox İƏİT regionunda işsizlik 2019-cu ilin eyni dövrü ilə müqayisədə kəskin şəkildə artıb. Bu ölkələrdə, ən çox təsirlənən regionlarda işsizlik nisbətindəki dəyişikliklər bütövlükdə ölkədə olduğundan iki dəfə yüksək olmuşdur.

Submilli Maliyyə böhranı

2020-ci il üçün məlumatlar səhiyyə və iqtisadi böhranın submilli dövlət xərcləri və gəlirlərinə mənfi təsirini təsdiqləyir. Lakin bu təsir Finlandiya, Fransa, Almaniya, Yaponiya və İspaniya kimi bəzi ölkələrdə ilkin sorğuların göstərdiyindən daha aşağı miqyasdadır. Bu, ən azı qismən yerli maliyyəni dəstəkləmək üçün əhəmiyyətli mərkəzi/federal hökumət tədbirləri, həmçinin xərclərə qənaət, investisiya layihələrinin təxirə salınması və ya ləğv edilməsi ilə əlaqələndirilə bilər. Bununla belə, uzunmüddətli perspektivdə əhəmiyyətli qeyri-müəyyənlik qalmaqdadır. Bunun arxasında bir sıra amillər dayanır. Birincisi, sağlamlıq vəziyyəti və peyvəndin yayılması ilə bağlı qeyri-müəyyənliklər var. İkincisi, 2020-ci ildə təxirə salınmış bir çox əsas xərclər qeyri-müəyyən müddətə təxirə salına bilməz. Üçüncüsü, bir çox ölkələrdə 2020-ci ildə vergi daxilolmaları 2020-ci ildə deyil, 2019-cu ildəki fəaliyyətləri əks etdirir. Dördüncüsü, 2021 və 2022-ci illərdə submilli maliyyəyə təsir daha yüksək səviyyəli hökumətlər tərəfindən göstərilən dəstəyin davamından və həcmindən asılı olacaq.

Diferensiaslaşdırılmış regional təsir səhiyyə, iqtisadi, sosial, fiskal cəbhələrdə əraziləşdirilmiş siyasət tədbirlərini və güclü hökumətlərarası koordinasiyanı tələb edir.

Sağlamlıq tədbirlərinin ərazi ölçüsü:

- Bir çox ölkələr böhran 2020-ci ilin yazında baş verən zaman milli səviyyədə tətbiq edilən yanaşmadan regionlar üzrə daha sahəvi və fərqli yanaşmaya keçdi. Bu yolla onlar böhran tədbirlərini yerli ehtiyaclara uyğunlaşdırır və milli təhlükəsizlik

xərclərini məhdudlaşdırırlar. Bir çox ölkələrdə maskalar, məktəb və restoranların bağlanması və onların iqtisadi təsirini məhdudlaşdırmaq üçün konkret ərazilər və ya bölgələr üçün tam kilidləmə ilə bağlı xüsusi tədbirlər qəbul edilmişdir, məsələn, Avstraliya, Kanada, Kolumbiya, Finlandiya, Fransa, Almaniya, İtaliya, İspaniya və Böyük Britaniyada. Bu cür diferensiaslaşdırılmış ərazi yanaşması səhiyyə öhdəliklərinin böyük ölçüdə mərkəzləşdirilmədiyi federal ölkələrdə təbii olsa da, bir sıra unitar ölkələrdə də getdikcə daha çox müşahidə olunur. 2020-ci ilin ortalarından etibarən regional və yerli hökumətlər də cavab tədbirlərini yerli kontekstə uyğunlaşdıraraq daha fəal şəkildə düzəldirlər.

- 2020-ci ilin dekabr ayından başlayaraq əhəmiyyətli ərazi və çox səviyyəli idarəetmə ölçüləri ilə peyvənd kampaniyaları yayılır və həyata keçirilir. Əksər hallarda peyvənd kampaniyalarına milli hökumətlər rəhbərlik edir. Bununla belə, onların həyata keçirilməsi yerli ehtiyacları və demoqrafik fərqləri (yəni peyvənd üçün prioritet qruplara düşən region əhalisinin payı) daha yaxşı həll etmək üçün ümumiyyətlə submilli hökumətlər və səhiyyə agentlikləri ilə əlaqələndirilir. Submilli hökumətlər peyvəndin çatdırılması strategiyasının dizaynında kifayət qədər iştirak etmədikdə problemlər yarana bilər. Bəzi ölkələr hazırda daha yüksək risk səviyyəsi və ya COVID-19 hallarının daha yüksək olduğu icmalara və ya bölgələrə yönəlmiş peyvənd kampaniyalarına ərazi yanaşmasını mənimsəməyi araşdırır.

- 2021-ci ilin birinci rübü ərzində mühüm problemlər peyvəndin tətbiqinə mane oldu. Mühüm problemlərə bəzi qabaqcıl iqtisadiyyatlarda və əksər inkişaf etməkdə olan ölkələrdə məhdud istehsal potensialına görə məhdud peyvənd tədarüku və mövcud təchizatın ölkələr arasında olduqca qeyri-bərabər və səmərəsiz bölüşdürülməsi daxildir. Kütləvi peyvənd kampaniyalarını planlaşdırmaq və həyata keçirmək üçün müxtəlif imkanlar, xüsusən də hökumət səviyyələri arasında koordinasiyanın olmaması və yaranan narahatlıq doğuran virus variantlarının (VOCs) mövcud peyvəndlərin effektivliyinə təsiri də peyvənd kampaniyalarının erkən mərhələsində problemlərdir.

- Ölkələr daxilində peyvəndlərin əldə edilməsində regional bərabərsizliklər ümumiyyətlə məhduddur, bu, regionlar arasında çıxışı universal etmək üçün səylərin olduğunu göstərir, eyni zamanda ən çox rast gəlinən bölgələrə prioritet verilmədiyini göstərir. Regional qeyri-bərabərliyin əhəmiyyətli olduğu ölkələrdə onlar çox vaxt sağlamlıq və ya demoqrafik faktorlarla və buna görə də prioritetləşmiş əhalinin fərqli payları ilə bağlı amillərdən irəli gəlir. Peyvəndin qəbulu dərəcələri də yerli seçimlər və ya peyvəndin qəbulu ilə bağlı fərqlərə görə bölgələr arasında fərqlənə bilər.

İqtisadi tədbirlər

- Hökumətlər firmaları, ev təsərrüfatlarını və həssas əhalini qorumaq üçün böyük maliyyə dəstəyi göstərmişdir. Qlobal maliyyə dəstəyi 13,8 trilyon ABŞ dolları təşkil edir, 7,8 trilyon ABŞ dolları əlavə xərclər və buraxılmış gəlirlər və 6 trilyon ABŞ dolları 2020-ci ilin mart ayından etibarən kapital qoyuluşu, kreditlər və zəmanətlərdir. Bu, 2008-ci il qlobal maliyyə böhranı zamanı veriləndən xeyli çoxdur. Bir çox ölkələr və Aİ böhran prioritetlərinə yeni maliyyələşməni və yenidən bölüşdürülmüş dövlət maliyyəsini istiqamətləndirir, səhiyyəni, KOM-ları, həssas əhali qruplarını və xüsusilə böhrandan əziyyət çəkən regionları dəstəkləyir. Sosial müdafiəni əsas məsuliyyət kimi nəzərə alaraq, submilli hökumətlər yüksək sağlamlıq və iqtisadi risk altında olan həssas əhaliyə dəstək verməkdə əsas rol oynayır. Submilli hökumətlər də KOM-ların və öz-özünə işləyənlərin dəstəklənməsində mühüm və artan rol oynayır. Məsələn, Aİ-də sorğuda iştirak edən submilli hökumətlərin 30%-i 2020-ci ildə bizneslərə və öz-özünə işləyənlərə böyük birbaşa dəstək göstərib.

- Dərhal fiskal cavab tədbirləri işçilərin, işsizlərin və həssas əhalinin qorunmasına yönəldilsə də, 2020-ci ilin ikinci yarısında bir çox hökumətlər də dövlət investisiyalarına yönəlmiş böyük bərpa paketləri elan etdilər. Bu investisiyaların bərpası paketləri karbon neytral iqtisadiyyata keçidi əhatə edən prioritet sahələri hədəfləyir; rəqəmsallaşdırma; sağlamlıq sistemlərinin gücləndirilməsi; və sosial infrastruktur. COVID-19-un təsirinin ərazi fərqi və submilli hökumətlərin əlində olan dövlət sərmayəsinin səviyyəsini (57%) nəzərə alaraq, bərpa strategiyalarının açıq ərazi ölçüsünə malik olması və onların həyata

keçirilməsində bütün submilli hökumət səviyyələrini cəlb etməsi çox vacibdir. Bəzi ölkələrdə bu belə olsa da, bir çoxları üçün problem olaraq qalır.

•COVID-19 böhranı hökumətin bütün səviyyələrində karbon neytral iqtisadiyyata keçidin təcili ehtiyacı barədə məlumatlılığı sürətləndirdi. Böhrandan sonrakı bərpa strategiyaları hökumətlər üçün bərpa fondlarını davamlı təşəbbüslərə ayırmaq və iqtisadi fəaliyyətlərin karbon intensivliyini azaltmaq üçün tədbirlər görmək üçün unikal imkandır. Bununla belə, niyyətlər və qəbul edilən konkret siyasət tədbirləri arasında çox vaxt əhəmiyyətli boşluqlar olur. Milli səviyyədə İƏİT-in əsas tərəfdaş ölkələrinin bərpa paketlərinin təhlili göstərdi ki, bu günə qədər açıqlanan yaşıl bərpa tədbirləri üzrə 340 milyard ABŞ dolları hələ də bərpa tədbirlərinə ayrılan ümumi məbləğlərdən daha kiçik miqyasdadır: yaşıl tədbirlər İƏİT ölkələri, Kosta Rika (qoşulma) və Braziliya, Çin, Hindistan, İndoneziya və Cənubi Afrikada bərpa xərclərinin təxminən 17%-ni və ya ümumi COVID-19 ilə bağlı xərclərin 2%-ni təşkil edir . Submilli səviyyədə, AI-də yerli hökumətlər arasında sorğu göstərdi ki, 300 regional və bələdiyyə respondentinin üçdə ikisindən çoxu aşağı karbonlu iqtisadiyyata keçidin uzunmüddətli regional inkişaf siyasətini böyük ölçüdə formalaşdırmalı olduğunu bildirsə də, daha az yarısından çoxu yaşıl məqsədlərə nail olmaq üçün bərpa strategiyalarından istifadə etməyi düşünürdü.

•Submilli səviyyədə dövlət investisiya layihələrini saxlamaq və ya sürətləndirmək üçün müxtəlif alətlər işə salınmışdır, məsələn, özünümaliyyələşdirmə qabiliyyətinin təkmilləşdirilməsi, büdcə qaydalarının yumşaldılması, kapital transfertlərinin və subsidiyaların artırılması, bank krediti və kapital bazarları üzrə uzunmüddətli layihələrə çıxışın asanlaşdırılması və layihələrin hazırlanması və icrasına dəstək. Dövlət-özəl tərəfdaşlıq sxemləri və ya kapitalın maliyyələşdirilməsi kimi digər maliyyələşdirmə mexanizmləri də işə salına bilər.

Submilli maliyyə tədbirləri

2020-ci ildə demək olar ki, bütün İƏİT ölkələri submilli maliyyəni dəstəkləmək üçün tədbirlər tətbiq etdi. Tədbirlərə gəlir tərəfi tədbirləri, xərc tərəfi tədbirləri, maliyyə idarəçiliyi tədbirləri və fiskal və borc qaydaları ilə bağlı tədbirlər, o cümlədən borcun qısa və uzunmüddətli ehtiyaclar üçün istifadəsini asanlaşdırmaq

daxildir. Gəlir tərəfi tədbirləri və fiskal qaydalar və borcla bağlı tədbirlər ən çox tətbiq olunur. 2021-2022-ci illər üçün perspektivlər çox qeyri-müəyyəndir. Bəzi ölkələr 2021-ci ildə dəstək paketlərinin davam etdiriləcəyini elan etdilər. Bununla belə, onlar həm də azaldıla bilər, həmçinin böhrandan ən çox təsirlənən submilli hökumətlərə (məsələn, Avstriya, Çili, Kosta Rika, Fransa, İtaliya, Koreya, Norveç, Sloveniya, İsveç). Böhran və bərpa planları bəzi ölkələrdə (məsələn, Fransa, İspaniya, Böyük Britaniya) yerli maliyyə islahatlarına başlamaq və ya sürətləndirmək imkanı verir.

Əsas tövsiyələr

- Milli və submilli hökumətlər arasında effektiv koordinasiya mexanizmləri vasitəsilə, məsələn, dozanın çatdırılması proqnozlarını bölüşməklə, ölkələr daxilində regionlar üzrə vaksinlərə təhlükəsiz və ədalətli çıxışı təmin etmək. Bu, xüsusilə vacibdir, çünki bütün səviyyələrdə hökumətlər tədarük artımını gözləməli və peyvəndin tədarüku sürətləndikcə logistika və infrastrukturun hazır olmasını təmin etməlidir. Daha sürətli və daha yaxşı ərazi əhatəsini təmin etmək üçün submilli hökumətləri peyvənd kampaniyalarına cəlb edin. Yerli əhali və infrastruktur haqqında daha yaxşı məlumatlı olan yerli aktyorların cəlb edilməsi ilk növbədə peyvəndlərə ehtiyacı olan insanlara (məsələn, yaşlılar, əvvəllər xəstəlikləri olan insanlar və tibb işçiləri) uğurla çatmaq və səhiyyə sisteminə təzyiqli azaltmaq üçün vacibdir.

- Bərpa siyasətlərinə “yer əsaslı” və ya ərazi baxımından həssas yanaşmanın qəbul edilməsini nəzərdən keçirin. Parçalanmış bərpa reaksiyası riskini minimuma endirmək üçün mövcud çoxsəviyyəli koordinasiya orqanlarını təqdim edin, aktivləşdirin və ya istiqamətini dəyişdirin. Strategiyaları təkmilləşdirmək, həlləri inkişaf etdirmək və dərin iqtisadi, sosial və sosial nəticələri olan qərarlar üzərində razılaşmaq üçün bu cür qurumlardan istifadə edin. Böhran və onun təsirini başa düşmək üçün regionlar daxilində və regionlar arasında mikro səviyyəli məlumatların keyfiyyətini gücləndirin.

- Böhran zamanı ayrı-ayrı reaksiyaları və resurslar uğrunda rəqabəti minimuma endirmək üçün bələdiyyələr və regionlar arasında əməkdaşlığı

dəstəkləmək. Ardıcıl təhlükəsizlik/təsirlərin yumşaldılması üzrə təlimatların təmin edilməsi, resursların birləşdirilməsi və investisiya imkanlarının gücləndirilməsi, məsələn, birgə borclanma yolu ilə bərpa strategiyalarını dəstəkləmək üçün bələdiyyələrarası əməkdaşlığı asanlaşdırmaq. Geniş bir ərazidə ardıcıl bərpa yanaşmasını təşviq etmək üçün sərhədyanı əməkdaşlığı fəal şəkildə davam etdirin və təşviq edin (məsələn, sərhədin bağlanması və yenidən açılması, məhdudlaşdırma tədbirləri, çıxış strategiyaları, miqrant işçilər).

- Vəziyyətin daha da pisləşməsinə məhdudlaşdırmaq və bərpa mərhələsində inklüzivliyi gücləndirmək üçün həssas qruplara milli və submilli səviyyədə dəstəyi gücləndirin. Bunun yerinə yetirilməsi dəstək proqramlarına çıxışın sadələşdirilməsini və asanlaşdırılmasını, yaxşı hədəflənmiş xidmətlərin təmin edilməsini, adekvat və/və ya innovativ fiskal dəstək sxemlərinin tətbiqini və fiskal bərabərləşdirmə siyasətlərinə yenidən baxılması ehtiyaclarının müəyyən edilməsini əhatə edə bilər. Daimi xidmətlərin göstərilməsini təmin etmək üçün rəqəmsal imkanlardan (məsələn, e-sağlamlıq, e-təhsil) istifadə edin, girişdə ərazi, iqtisadi və sosial bərabərsizliklərə həssaslıqla yanaşın.

- Birdən-birə maliyyə dəstəyini geri götürməkdən çəkinin. Submilli əməliyyat və kapital xərclərinin kəskin şəkildə kəsilməsinin qarşısını almaq üçün COVID-19 böhranı nəticəsində azalan gəlirlər və artan xərclər arasındakı fərqi azaltmaqda submilli hökumətlərə kömək etməyə davam edin, bunun nəticəsində kifayət qədər maliyyələşdirilməmiş və maliyyələşdirilməmiş mandatlarla yol verin. Submilli hökumətlərin bərpa planlarında iştirakını təşviq edin. Məsələn, submilli hökumətlərin milli assosiasiyaları və digər məşvərət orqanları ilə çoxsəviyyəli və çoxtərəfli dialoqu və fiskal koordinasiyanı təşviq edin. Böhranın maliyyə təsirinə koordinasiyalı cavab tədbirləri, paylaşılan sübut və məlumatlardan və gələcəyə baxışdan istifadə edərək təşviq edin.

- Əsas regional və yerli xidmətlər, KOM-lara və öz-özünə işləyənlərə kömək edənlər üzərində inzibati yükün yüngülləşdirilməsi. Yerli şəraitdən çox xəbərdar olan submilli hökumətlər KOM-lara və öz-özünə işləyənlərə maliyyə

dəstəyinin brokerləri kimi çıxış edə bilərlər. KOM-lara rəqəmsal texnologiyalar da daxil olmaqla yeni iş üsullarını mənimsəməyə kömək edin. Daha yaşıl və dairəvi iqtisadiyyata keçidi dəstəkləyən xidmətlər də daxil olmaqla, böhranın təşviq etdiyi dövlət xidmətlərində innovasiya submilli hökumətin fəaliyyəti ilə KOBİ mühiti arasında mühüm əlaqəni təmsil edir.

- İƏİT-nin Hökumət Səviyyələrində Effektiv Dövlət İnvestisiyalarına dair Tövsiyəsində vurğulandığı kimi, dövlət investisiyalarının bərpası paketlərini hökumət səviyyələri arasında əlaqələndirin. 2008-ci il maliyyə böhranının əsas dərsləri bütün bərpa zamanı yadda saxlanmalıdır. Bunlar arasında hökumətlərarası koordinasiyanın təmin edilməsi, sub-milli hökumətin investisiya imkanlarının yaradılması, düzgün miqyasda sərmayə qoyuluşu və yaxşı investisiya və risklərin idarə edilməsi təcrübələri bahasına gələn stimulların qarşısının alınması daxildir. Submilli hökumətlər, regional və yerli, ilkin mərhələdə milli investisiya strategiyalarının ərazi icrasına cəlb edilməlidir.

- Qısamüddətli stimullaşdırma məqsədlərini uzunmüddətli prioritetlərlə (məsələn, davamlılıq, davamlılıq, ağıllı infrastruktur) balanslaşdırın. Hökumətin bütün səviyyələrində karbon neytral iqtisadiyyatlara keçid üçün bərpa fondları ayırın. Böhrandan qurtulma strategiyaları planlarında və investisiya planında rəqəmsal uçurumun aradan qaldırılması üçün tədbirlər tətbiq edin və mərkəzi səviyyədə rəqəmsallaşma proseslərinə, xüsusən də KOM-lar, yoxsul şəhər və uzaq, kənd icmaları üçün dəstəyi gücləndirin. Şərtlər tətbiq etməklə dövlət investisiya strategiyalarını yaşıl, rəqəmsal və inklüziv prioritetlərə yönəltməyə kömək edin.

- 2008-ci il böhranından sonra baş vermiş kütləvi ixtisarların qarşısını almaq üçün orta müddətli dövlət sərmayəsini dəstəkləmək. Özünümaliyyələşdirmə qabiliyyətinin yaxşılaşdırılması ilə yanaşı, digər mümkün yollara müxtəlif klassik fiskal alətlər təklif olunanlar daxildir, məsələn, kapital xərcləri üçün büdcə qaydalarının müvəqqəti yumşaldılması, kapital transfertlərinin və subsidiyaların artırılması, həm kredit, həm də

maliyyə bazarlarında uzunmüddətli layihələrə çıxışın asanlaşdırılması. və layihənin hazırlanması və icrasına dəstək.

- Gələcək şokları daha yaxşı həll edə bilən, daha davamlı regionlar yaratmaq üçün regional inkişaf siyasətinə yenidən baxılmalıdır. Bu, regional siyasət məqsədlərinin, o cümlədən onların şəhər/kənd tarazlığı, iqlim imperativi, rəqəmsal uçurum, maddi və qeyri-maddi aktivlər arasında tarazlıq baxımından yenidən qiymətləndirilməsini nəzərdə tutur.

COVID-19 pandemiyası hökumətləri dərhal maksimum regional inkişaf və idarəetmə siyasəti rıçaqlarını aktivləşdirməyə çağırdı. O, daha sonra böhranın idarə edilməsi və bərpası üçün məkana əsaslanan yanaşmanın zəruriliyini vurğuladı və effektiv liderliyin vacibliyini vurğuladı. O, hökumət və qeyri-hökumət subyektləri arasında koordinasiya, məsləhətləşmə və əməkdaşlıq yanaşmasının vacibliyinə dair sübutlar təqdim edir. Bu böhran həm də dövlət qurumlarına inamın – təkcə böhranın idarə edilməsi üçün deyil, həm də sağlamlıq nəticələri üçün – oynadığı əsas rolu və maraqlı tərəflər və vətəndaşlarla effektiv ünsiyyətin gücünü vurğuladı.

COVID-19 böhranı regional inkişaf siyasətinin formalaşmasında yeni tendensiyaları “aşkar edir” və “sürətləndirir”.

- Açıqlama: böhran regional dayanıqlığın olmamasına yeni işıq saldı və mövcud zəif cəhətləri, o cümlədən səhiyyə və mənzilə çıxışda ərazi fərqləri, demoqrafik dəyişikliklər, böyük şəhər və kənd yerlərində rəqəmsal boşluqları gücləndirdi. Bir çox ölkələrdə bu, onillik üstəgəl regionlara və bələdiyyələrə az sərmayə qoyulmasının nəticələrini gündəmə gətirib. Bu zəifliklərin orta uzunmüddətli perspektivdə də davam etməsi riski var.

- Sürətləndirici: COVID-19 böhranı rəqəmsallaşma və aşağı karbonlu iqtisadiyyata keçid imperativi kimi bir neçə meqa-trendləri əhəmiyyətli dərəcədə sürətləndirdi. Uzaqdan işin artması şəhər və kənd yerləri arasında məkan tarazlığı üçün oyun dəyişdirici ola bilər ki, bu da regional inkişaf siyasətinə əhəmiyyətli təsir göstərə bilər.

COVID-19-un icmalara, bölgələrə və ölkələrə fərqli təsiri davamlılığı necə artırmaq və gələcək sağlamlıq, iqtisadi, sosial və ya iqlimlə bağlı şoklara daha yaxşı

hazırlaşmaq barədə daha geniş müzakirələrə ilham verir. Bütün səviyyələrdə hökumətlər insanların harada yaşamasından asılı olmayaraq daha əlçatan əsas xidmətləri nəzərdən keçirməyə və ya yenidən nəzərdən keçirməyə, rəqəmsal fərqləri azaltmağa və xalis sıfır karbon emissiyasına nail olmağın yollarına yönəldilir.

II FƏSİL. BEYNƏLXALQ VALYUTA FONDUNUN COVID-19 DÖVRÜNDƏ FƏALİYYƏTİ

2.1. Beynəlxalq Valyuta Fondunun pandemiya dövrü ərzində dünya iqtisadiyyatında rolu

Virusun fiziki təsiri səhiyyə işçiləri tərəfindən müzakirə edilsə də, BVF koronavirusun iqtisadi təsirlərini yumşaltmağa kömək edən beynəlxalq agentlikdir. Siyasət və texniki məsləhətdən əlavə, belə fəvqəladə hallarda BVF-nin ən böyük dəstəyi vaxtında maliyyə yardımınıdır (Andrew J. Muehleisen, 2020). Epidemiyaya çevrildikdən sonra BVF virusun ölkə və dünya iqtisadiyyatına təsirini məhdudlaşdırmaq üçün bir sıra siyasi tövsiyələr açıqladı. BVF-nin dərc etdiyi “siyasət qeydi”ndə maliyyə siyasətindən iqtisadi təsirə məruz qalan insanlara və firmalara dərhal dəstək verilməsi tövsiyə olunur. Hazırda Fond 80-dən çox ölkədən maliyyə tələbləri ilə üzləşir. Gələcəkdə fondan daha çox kredit müraciətlərinin olacağı da gözlənilir. BVF öz üzvlərinə bu epidemiyaya və onun təsirləri ilə mübarizə aparmaq üçün əlində olan bütün vasitələrdən istifadə etməyə hazır olduğunu açıqlayıb.

BVF uzun tarixə və təbii fəlakətlərə, epidemiyalara və münafişədən sonrakı vəziyyətlərə cavab vermək üzrə geniş təcrübəyə malikdir. Təcili maliyyə yardımı BVF üzvlərinin dəstək üçün müraciətlərinin təxminən 20 faizini təşkil edir. Sürətli maliyyələşdirmə fəvqəladə hallarda beynəlxalq ehtiyatları artırmaq, kritik idxalı həyata keçirmək və ya hökumət büdcələrini dəstəkləmək üçün vacib ola bilər (Andrew J. Muehleisen, 2020). Ebola virusu Afrikanın bəzi hissələrini və Qvineya, Liberiya və Syerra-Leonenin bəzi hissələrini dağıdarkən və bu ölkələr əhəmiyyətli humanitar və iqtisadi çətinliklərlə üzləşdikdə BVF bu üç ölkəyə 378 milyon dollar güzəştli təcili yardım ayırıb.

COVID-19 pandemiyasının səbəb olduğu ciddi iqtisadi tənəzzül halında, Fondun inkişaf etməkdə olan ölkələrin ilkin tədbirlərini maliyyələşdirmək üçün fəvqəladə maliyyələşdirmə alətləri ilə 50 milyard ABŞ dollarını əhatə edə biləcəyi təxmin edilir. Üzv ölkələrin təcili ehtiyaclarına cavab vermək üçün Fond ilkin olaraq

çevik fəvqəladə hallara cavab vasitələrindən, Sürətli Maliyyələşdirmə Alətindən (SMA) və Sürətli Kredit Mexanizmindən (SKM) istifadə edəcək. Sürətli Maliyyələşdirmə Aləti bütün üzv ölkələr tərəfindən istifadə oluna bilsə də, Sürətli Kredit Mexanizmi aşağı gəlirli ölkələr üçün maliyyə təmin edir. Sürətli Kredit Mexanizmi sıfır faiz dərəcəsinə, 5½ illik güzəşt dövrünə və 10 illik ödəmə müddətinə malikdir. Üzvlər indiyədək bu alətdən əldə etdikləri kreditlərdən 29 dəfə istifadə ediblər. Sürətli Maliyyələşdirmə Aləti çərçivəsində göstərilən maliyyə yardımını Stand-bay proqramı ilə eyni maliyyələşdirmə şərtlərinə tabedir (faiz dərəcələri hazırda təxminən 1½ faizdir) və 3-5 il ərzində ödənilməlidir. Üzvlər bu alətdən indiyədək beş dəfə istifadə ediblər. Məsələn, 2016-cı ildə BVF güclü zəlzələdən sonra Ekvadora Sürətli Maliyyələşdirmə Aləti təcili kredit verdi. Hər iki fəvqəladə maliyyələşdirmə fondunda üzv ölkələr öz kvotalarının 50 faizinə qədərini geri ala bilər.

Bu iki fəvqəladə maliyyə alətinin üstünlüyü onların resurslarının ölçüsü, sürəti və çevikliyidir (Andrew J. Muehleisen, 2020). Zamanla maliyyələşdirməni təmin edən BVF proqramlarından fərqli olaraq, bu iki alət üzrə ödənişlər BVF-nin ənənəvi şərtlərinə tabe olmayan tədiyə balansına təcili ehtiyacı ödəmək üçün birdəfəlik ödənişlərdir. Benefisiar ölkə sadəcə borcunun davamlı olduğunu nümayiş etdirməli və fəvqəladə vəziyyətin aradan qaldırılmasına kömək edən iqtisadi siyasətlərə riayət etməlidir (Andrew J. Muehleisen, 2020).

BVF tərəfindən Sürətli Maliyyələşdirmə Aləti və Sürətli Kredit Mexanizmi çərçivəsində fəvqəladə maliyyələşdirmənin xaricində, BVF-nin 1 trilyon dollarlıq kreditindən istifadə etməklə daha böyük kreditlərlə yeni Fond tərəfindən dəstəklənən proqramların yolu açıla biləcəyi açıqlandı. tutumu. BVF-nin 1 trilyon dollarlıq kredit tutumuna malik olduğunu açıqlayan BVF direktoru Georgieva, koronavirusun təsirlərini məhdudlaşdırmaq üçün daha çox maliyyə təşviqinə çağırıb.

Bundan əlavə, BVF-nin Fəlakətlərin Mühafizəsi və Yardım Fondu (FMYF) pandemiyanın qarşısını almaq və azaltmaq üçün həyati resursları təmin etmək üçün BVF-yə borc xidməti ödənişlərini təxirə salmaq üçün ən yoxsul və ən çox təsirlənmiş ölkələrə qrantlar verə bilər. dan 150 milyon funt sterlinqlik qatqı ilə

dəstəklənən, ehtiyacı olan ölkələrin borc yükünü azaltmaq üçün yardım təmin edəcək.

Koronavirusdan yaranan təcili yeni ehtiyacları ödəmək üçün BVF mövcud proqramlarını, habelə yuxarıda qeyd olunan fəvqəladə fondları və borcların yüngülləşdirilməsini dəyişdirərək və artıraraq qlobal epidemiyanın iqtisadi təsirlərinin azaldılmasına dəstək verə biləcəyini açıqladı. dəstək mexanizmi. BVF həmçinin bildirir ki, onun mövcud dəstəyi çərçivəsində Stand-By razılaşmaları kimi yeni maliyyələşdirmə variantı həmişə ola bilər. Bununla belə, təcili maliyyə ehtiyaclarına cavab vermək üçün tez bir zamanda tətbiq oluna bildiyi üçün təcili maliyyələşdirmə alətlərinə üstünlük verilir.

2.2. Koronavirusun iqtisadi təsirlərinə qarşı BVF dəstək mexanizmləri

BVF koronavirus böhranına misli görünməmiş sürət və miqyaslı maliyyə yardımını ilə üzv ölkələrə, xüsusən də ən həssas təbəqələri qorumaq, inklüziv və davamlı bərpa üçün zəmin yaratmaq üçün cavab verdi. BVF-nin İdarəedici Direktoru Kristalina Georgievanın 2021-ci ilin aprel ayında BVF/Dünya Bankının İllik Yığıncağı öncəsi qeyd etdiyi kimi: “Milyonlarla insan peyvəndlərdən faydalandığı üçün qlobal iqtisadiyyat daha möhkəm dayanır. Lakin bərpa davam edərkən, çoxlu ölkələr geridə qalır və iqtisadi bərabərsizlik daha da pisləşir. Hər kəsə ədalətli zərbə vurmaq üçün güclü siyasət tədbirləri lazımdır - pandemiya hər yerdə son qoymaq və həssas insanlar və ölkələr üçün daha yaxşı gələcəyə bir zərbə”. Bu çətin dövrdə BVF ən yoxsullar üçün siyasət məsləhətləri, maliyyə dəstəyi, potensialın inkişafı və borcların yüngülləşdirilməsi ilə sağalma yolunda olan ölkələri dəstəkləməyə davam edir.

Fondun fəaliyyəti aşağıdakı istiqamətlərə yönəlib:

Fövqəladə maliyyələşdirmə – BVF fəvqəladə maliyyələşdirmə üçün görünməmiş sayda sorğuya cavab verir. Fond böhran zamanı üzv ölkələrin maliyyə yardımına artan tələbatını ödəməyə imkan verən təcili yardım obyektlərinə - Sürətli Kredit Mexanizminə (İBS) və Sürətli Maliyyələşdirmə Alətinə (İBS) girişi müvəqqəti olaraq ikiqat artırdı. Bu imkanlar Fonda hərtərəfli proqrama ehtiyac olmadan təcili yardım göstərməyə imkan verir. Fövqəladə maliyyələşdirmə BVF-nin İcraiyyə Şurası tərəfindən rekord sürətlə - 80 ölkəyə təsdiq edilib. İyun ayından etibarən BVF digər kreditləşdirmə razılaşmaları çərçivəsində maliyyə yardımını da təsdiqləyir və ölkələrin ümumi sayını 85-ə çatdırır.

Borcun azaldılması üçün qrantlar – BVF Fəlakətin Mübarizə və Yardım Trestini (FMYF) vasitəsilə borc xidmətinin güzəştini BVF öhdəlikləri üzrə ən yoxsul və ən həssas üzv olan 29 ölkəyə uzadıb və bu ölkələrin BVF-yə görə düşmüş uyğun borclarını əhatə edib. 2020-ci ilin aprelindən 2021-ci ilin oktyabr ayının ortalarına qədər olan dövr. Bu borc güzəşti faydalanan ölkələrə məhdud maliyyə resurslarının daha çoxunu həyati əhəmiyyətli təcili tibbi yardım və digər yardım səylərinə

yönəltməyə kömək edir, bu üzvlər COVID-19 pandemiyasının təsiri ilə mübarizə aparır. BVF işçiləri bu etimad vasitəsilə borcların daha da yüngülləşdirilməsi üçün vəsaitlərin artırılması üçün donorlarla işləyirlər ki, ən həssas üzvlərimizə qrant əsaslı borc güzəştinin müddəti 2022-ci ilin aprelində bitən iki il müddətinə qədər uzadıla bilsin.

İkitərəfli borcun yüngülləşdirilməsinə çağırışlar – BVF-nin İdarəedici Direktoru və Dünya Bankının Prezidenti bu böhranın Aşağı Gəlirli Ölkələrin üzərinə düşən ağır yükü qəbul etdi və 25 Mart 2020-ci ildə ikitərəfli kreditorları ən yoxsul ölkələrdən borc xidmətləri üzrə ödənişləri dayandırmağa çağırırdı. G20 bu çağırışa 15 aprel 2020-ci ildə ən yoxsul ölkələrdən rəsmi ikitərəfli kreditin ödənilməsini 2020-ci ilin sonuna qədər dayandırmağa razılıq verərək cavab verdi, 2021-ci ilin sonuna qədər uzadıldı. Borc Xidmətinin Dayandırılması Təşəbbüsü (BXDT) G20 ikitərəfli rəsmisi deməkdir kreditorlar bu müddət ərzində dayandırılmasını tələb edən ən yoxsul ölkələrin (73 aşağı və aşağı orta gəlirli ölkə) borc xidməti ödənişlərini dayandıracaqlar. Bu, bu ölkələr üçün maliyyə məhdudiyyətlərini müvəqqəti olaraq yüngülləşdirməyin və COVID-19 böhranının insan və iqtisadi təsirini azaltmaq üçün qıt resursları boşaltmağın bir yoludur.

Yeni Xüsusi Borc Hüquqları (YXBH) üçün 650 milyard dollar ayırmağa çağırır - 2021-ci ilin aprelində Beynəlxalq Valyuta və Maliyyə Komitəsi (BVMK) BVF-ni şəffaflıq və hesabatlılığı artırmaqla yanaşı, ehtiyatların artırılmasına uzunmüddətli qlobal ehtiyacın ödənilməsinə kömək etmək üçün 650 milyard ABŞ dolları məbləğində yeni YXBH ümumi ayrılması ilə bağlı hərtərəfli təklif verməyə çağırırdı. hesabatların verilməsində və YXBH-lərin istifadəsində. BVF üzvlərinin bərpa səylərini dəstəkləmək üçün BVF-ni öz üzvləri ilə birlikdə YXBH-lərin bölüşdürüldükdən sonra könüllü olaraq kanalizasiya yollarını araşdırmağa davam etməyə çağırırdı. Likvidliyin artırılması – BVF qlobal maliyyə təhlükəsizliyi şəbəkəsini daha da gücləndirmək üçün Qısamüddətli Likvidlik Xəttinin (SLL) yaradılmasını təsdiq etmişdir. Obyekt, qısamüddətli mülayim tədiyə balansı dəstəyinə ehtiyacı olan çox güclü siyasətləri və əsasları olan üzv ölkələr üçün fırlanan və bərpa oluna bilən dayaq nöqtəsidir.

Mövcud kreditləşmə tədbirlərinin tənzimlənməsi – BVF koronavirusdan yaranan təcili yeni ehtiyacları ödəmək üçün mövcud kredit proqramlarını genişləndirir və bununla da mövcud resursların tibbi ləvazimat və avadanlıqlara lazımi xərclərə yönəldilməsinə və epidemiyanın qarşısının alınmasına imkan yaradır.

Siyasət məsləhəti – BVF qlobal, regional və ölkə səviyyəsində iqtisadi inkişafı və pandemiyanın təsirini izlədiyi üçün böhranın öhdəsindən gəlmək, ən həssas təbəqələri qorumaq və iqtisadiyyatın bərpası üçün zəmin yaratmaq üçün lazım olan siyasətləri tövsiyə edir.

Potensialın İnkişafı – Pandemiyaya cavab olaraq, BVF nağd pulların idarə edilməsi, maliyyə nəzarəti, kibertəhlükəsizlik və iqtisadi idarəetmə kimi aktual məsələləri həll etmək üçün 160-dan çox ölkəyə real vaxt rejimində siyasət məsləhətləri və potensialın inkişafı ilə təmin edir. Xüsusilə, Fond bir çox ölkələrin vergi administrasiyaları və büdcə idarələri ilə işləyir ki, onlara əməliyyatları bərpa etsin və biznes və fiziki şəxslərə dəstəyi gücləndirsin, təminat və hesabatlılığa xələl gətirmədən. BVF-nin texniki ekspertləri həmçinin borcların idarə edilməsi strategiyalarına yenidən baxmaq və yeniləmək üçün ölkələrlə işləyirlər. BVF onlayn kurslarını uzadılmış qeydiyyat və tamamlama müddətləri ilə dövlət rəsmiləri və geniş ictimaiyyət nümayəndələri üçün əlçatan etdi.

BVF öz üzvlərinə tədiyə balansına (faktiki və ya potensial) ehtiyacın ölçüsünə, iqtisadi proqramın gücünə (üzv proqramları dəstəkləyən alətlər üçün), BVF resurslarından keçmişdə istifadənin qeydinə, ödəmə qabiliyyətinə və digər mövcud maliyyə mənbələrinin əsasən maliyyə ilə təmin edir.

BVF maliyyəsi aşağıdakı mənbələrdən əldə edilir:

BVF-nin kvotası və borc vəsaitlərindən ibarət olan və bütün BVF üzvləri üçün açıq olan Ümumi Resurslar Hesabı (ÜRH) və BVF üzvlərindən borc götürən və bu borc vəsaitlərini aşağı gəlirli ölkələrə güzəştli şərtlərlə borc verən Yoxsulluğun Azaldılması və Artım Trest (YAAT) şərtlər. YAAT-nin özünü təmin edən əsaslarla dəstəklənə bilən illik kredit zərfi 1,25 milyard YXBH təşkil edir və BVF-nin hesablarından ayrıdır. COVID-19 pandemiyasına cavab olaraq aşağı gəlirli

ölkələrdən gələn yüksək tələbi ödəmək üçün BVF YAAT-nin resurslarını artırmaq üçün ikitərəfli kreditorlara və donorlara yaxınlaşır.

COVID-19 böhranının başlanğıcından bəri BVF müxtəlif alətlərdən istifadə edərək 86 ölkəyə 110 milyard dollardan çox vəsaitlə dəstək verib. Məsələn, keçən il Sub-Sahara Afrikasına verilən kredit əvvəlki onillikdə illik orta göstəricidən 13 dəfə çox olmuşdur.

BVF ÜRH və YAAT-dən istifadə edərək 81 ölkəyə fəvqəladə maliyyə yardımı göstərmişdir (ən son məlumatlar üçün BVF-nin COVID-19 Maliyyə Yardımı və Borc Xidməti Relief Tracker-ə baxın). Bunun çox hissəsi təcili tədiyə balansına ehtiyacı olan ölkələrə kömək etmək üçün nəzərdə tutulmuş fəvqəladə maliyyələşdirmə alətləri çərçivəsində təmin edilib. Bu fəvqəladə maliyyələşdirmə proqramının təsdiqindən sonra çox tez və əlavə şərt olmadan, ölkənin BVF-dəki kvotasının 100 faizinə qədər ödənilir. Hazırkı böhran zamanı BVF buna görə də çoxlu sayda ölkəyə təcili maliyyələşdirməni tez bir zamanda təsdiq edə bildi.

Bəzi ölkələrin, xüsusən də pandemiyanın iqtisadi təsiri davam etdiyi üçün daha çox köməyə ehtiyacı ola bilər. Belə ehtiyaclar üçün BVF daha uzun müddətə malik olan və daha böyük ümumi məbləğlər təmin edə bilən digər kredit alətləri ilə hazırdır. 2020-ci ilin mart ayında BVF, ölkənin pandemiya ilə bağlı yaranan ehtiyaclarını da nəzərə alaraq İordaniyaya Genişləndirilmiş Fond Mexanizmini təsdiqlədi. 2020-ci ilin iyun ayında BVF pandemiyanın başlanğıcından bəri ilk stand-by proqramı (Ukraynaya) təsdiqlədi.

Cari tədiyə balansına ehtiyacı olmayan, lakin gələcək potensialı olan ölkələr də BVF-nin ehtiyatlı maliyyələşdirmə və kredit xətlərinə müraciət edə bilər. Belə imkanlardan biri çox güclü siyasət çərçivələri və təcrübə rekordları olan ölkələr üçün mövcud olan Çevik Kredit Xəttidir (ÇKX). Böhranın başlanğıcından bəri BVF Kolumbiya, Çili və Peru üçün ümumi dəyəri 51 milyard dollardan çox olan yeni Çevik Kredit Xətlərini təsdiqləyib.

BVF, həmçinin sağlam siyasəti və orta zəifliyi olan ölkələrin ödəniş balansını ehtiyaclarının maliyyələşdirilməsini təmin edən Ehtiyat və Likvidlik Xətti vasitəsilə

Mərakeşə təxminən 3 milyard dollar borc verib. 2021-ci ilin yanvar ayında BVF Panama üçün 2,7 milyard dollarlıq yeni ehtiyat və likvidlik xəttini təsdiqlədi.

BVF-nin ümumi kredit öhdəlikləri 2020-ci ilin mart ayının sonundan etibarən üçdə birindən çoxu təsdiq edilmiş olmaqla 285 milyard dollardan artıqdır.

BVF-nin müxtəlif tədbirləri, o cümlədən ehtiyat tədbirləri vasitəsilə maliyyələşdirmə üçün BVF üzv ölkələrə böhrandan çıxmağa kömək etmək üçün təxminən 1 trilyon dollarlıq kredit imkanını tam şəkildə istifadəyə hazırdır.

Qlobal maliyyə böhranından çox fərqli olan hazırkı böhranda hökumətlər böyük maliyyə və monetar dəstək göstərdilər; və əksər ölkələr tarixən aşağı faizlə borc ala bilmişlər. Nəticə etibarilə onlar BVF-dən əlavə dəstək istəmədilər, çünki bizim əsas rolumuz son çarə kimi borc verəndir. BVF-nin kredit imkanları qlobal maliyyə təhlükəsizliyi şəbəkəsinin əvəzolunmaz hissəsidir, lakin onun resurslarından yalnız zəruri hallarda istifadə edilməlidir.

BVF, üzvlərinin ehtiyaclarına cavab vermək qabiliyyətini təmin etməklə, təxminən 1 trilyon ABŞ dolları həcmində ümumi kredit tutumu ilə adekvat resurslara malikdir. 2023-cü ilə qədər BVF-nin mövcud ölçüsünü qoruyacaq BVF-nin resursları və idarəetmə islahatları paketinin həyata keçirilməsində mühüm irəliləyiş əldə edilmişdir, o cümlədən Borclanma üzrə Yeni Razılaşmaların (BYR) ikiqat artırılması və İkitərəfli Borc Sazişlərinin (İBS) yeni mərhələsi.

BVF-yə üzvlük 2023-cü ilin dekabrına qədər tamamlanacaq Kvotaların 16-cı Ümumi İcmalı kontekstində kvotaların adekvatlığına yenidən baxmağa və idarəetmə islahatları prosesini davam etdirməyə sadıqdır.

BVF-nin COVID-19-un iqtisadi və sosial nəticələrinin idarə edilməsində öz üzvlərinə tam dəstək verə bilməsini təmin etmək üçün BVF-nin resurslarına tələb əlavə olaraq nəzərdən keçirilir. Əgər bir anda üzvlük daha çox resurs lazım olduğuna qərar verərsə, bu, müxtəlif yollarla edilə bilər. Məsələn, Qlobal Maliyyə Böhranına cavab olaraq, üzvlük həm BVF kvotası, həm də borc götürməklə BVF-nin resurslarını artırmağa razılaşdı.

BVF tərəfindən dəstəklənən proqramların əksəriyyətində BVF yeganə maliyyə mənbəyi deyil. BVF-nin maliyyələşdirilməsi özəl və rəsmi sektorlardan xarici

maliyyələşdirməni katalizləşdirir (yəni BVF tərəfindən dəstəklənən proqramın mövcudluğu digər kreditorları əmin edir və onları borc verməyə davam etməyə həvəsləndirir). Bu, siyasətin tənzimlənməsi ilə birlikdə üzv ölkənin iqtisadiyyatına orta müddətli xarici canlılığa qayıtmağa imkan verir.

BVF, ölkələrin bu sağlamlıq böhranını həll etmək və onun iqtisadiyyata təsirini azaltmaq üçün artıq atdıqları qətiyyətli tədbirləri alqışlayır.

Aprel 2021-ci Fiscal Monitor qlobal maliyyə dəstəyinin təxminən 16 trilyon dollara çatdığını təxmin edir. 2021-ci ildə inkişaf etmiş iqtisadiyyatların bir çox hökumətləri əhəmiyyətli xərclər və gəlir tədbirləri həyata keçirir (orta hesabla ÜDM-in 6 faizi). İnkişaf etməkdə olan bazar iqtisadiyyatlarında və xüsusən də aşağı gəlirli inkişaf etməkdə olan ölkələrdə dəstək daha kiçik və qabaqcadan yüklənmişdir, tədbirlərin böyük bir hissəsi başa çatır.

Maliyyə dəstəyi daha ciddi iqtisadi daralmaların və daha böyük iş itkilərinin qarşısını aldı. Bu arada, bu cür dəstək, gəlirlərin azalması ilə birlikdə bütün ölkə gəlir qruplarında hökumət kəsirlərini və borclarını görünməmiş səviyyələrə qaldırdı. 2020-ci ildə ÜDM-də orta ümumi kəsir inkişaf etmiş ölkələr üçün 11,7 faiz, inkişaf etməkdə olan bazar iqtisadiyyatları üçün 9,8 faiz, aşağı gəlirli inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün 5,5 faiz təşkil etmişdir. Ölkələrin xərcləri artırmaq imkanları fərqlidir. Qabaqcıl iqtisadiyyatlarda və bir sıra inkişaf etməkdə olan bazar iqtisadiyyatlarında kəsirlərin artması xərclərin təxminən bərabər şəkildə artması və gəlirlərin azalması ilə nəticələndiyi halda, bir çox inkişaf etməkdə olan bazar iqtisadiyyatlarında və aşağı gəlirli inkişaf etməkdə olan ölkələrin əksəriyyətində bu, ilk növbədə iqtisadi səbəblərdən qaynaqlanan gəlirlərin çöküşündən qaynaqlanırdı. tənəzzül. 2021-ci ildə maliyyə kəsirlərinin əksər ölkələrdə pandemiya ilə bağlı dəstəyin müddəti bitdiyi və ya azaldığı, gəlirlərin bir qədər bərpa olunduğu və işsizliklə bağlı müraciətlərin sayının azalması ilə azalacağı proqnozlaşdırılır.

Eyni zamanda, qlobal maliyyə sisteminin sabitliyini qorumaq və qlobal iqtisadiyyatı dəstəkləmək üçün bütün dünya üzrə mərkəzi banklar misli görünməmiş monetar tədbirlər, o cümlədən bəzi ölkələr tərəfindən balansın 10 trilyon dollara yaxın genişləndirilməsini həyata keçirmişlər. Bu tədbirlər aşağı siyasət dərəcələrinin

müxtəlif kombinasiyaları, faiz dərəcələrinin daha uzun müddət aşağı saxlanması vədləri və aktivlərin alış proqramlarını genişləndirməklə inkişaf etmiş iqtisadiyyatlarda pul siyasətini əhəmiyyətli dərəcədə yumşaldıb. İnkişaf etməkdə olan bazarlarda və aşağı gəlirli ölkələrdə mərkəzi bankların təxminən yarısı siyasət dərəcələrini aşağı salıb.

Mərkəzi banklar həmçinin açıq bazar əməliyyatları da daxil olmaqla maliyyə sisteminə əlavə likvidlik təmin ediblər. Bəzi mərkəzi banklar svop xətti tənzimləmələri vasitəsilə ABŞ dolları likvidliyinin təminatını gücləndirməyə razılaşıblar. Və nəhayət, mərkəzi banklar qlobal maliyyə böhranı zamanı istifadə edilən proqramları yenidən aktivləşdirdilər və həmçinin korporativ istiqrazlar kimi daha riskli aktivlərin alınması da daxil olmaqla bir sıra yeni geniş əsaslı proqrama start verdilər. Mərkəzi banklar bu bazarlarda “son çarənin alıcıları” kimi effektiv şəkildə addım atmaqla və kreditin qiymətində yuxarı təzyiqləri saxlamağa kömək etməklə, ev təsərrüfatlarının və firmaların kreditə çıxışının davam etməsini təmin edirlər. Maliyyə şərtlərinin yumşaldılması likvidlik təzyiqlərinin müflisləşməyə çevrilməsini dayandırdı, kredit axınlarını saxladı və bərpaya dəstək verdi.

İnformasiya mübadiləsini və beynəlxalq əməkdaşlığı dəstəkləmək üçün Fond dünya ölkələri tərəfindən həyata keçirilən fiskal, pul və maliyyə siyasəti tədbirləri haqqında yenilikləri təqdim edən Siyasət Fəaliyyətləri izləyicisini işə salmışdır.

BVF-nin İdarəedici Direktoru Kristalina Georgievanın 2021-ci ilin aprel ayında BVF/Dünya Bankı Bahar Görüşləri öncəsi qeyd etdiyi kimi: “Milyonlarla insan peyvəndlərdən faydalandığı üçün qlobal iqtisadiyyat daha möhkəm dayanır. Lakin bərpa davam edərkən, çoxlu ölkələr geridə qalır və iqtisadi bərabərsizlik daha da pisləşir. Hər kəsə ədalətli zərbə vurmaq üçün güclü siyasət tədbirləri lazımdır - pandemiyaya hər yerdə son qoymaq və həssas insanlar və ölkələr üçün daha yaxşı gələcəyə bir zərbə.”. Bu çətin dövrdə BVF ən yoxsullar üçün siyasət məsləhətləri, maliyyə dəstəyi, potensialın inkişafı və borcların yüngülləşdirilməsi ilə sağalma yolunda olan ölkələri dəstəkləməyə davam edir.

2021-ci ilin aprel ayında Dünya İqtisadi Görünüşündə 2021 və 2022-ci illərdə qlobal iqtisadiyyatın ötən oktyabrda proqnozlaşdırılan proqnozla müqayisədə daha

güclü bərpa olacağını proqnozlaşdırır, artımın 2021-ci ildə 6 faiz, 2022-ci ildə isə 4,4 faiz olacağı proqnozlaşdırılır. həm ölkələr daxilində, həm də ölkə daxilində bərpa sürətindəki fərqlər və böhrandan davamlı iqtisadi ziyan vurma potensialı.

2020-22-ci illər ərzində adambaşına düşən məcmu gəlir itkiləri, pandemiya əvvəlki proqnozlarla müqayisədə, inkişaf etməkdə olan bazarlarda və inkişaf etməkdə olan iqtisadiyyatlarda (Çin istisna olmaqla) 2019-cu ildə adambaşına düşən ÜDM-in 20 faizinə bərabərdir, qabaqcıl iqtisadiyyatlarda isə itkilərin nisbətən az olacağı gözlənilir (11 faiz). Bu, yoxsulluğun azaldılması sahəsində əldə edilən nailiyyətləri geri çevirdi, 2020-ci ildə əlavə 95 milyon insanın həddindən artıq yoxsullar sırasına daxil olacağı və əvvəlkindən 80 milyon daha çox qidalanmadan əziyyət çəkəcəyi gözlənilir. Fərqli bərpa yolları, pandemiya əvvəlki gözləntilərlə müqayisədə inkişaf etməkdə olan ölkələr və digərləri arasında həyat standartlarında əhəmiyyətli dərəcədə daha geniş boşluqlar yarada bilər. Aztəminatlı insanlara mənfi təsir xüsusilə kəskin olacaq və 1990-cı illərdən bəri dünyada ifrat yoxsulluğun azaldılması sahəsində əldə edilmiş əhəmiyyətli irəliləyişə təhlükə yaradacaq.

2021-ci ilin aprel Qlobal Maliyyə Sabitliyi Hesabatı göstərir ki, maliyyə sabitliyi riskləri indiyədək yoxlanılır, lakin böhranın məruz qaldığı maliyyə zəifliklərini aradan qaldırmaq üçün tədbirlər görülməlidir. Tədbirlər uzadılmış qiymətləndirmələr və artan maliyyə zəiflikləri üzərində gözlənilməz nəticələrə səbəb ola bilər. Böyük xarici maliyyə ehtiyaclarını nəzərə alaraq, bir çox inkişaf etməkdə olan bazarlar, xüsusən də ABŞ faiz dərəcələrində davamlı artım riskin yenidən qiymətləndirilməsinə və daha sərt maliyyə şərtlərinə səbəb olarsa, problemlərlə üzləşir. Bir çox ölkədə korporativ sektor, firmanın ölçüsü və sektorundan asılı olaraq nəzərəcarpacaq fərqlərlə, həddindən artıq borclanma pandemiyasından çıxır. Çox güman ki, çətin vəziyyətə düşən borcalanların kredit keyfiyyəti və gəlirlilik ilə bağlı narahatlıqlar bankların risk iştahına təsir edəcək. Buna görə də, davamlı dəstək zəruri olaraq qalır, lakin maliyyə şərtlərinin geniş şəkildə sərtləşdirilməsindən qaçınmaqla yanaşı, zəifliklərin mirasının qarşısını almaq üçün hərəkətə keçməyə ciddi ehtiyac var.

İnkişaf etməkdə olan bazarı və inkişaf etməkdə olan ölkələri dəstəkləmək təcili prioritetdir. Onlar onsuz da inkişaf etmiş iqtisadiyyatlarla müqayisədə iqtisadi cəhətdən daha həssasdırlar və indi tibbi ləvazimatların çatışmazlığı, dünya iqtisadiyyatının qəfil dayanması, qlobal kapital bazarlarına daxil olmaqda çətinliklər və bəziləri üçün əmtəə qiymətlərinin kəskin düşməsi və s. turizmin azalması.

2020-ci ilin avqust ayında dərc edilən Xarici Sektor Hesabatında da vurğulandığı kimi, ticarət maneələri xarici balanssızlıqların azaldılmasında təsirli olmayacaq və ölkələr xüsusilə tibbi avadanlıq və ləvazimatlar üzrə tarif və qeyri-tarif maneələrindən qaçmalıdır.

BVF 100-dən çox ölkədən fəvqəladə maliyyələşdirmə üçün görünməmiş sayda çağırışa cavab verir. Fond böhran zamanı artan maliyyə tələbini qarşılamağa imkan verən təcili yardım obyektlərinə - Sürətli Kredit Mexanizmi (RCF) və Sürətli Maliyyələşdirmə Aləti (RFI) imkanlarını iki dəfə artırdı. Bu imkanlar Fonda hərtərəfli proqrama ehtiyac olmadan təcili yardım göstərməyə imkan verir. Fəvqəladə maliyyələşdirmə artıq BVF-nin İcraiyyə Şurası tərəfindən 81 ölkə üçün rekord sürətlə təsdiqlənib.

2020-ci ilin iyun ayından etibarən BVF digər kreditləşdirmə razılaşmaları çərçivəsində maliyyə yardımını da təsdiqləyir və ölkələrin ümumi sayını 86-ya çatdırır.

2.3. BVF-ın pandemiyanın iqtisadi təsiri ilə əlaqədar irəli sürdüyü təkliflər

Artıq bir-birindən fərqlənən sağalmaları gücləndirən COVID-19 pandemiyasından artan insan sayını və iqtisadi gərginliyi dayandırmaq üçün təcili addımlar atılmalıdır. Pandemiya siyasəti həm də iqtisadi siyasətdir, çünki sağlamlıq böhranı bitmədən iqtisadi böhranın davamlı sonu yoxdur. Mövcud təşəbbüslərə əsaslanaraq, bu sənəd pandemiyanın sürətlə məğlub edilməsi üçün milli və çoxtərəfli səviyyədə pragmatik hərəkətlər təklif edir. Təklif hədəfləri:

1. 2021-ci ilin sonuna qədər bütün ölkələrdə əhalinin ən azı 40 faizinin və 2022-ci ilin birinci yarısına qədər ən azı 60 faizinin peyvənd edilməsi;
2. mənfi risklərin izlənməsi və sığortalanması;
3. geniş sınaq və izləmə, adekvat terapevtik ehtiyatların saxlanması və peyvəndin əhatə dairəsinin aşağı olduğu yerlərdə ictimai sağlamlıq tədbirlərinin həyata keçirilməsi.

Bu cür tədbirlərin təqribən 9 trilyon ABŞ dolları dəyərində faydaları təqribən 50 milyard dollar olduğu təxmin edilən xərclərdən xeyli üstündür - bunun 35 milyard dolları donorların qrantları, qalıqları isə potensial olaraq ikitərəfli və çoxtərəfli maliyyələşdirmənin dəstəyi ilə milli hökumətlər tərəfindən ödənilməlidir. agentlikləri. COVID-19 Alətlərinə Giriş (CAG) Sürətləndiricisi tərəfindən müəyyən edilmiş qrant maliyyə çatışmazlığı təxminən 22 milyard dollar təşkil edir və G20 bunu həll etmək üçün vacib hesab edir. Bu, təklifimizi maliyyələşdirmək üçün lazım olan təqribən 13 milyard dollar əlavə qrant töhfəsi qoyur. Əhəmiyyətli olan odur ki, strategiya ilkin maliyyələşdirməni, peyvənd ianələrini və dünya üçün mənfi risklərdən sığortalanmaq üçün risk altında olan investisiyaları təmin etmək üçün qlobal əməkdaşlıq tələb edir.

Artıq bir ildən çoxdur ki, COVID-19 pandemiyasına yoluxmuşdur və dünyada yeni hallar pandemiyanın hər hansı əvvəlki mərhələsində olduğundan daha yüksəkdir. Artan insan sayını və onsuz da fərqli olan sağalmaları daha da gücləndirən pandemiya iqtisadi gərginliyi dayandırmaq üçün təcili addımlar

lazımdır. Pandemiyanın sona çatması həll edilə bilən bir problemdir, lakin əlavə əlaqələndirilmiş qlobal fəaliyyət tələb edir.

Bir çox təşkilat və təşəbbüslər pandemiya ilə mübarizədə söylərə rəhbərlik etmişdir, o cümlədən COVID-19 Alətlərinə Giriş (CAG) Sürətləndirici, Epidemik Hazırlıq İnnovasiyası Koalisiyası, Qeyts Fondu, Qlobal Fond, Dünya Bankı, Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı və Ümumdünya Ticarət Təşkilatı. Bu tədqiqatdakı təklif bu mühüm söyləri gücləndirməyə və tamamlamağa çalışır.

Yaxşı başa düşülür ki, sağlamlıq böhranı bitmədən iqtisadi böhranın davamlı sonu yoxdur. Pandemiya siyasəti deməli, iqtisadi siyasətdir. Səhiyyə böhranının sona çatması qlobal makro və maliyyə sabitliyi üçün çox vacibdir ki, bu da onu BVF və digər iqtisadi qurumlar üçün fundamental əhəmiyyət kəsb edir.

Nəticə etibarlı ilə, bu sənəd alternativ ssenarilər üzrə qlobal və ölkələrarası peyvənd nisbətlərinin proqnozlaşdırılması da daxil olmaqla pandemiya qarşı mübarizənin çoxsaylı ölçülərini təhlil edir. Proqnozlar 2022-ci ilə qədər yüksək qeyri-bərabər sağlamlıq perspektivlərinə işarə edir ki, bu da dünya üçün ciddi risklər yaradır. İctimai səhiyyə rəsmilərinin dəfələrlə qeyd etdiyi kimi, “pandemiya hər yerdə bitənə qədər heç yerdə bitməz”.

Qlobal sağlamlıq böhranı ilə operativ şəkildə mübarizə aparmaq üçün milli və çoxtərəfli səviyyədə pragmatik tədbirlər təklif edirik. Təklif hədəfləri 2021-ci ilin sonuna qədər bütün ölkələrdə əhalinin ən azı 40 faizinin və 2022-ci ilin birinci yarısına qədər ən azı 60 faizinin peyvənd edilməsi, mənfi risklərin izlənməsi və sığortalanması, və geniş sınaq və izləmə, adekvat terapevtik ehtiyatların saxlanması və peyvəndin əhatə dairəsinin aşağı olduğu yerlərdə ictimai sağlamlıq tədbirlərinin həyata keçirilməsindən ibarətdir.

CAG Accelerator-un büdcəsinə əsaslanaraq, biz bu təklifin dəyərini təxmin edirik.

Pandemiyanın daha sürətli sona çatmasının potensial faydaları ilə müqayisədə kiçik olan 50 milyard dollar, təxminən 9 trilyon dollar dəyərində təxmin edilir. Üstəlik, inkişaf etmiş iqtisadiyyatlar təxminən 1 trilyon ABŞ dolları əlavə vergi

gəlirləri əldə edəcək, bu isə o deməkdir ki, bu təklifin maliyyələşdirilməsi indiyə qədər ən yüksək gəlirli dövlət investisiyası ola bilər.

Pandemiyanın vaxtında dayandırılmasının qlobal ictimai sərvət olduğunu nəzərə alsaq, bu təklifin 50 milyard ABŞ dolları məbləğində ümumi dəyəri dövlət, özəl və çoxtərəfli donorlar tərəfindən ən azı 35 milyard ABŞ dolları məbləğində grant maliyyələşdirilməsi üçün güclü bir vəziyyət var. Çoxtərəfli agentliklərin güzəştli maliyyələşdirilməsi ilə potensial olaraq dəstəklənən milli hökumətlər.

CAG Accelerator tərəfindən müəyyən edilmiş grant maliyyə çatışmazlığı təqribən 22 milyard ABŞ dolları təşkil edir ki, bu da G20 və digər hökumətlərin həll edilməsini vacib hesab edir. Bundan əlavə, çoxtərəfli inkişaf bankları tərəfindən yaradılan COVID-19 maliyyə imkanlarından ən azı 15 milyard dollar əldə etmək mümkündür. Bu, təklifimizlə müəyyən edilmiş 50 milyard dollara çatmaq üçün lazım olan təqribən 13 milyard dollar əlavə grant töhfəsini qoyur. Bu əlavə məbləğ, əsasən, COVID-19 Peyvəndlərinin Qlobal Giriş (COVAX) əhatə dairəsini 30 faizə çatdırmaq, əlavə COVID-19 testlərini almaq və aşağı risklərdən sığortalamaq üçün risk altında olan istehsal potensialını genişləndirmək üçündür.

Əhəmiyyətli odur ki, təklif öhdəlikləri deyil, ilkin maliyyələşdirməni, peyvəndlərin ilkin ianələrini və dünya üçün risk altında olan investisiyaları tələb edir. Bütün lazımi maliyyənin dərhal əldə edilməsi vacibdir. Əsas təklif olunan addımlara (aşağıdakı cədvələ baxın) daxildir:

Peyvənd hədəflərinə nail olmaq

1. 91 aşağı və orta gəlirli ölkə (AOGÖ) üçün peyvənd əhatəsi hədəfini 20 faizdən 30 faizə yüksəltmək üçün COVAX-a ən azı 4 milyard ABŞ dolları məbləğində əlavə ilkin grantlar təqdim edin: Bu, onların sifarişlərini yekunlaşdırmağa və istifadə olunmamış vaksin potensialını aktivləşdirməyə kömək edəcək;

2. Xammalın və hazır vaksinlərin pulsuz transsərhəd axınını təmin edin: Bu cür məhdudiyyətlər inkişaf etməkdə olan dünyada milyardlarla insanın peyvənd əldə etmək imkanını təhlükə altına qoyur;

3. Artıq peyvəndləri bağışlayın: 2021-ci ildə ən azı 500 milyon peyvənd kursunun (təxminən 1 milyard dozaya bərabər) verilə biləcəyini proqnozlaşdırırıq, hətta ölkələr öz əhalisinə üstünlük versələr belə. İnanələr, o cümlədən çatdırılma xərcləri COVAX vasitəsilə həyata keçirilməlidir ki, peyvəndlər ədalətli şəkildə və ictimai sağlamlıq prinsipləri əsasında paylaşılınsın;

Aşağı risklərdən sığortalanma

4. 2022-ci ilin əvvəlində peyvənd istehsal gücünü diversifikasiya etmək və 1 milyard doza artırmaq üçün risk altında olan investisiyalar edin, o cümlədən gücləndirici atışlar tələb edən yeni variantlardan mənfi riskləri idarə edin (8 milyard dollar);

5. Təchizat zəncirindəki mutasiya ssenarilərini və ya şokları idarə etmək üçün konkret fəvqəladə hallar planları ilə genomik nəzarəti və sistemli təchizat zəncirinə nəzarəti genişləndirin. Bu, çoxtərəfli agentliklərin, peyvənd hazırlayanların və istehsalçıların və əsas milli hökumətlərin iştirakı ilə hazırlanmalıdır. (3 milyard dollar);

Peyvənd tədarükünün məhdud olduğu aralıq dövrün idarə edilməsi

6. Geniş yayılmış sınaqları, kifayət qədər terapevtik vasitələri və adekvat ictimai sağlamlıq tədbirlərini təmin edin və peyvəndin tətbiqinə hazırlayın. (30 milyard dollar);

7. Təcili olaraq effektiv təchizatı genişləndirmək üçün dozanın uzadılması strategiyalarını (təsdiq edildikdə) qiymətləndirin və həyata keçirin. (2 milyard dollar);

Əlavə zəruri tədbirlər 3 milyard dollar təşkil edir. Proqnozlarımıza görə, 1-3-cü addımlarda müəyyən edilmiş tədbirlər, mənfi risklər baş verməzsə, 2021-ci ilin sonuna qədər 40 faizlik peyvənd hədəfinə və 2022-ci ilin birinci yarısına qədər 60 faiz hədəfinə çatmaq üçün kifayət ola bilər. Eyni zamanda, aralıq dövrdə aşağı risklərdən sığortalanmaq və pandemiyanın sağlamlıq nəticələrini yumşaltmaq üçün 4-7-ci addımlar lazımdır. 4, 5 və 7-ci addımlar üçün demək olar ki, bütün maliyyələşdirmə və 6-cı addım üçün maliyyələşdirmənin əksəriyyəti CAG Accelerator-un müxtəlif qollarına qrantlar şəklində olmalıdır.

Bu təhlil yuxarıda adı çəkilən təşkilatların işindən və bir sıra sahələr üzrə bir sıra ekspertlərlə əməkdaşlıqdan böyük fayda əldə etmişdir. Təklif mövcud pandemiyanın nəzarət altına alınması üçün lazım olanlara diqqət yetirir. Bu, G20 Yüksək Səviyyəli Müstəqil Panelin, G-7 Pandemiyaya Hazırlıq Tərəfdaşlığı qrupunun və Pandemiyaya Hazırlıq və Cavab üzrə Müstəqil Panelin Hesabatının işini tamamlayır və bu, ilk növbədə gələcək pandemiyanın həllinə diqqət yetirir. Həm də qeyd edirik ki, peyvənd və virus mənzərəsinin dəyişməsi nəzərə alınmaqla hər hansı bu cür təhlil ətrafında xeyli qeyri-müəyyənlik var. Bununla belə, ümid edirik ki, bu təklif dövrümüzün mərkəzi sağlamlıq və iqtisadi problemini həll etmək üçün davam edən qlobal səylərə töhfə verəcəkdir.

Təcili tədbirlər görülmədikdə, bir çox inkişaf etməkdə olan və inkişaf etməkdə olan iqtisadiyyatlar pandemiyanı nəzarət altına almaq üçün 2022-ci ilin sonuna qədər və ya daha sonra gözləməli ola bilər. Bu, təkcə həmin ölkələr üçün deyil, həm də dünya üçün çox gec olacaq.

Dünya üzrə ölçülmüş məcmu ölüm sayı 3 milyonu ötüb və gündəlik ölüm sayı rekord həddə yaxınlaşır. Həqiqi ölənlərin sayının bir neçə dəfə çox olduğu təxmin edilir. Pandemiyanın bu cür pisləşməsinə daha çox ötürülə bilən virus mutasiyaları, ölkələr arasında yüksək qeyri-bərabər peyvənd əhatəsi və arxayınlıq və yorğunluq səbəbindən ictimai səhiyyə tədbirlərinin aşınması da daxil olmaqla, güclü amillər qarışığı səbəb olur.

Aprel 2021-ci il Dünya İqtisadi Görünüşü (BVF, 2021a) inkişaf etməkdə olan və inkişaf etməkdə olan iqtisadiyyatları (Çin istisna olmaqla) olan ölkələrdə daha yavaş sağalma və daha böyük yara izlərinin olması gözlənilən perspektivlərdə təhlükəli fərqliliyi proqnozlaşdırırdı. Bu, pandemiyanın orta hesabla inkişaf etmiş iqtisadiyyatlara daha çox zərbə vurmasına və sağlamlıq sistemi zəif olan bir neçə inkişaf etməkdə olan ölkənin pandemiyanın ən pisindən xilas olmasına baxmayaraq idi. Bununla belə, Braziliyada dəhşətli dalğanın ardınca Hindistanda davam edən fəlakətli ikinci dalğa, inkişaf etməkdə olan dünyada hələ də ən pisinin gələ biləcəyinə işarədir. Hindistanın səhiyyə sistemi ilk dalğada kifayət qədər yaxşı dayansa da, bu dəfə onun sağlamlıq sistemi o qədər sıxılıb ki, bir çoxları oksigen,

xəstəxana çarpayıları və tibbi xidmət kimi tibbi ləvazimat çatışmazlığı səbəbindən ölür. Hindistan, Afrika da daxil olmaqla, indiyə qədər pandemiya xilas olmuş digər aşağı və orta gəlirli ölkələrdə (AOGÖ) mümkün hadisələr barədə xəbərdarlıqdır.

Bu hadisələr bir ölkə və ya regional problem deyil, qlobal problemdir. İctimai səhiyyə rəsmilərinin dəfələrlə qeyd etdiyi kimi, “pandemiya hər yerdə bitənə qədər heç yerdə bitməz”. Virusun daha da yoxlanılmamış ötürülməsi yeni variantlara səbəb ola bilər, bəziləri mövcud peyvəndləri təsirsiz hala gətirərək dünyanı virusa qarşı yarışda başlanğıc xəttinə qaytara bilər. CAG Accelerator, Epidemik Hazırlıq İnnovasiyası Koalisiyası, Qeyts Fondu, Qlobal Fond, Dünya Bankı, Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı və Ümumdünya Ticarət Təşkilatı da daxil olmaqla bir sıra təşkilatlar və təşəbbüslər pandemiya ilə mübarizədə sözlərə rəhbərlik ediblər. Bu sənəddəki təklif bu mühüm sözləri gücləndirməyə və tamamlamağa çalışır.

Pandemiya siyasəti iqtisadi siyasətdir, çünki sağlamlıq böhranı bitmədən iqtisadi böhranın davamlı sonu yoxdur. Qlobal makro və maliyyə sabitliyi üçün çox vacibdir ki, bu da onu BVF və digər iqtisadi qurumlar üçün fundamental əhəmiyyət kəsb edir. Həqiqətən də, BVF-nin qlobal iqtisadiyyat üçün iqtisadi proqnozları və siyasət tövsiyələri virusa qarşı yarışın nisbi uğuruna çox etibar edir. Bu qiymətləndirməni etmək üçün bu sənəd alternativ ssenarilər üzrə qlobal və ölkələrarası peyvənd nisbətlərinin proqnozlaşdırılması da daxil olmaqla pandemiya qarşı mübarizənin çoxsaylı ölçülərini təhlil edir. Proqnozlar 2022-ci ilə qədər yüksək qeyri-bərabər sağlamlıq perspektivlərinə işarə edir ki, bu da dünya üçün ciddi risklər yaradır. COVID-19 pandemiyasının artan qlobal xərclərinin qarşısını almaq üçün dünyanın hər yerində virusu nəzarət altına almaq üçün təcili addımlar atılmalıdır.

Bu təklif Cədvəl 1-də göstərildiyi kimi, qlobal sağlamlıq böhranının tez bir zamanda həllinə kömək etmək üçün milli və çoxtərəfli səviyyələrdə praqmatik tədbirləri əhatə edir. Təklif hədəfləri (1) 2021-ci ilin sonuna qədər bütün ölkələrdə əhalinin ən azı 40 faizinin və 2022-ci ilin birinci yarısına qədər ən azı 60 faizinin peyvənd edilməsi, (2) mənfi risklərin izlənməsi və sığortalanması, və (3) geniş sınaq

və izləmə, adekvat terapeutik ehtiyatların saxlanması və peyvəndin əhatə dairəsinin aşağı olduğu yerlərdə ictimai sağlamlıq tədbirlərinin həyata keçirilməsi. Strategiya öhdəliklərdən deyil, ilkin maliyyələşdirmədən, peyvənd ianələrindən və dünya üçün risk altında olan investisiyalardan biridir.

CAG Accelerator proqramının (ÜST, 2021b) büdcəsi və AOGÖ-lərdə peyvənd əhatəsindəki boşluqlarla bağlı əvvəlki işlərə əsaslanaraq (Agarwal və Reed, 2021), biz bu təklifin ümumi dəyərini təxminən 50 milyard dollar təşkil edəcək.1,2 BVF araşdırması (IMF, 2021b) hesab edir ki, virusa qarşı mübarizənin bütün aspektlərində, o cümlədən peyvəndlər, diaqnostika və terapeutiklər üzrə daha böyük uğurdan dünyaya ümumi qazanc 2025-ci ilə qədər təxminən 9 trilyon dollar təşkil edəcək və bu qazancın 40 faizindən çoxu davam edəcək. dünyanın qalan hissəsində daha güclü bərpa olunma mallarına tələbi artırdığı üçün və pandemiya davamlı şəkildə sona çatdıqca evdə daha güclü inam effektləri ilə inkişaf etmiş iqtisadiyyatlara. Bu, qabaqcıl iqtisadiyyatlar üçün əlavə vergi gəlirlərində 1 trilyon ABŞ dolları məbləğində məcmu gəlirə çevrilir ki, bu da o deməkdir ki, bu təklifin maliyyələşdirilməsi indiyə qədər ən yüksək gəlir gətirən dövlət investisiyası ola bilər (IMF 2021c). Bu qazancları reallaşdırmaq üçün pəncərə tez bağlanır və indi hərəkətə keçmək lazımdır.

Pandemiyanın vaxtında dayandırılmasının global ictimai sərvət olduğunu nəzərə alsaq, bu təklifin 50 milyard ABŞ dolları məbləğində ümumi dəyəri dövlət, özəl və çoxtərəfli donorlar tərəfindən ən azı 35 milyard ABŞ dolları məbləğində grant maliyyələşdirilməsi üçün güclü bir vəziyyət var. çoxtərəfli agentliklərin güzəştli maliyyələşdirilməsi ilə potensial olaraq dəstəklənən milli hökumətlər. CAG Accelerator tərəfindən müəyyən edilmiş grant maliyyə çatışmazlığı təqribən 22 milyard ABŞ dolları təşkil edir ki, bu da G20 və digər hökumətlərin həll edilməsini vacib hesab edir. Bundan əlavə, çoxtərəfli inkişaf bankları tərəfindən yaradılan COVID-19 maliyyə imkanlarından ən azı 15 milyard dollar əldə etmək mümkündür. Bu, təklifimizlə müəyyən edilmiş 50 milyard dollara çatmaq üçün lazım olan təqribən 13 milyard dollar əlavə grant töhfəsini qoyur. Bu əlavə məbləğ əsasən COVAX peyvəndi ilə əhatə dairəsini 30 faizə çatdırmaq, əlavə COVID-19

testlərinin satın alınması və mənfi risklərdən sığortalanmaq üçün peyvənd istehsal potensialının genişləndirilməsi üçündür. Müəyyən edilmiş ehtiyaclar əsasən aşağı və aşağı orta gəlirli ölkələr adından olduğu üçün biz qrant maliyyələşdirilməsinə ehtiyacı vurğulayırıq.

Təklif mövcud pandemiyanın nəzarət altına alınması üçün lazım olanlara diqqət yetirir. Bu, G20 Yüksək Səviyyəli Müstəqil Panelin, G-7 Pandemiyaya Hazırlıq Tərəfdaşlığı qrupunun və Pandemiyaya Hazırlıq və Cavab üzrə Müstəqil Panelin Hesabatını (G20, 2021; G7, 2021; və IPPP, 2021) tamamlayır.

III FƏSİL. PANDEMİYA ŞƏRAİTİNDƏ AZƏRBAYCAN İQTİSADİYYATI

3.1. Azərbaycan Respublikası maliyyə siyasətinə pandemiyanın göstərdiyi təsirlər

Koronavirus (COVID-19) epidemiyası təkcə səhiyyə sektoruna deyil, həm də iqtisadi sferaya pis təsir edib. Qlobal tələbat kanalları əhəmiyyətli dərəcədə daralsa da, hesabat ili dünya iqtisadiyyatında artımın 3,3% azalması ilə müşayiət olunmuşdur. Beynəlxalq Valyuta Fondunun (BVF) məlumatına görə, hesabat ilində pandemiyalar və əks-tədbirlər nəticəsində yaranan zərər iqtisadiyyatı turizmdən və ya birbaşa əmtəə ixracından asılı olan ölkələrdə daha çox hiss olunur. Bununla yanaşı, inkişaf etməkdə olan ölkələr kimi inkişaf etmiş ölkələr üçün paradoksal göstəricilər qeydə alınıb.

Dünyada olduğu kimi, Azərbaycanda da epidemiyaların mənfi təsiri iqtisadi sferalarda müşahidə olunmuşdur. Bu özünü iqtisadi gəlirlərin azalmasında, habelə ilin əvvəlində dövlət büdcəsində verilmiş proqnozlarla müəssisənin göstəriciləri arasında, habelə icra xərcləri arasında müvazinətsizlikdə özünü göstərir. Belə ki, 2020-ci ilə qədər dövlət büdcəsinin gəlirləri 24 mlrd. abş dolları, icra xərclərində isə 26 mlrd. manat (ÜDM) təşkil edib.1 büdcə kəsirinin artması koronavirus (COVID-19) epidemiyasının Azərbaycan iqtisadiyyatına mənfi təsirinin azaldılması istiqamətində həyata keçirilən tədbirlərə aid edilib. 2020-ci ilədək "Coronavirus" (COVID-19) pandemiyası ölkə iqtisadiyyatına mənfi təsirinin azaldılması üçün dövlət büdcəsindən 1,390 milyon manat vəsait ayırıb. Bu vəsaitdən 1 milyard 334 milyon manat tam istifadə olunub. İqtisadi dəstək tədbirlərinin büdcə resurslarından 2,5 milyard manat ayrılıb. Eyni zamanda, OPEC+ ölkələrinin neft hasilatı ilə bağlı razılığa gələ bilməməsi səbəbindən neft qiymətlərinin kəskin ucuzlaşması ölkənin iqtisadi inkişafına və büdcəsinə pis təsir edən amillərdən biridir. Bu məsələlər növbəti bölmələrdə daha ətraflı izah

edilmiş, dövlət büdcəsi ilə bağlı ətraflı təhlillər aparılmış, pandemiyanın dövlət büdcəsinə mənfi təsirinin azaldılması üçün təklif və təkliflər verilmişdir.

COVID-19 pandemiyasının Azərbaycanın fiskal siyasətinə təsirlərinin makro dəyərləndirilməsi

Koronavirus (COVID-19) epidemiyasının Azərbaycan iqtisadiyyatına, xüsusilə dövlət büdcəsinə təsirini dəyərləndirmək məqsədilə diversifikasiyanı ölçmək və maliyyə sabitliyini, debit borclarını, gəlir və xərclərini araşdırmaq lazımdır.

Diversifikasiyanın ölçülməsi

2014-cü ildə neft qiymətlərində baş verən qlobal böhranın təsirinə məruz olan bir çox ölkələr kimi, Azərbaycan hökuməti də iqtisadi inkişafa və dayanıqlı iqtisadiyyata xüsusi önəm verdi. 2020-ci ilin mart ayında isə ölkədə "COVID-19" virusunun yayılması iqtisadi artımın əhəmiyyətini daha da artırdı.

İqtisadiyyatın genişləndirilməsi, istehsalın genişləndirilməsi, məhsuldarlığın artırılması, istehsalın məhsuldarlığı və s. Bununla belə, iqtisadiyyatın şaxələndirilməsini təmin etmək üçün yeni məhsul bazarlarına və yeni tərəfdaşlıqlara yönəldilmiş ixrac yönümlü genişləndirilməsinə üstünlük verilməlidir.

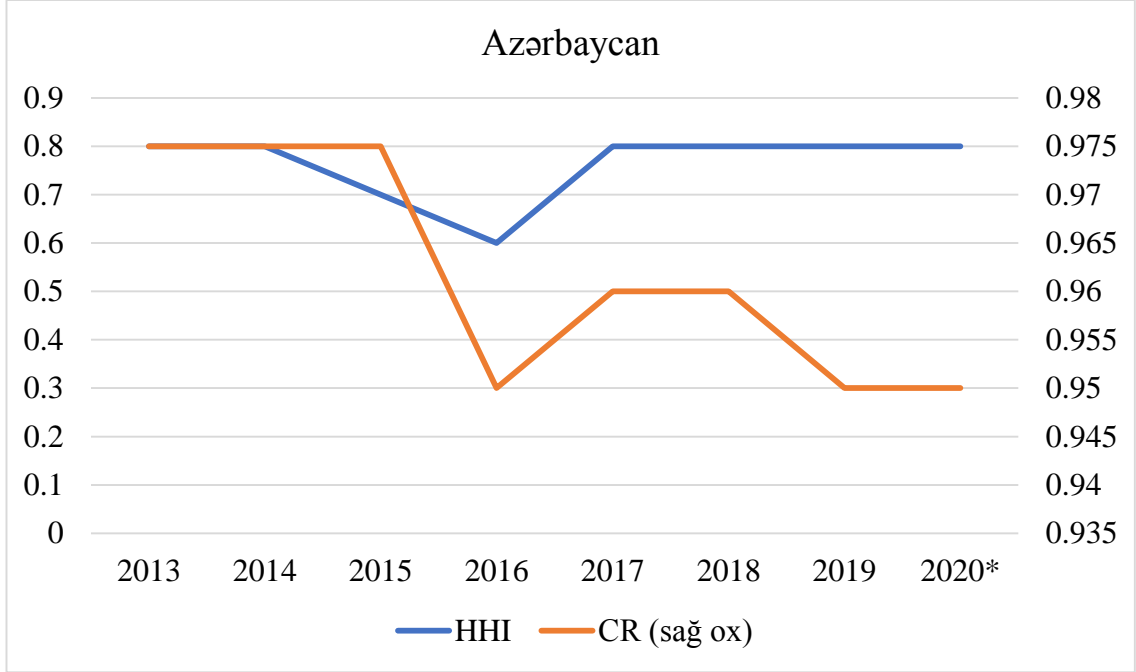
İxracın şaxələndirilməsi

İxracın genişlənməsi büdcə gəlirlərində mühüm rol oynayan artımın daha yüksək olmasına gətirib çıxarır. İnkişaf etməkdə olan ölkələr, o cümlədən Azərbaycan ilkin məhsullarda ixracın qeyri-müəyyənliyini və ya ticarətin mənfi nəticələrini aradan qaldıraraq öz iqtisadiyyatını gücləndirir.

Herfindahl Hirschman İndeksi (HHI) ixrac genişlənməsini ölçmək üçün istifadə olunur. Müxtəlif ixrac kateqoriyalarında payların kvadratlarını cəmləməklə hesablanır. Burada ümumi ixracda sənayenin aşağıdakı payı kimi qəbul edilir.

$$HHI = \sum_{i=1}^N S_i^2$$

Qrafik 1: İxracın şaxələndirilməsi

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi (*2020-ci il üçün göstərici altı aylıq nəticəyə əsaslanır)(<https://e.customs.gov.az>)

Qrafik 1 Azərbaycan Respublikasının ixrac genişlənməsi kimi Herfindahl Hirschman İndeksi və Konsentrasiya Nisbətini ölçməklə verilir. Hesablamalar göstərir ki, 0,9 və 1-ci göstəricilər arasındakı illər ərzində Konsentrasiya nisbəti bir qədər dəyişmişdir. Bu nəticə ölkənin iqtisadi inkişaf siyasətinin əhəmiyyətini əhatə edir. Digər tərəfdən, Herfindahl Hirschman İndeksi bu illər ərzində Kosmik Nisbətdən daha çox qeyri-sabitlik göstərmişdir. Belə ki, 2014 və 2016-cı illərdə ölkədə baş verən devalvasiya 0,8-dən 0,6-ya qədər əhəmiyyətli dərəcədə azalıb. 2016-cı ildə yumşaq devalvasiya siyasətindən sonra indeks tez bir zamanda 0,95 səviyyəsinə yüksəldi və 2020-ci ilə qədər eyni səviyyədə qaldı. Digər tərəfdən, bazarın strukturu və rəqabətqabiliyyətliliyi Konsentrasiya nisbətini hesablanması ilə ölçülür. İxrac qrupuna aid hər hansı bir məhsul 4 məhsul qrupunun paylarının konsentrasiya nisbəti və konsentrasiya nisbəti olaraq aşağıdakı düsturla hesablanır:

$$CR_n = \sum_{i=1}^N Si$$

Mənbə: Sosial Tədqiqatlar Mərkəzi (<https://stm.az>)

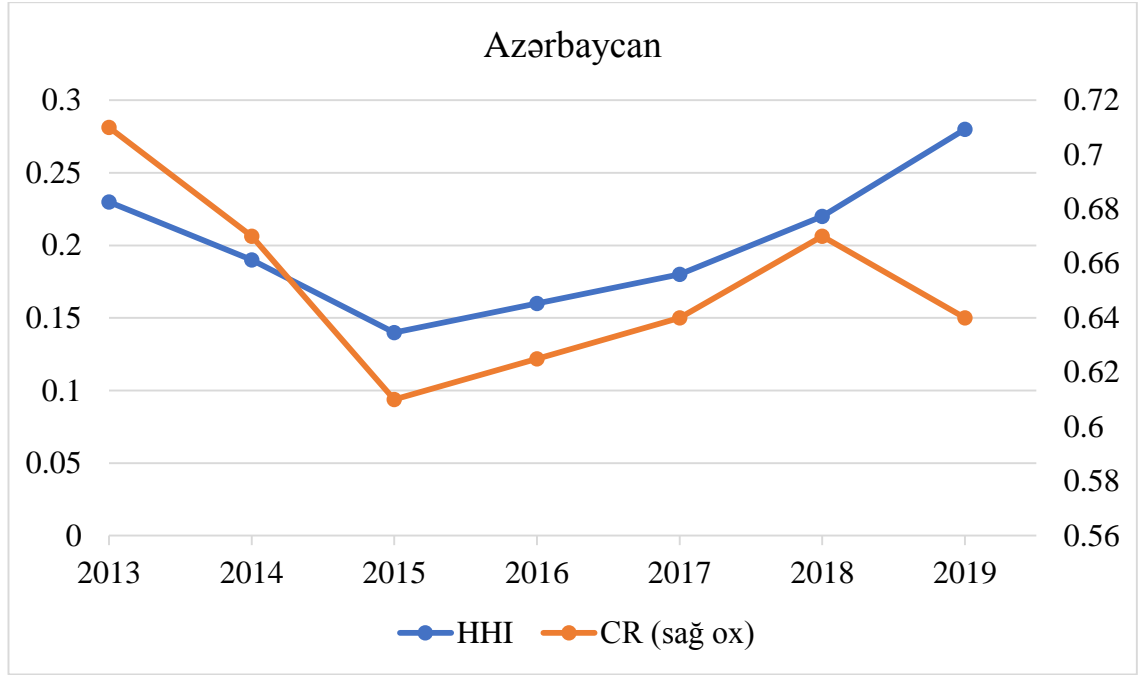
İqtisadi şaxələndirmə

İqtisadi şaxələndirmə, məhsul və xidmət sahələrinin müxtəlifliyinin yaxşılaşdırılması və genişləndirilməsi məqsədilə struktur dəyişikliyi də həyata keçirilir. Bu, müasir Azərbaycanın iqtisadiyyatı üçün çox vacibdir. keyfiyyət və səmərəlilik əsasında iqtisadi artımı ölçmək üçün üç yanaşma mövcuddur. "HHİ" düsturu ixrac diversifikasiyasında olduğu kimi, iqtisadi diversifikasiyanın ölçülməsində istifadə olunur. Burada hər bir iqtisadi sektorun ümumi daxili məhsula əlavə dəyəri qiymətləndirilir. Bu konteksdə Beynəlxalq Standart Elm Təsnifatı (BSST) haqqında məlumat mənbəyi kimi BMT-nin Statistik Ofisi (BSST) istifadəyə verilmişdir. Bu məlumat dəstinə əsasən kənd təsərrüfatı, ovçuluq, meşə təsərrüfatı və balıqçılıq sahəsində A və B; Bədən və kommunal xidmətlər üçün C və E; tikinti üçün F; Satış, ticarət, restoran və otellər üçün G və H; daşınması, saxlanması və ünsiyyəti üçün nəzərdə tutulmuş və bu istiqamətdə hesablanmışdır. Bu sektorların kvadrat payına nəzarət etməklə yaradılan əlavə dəyər baxımından düstur yaradılır:

$$HI = \left(\frac{A + B}{100}\right)^2 + \left(\frac{C + E}{100}\right)^2 + \left(\frac{D}{100}\right) + \left(\frac{F}{100}\right)^2 + \left(\frac{G + H}{100}\right)^2 + \left(\frac{I}{100}\right)^2$$

Mənbə: Sosial Tədqiqatlar Mərkəzi (<https://stm.az>)

Qrafik 2: Azərbaycanda İqtisadi Şaxələndirmə

Mənbə: Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Statistika Şöbəsi (<https://unstats.un.org>)

Diversifikasiya üçün ölçmə formulunda təqdim olunan bu göstəricilər Azərbaycanda genişlənmə səviyyəsinin artdığını göstərir. Bu beynəlxalq praktikaya uyğun olaraq hesablamalar aparın. Bu sahədə təqdim olunan cədvəllər və hesablamalar diversifikasiyanın hesablanmasına yeni yanaşmalar deyil. Bu, Azərbaycanda aparılan genişlənmə siyasətinin səmərəliliyini göstərir.

Pandemiya dövründə Azərbaycan dövlət büdcəsi

Fiskal dayanıqlılıq

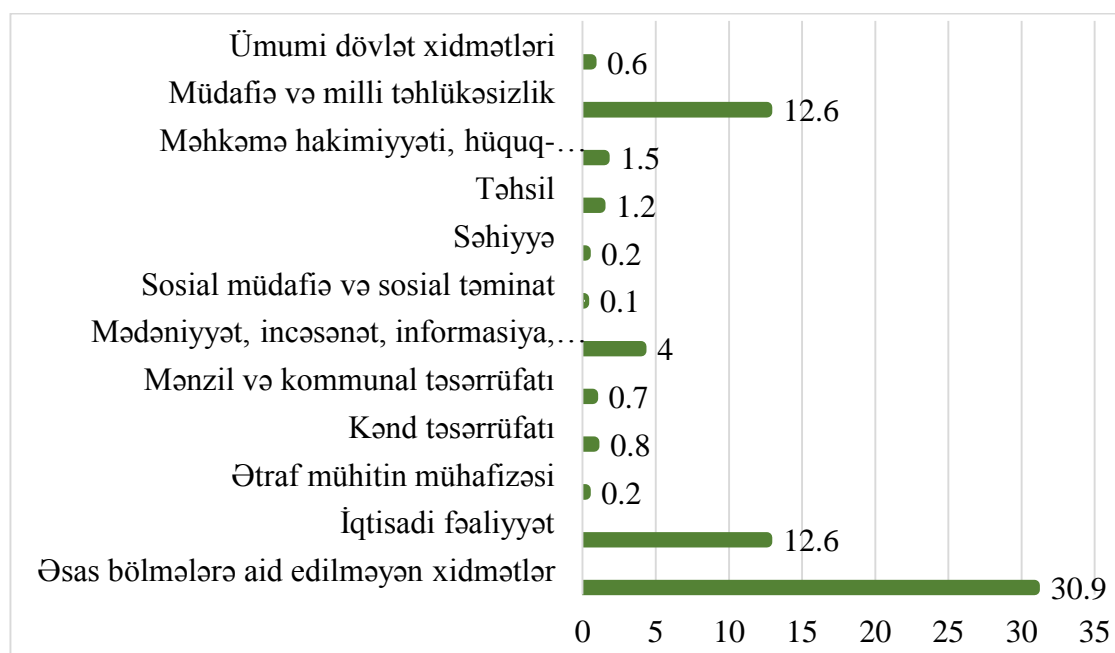
2020-ci ildə neft sektoru büdcə gəlirlərinin formalaşmasında dominant mövqeyini qoruyub saxlamışdır. 14 milyard manatdan çox gəlir neft sektorunun, 10 milyardan bir qədər çox hissəsi də qeyri-neft sektorunun payına düşüb.

2017-ci ildən dövlət neft fondundan transfertlərin həcmi ötən illə müqayisədə artıb. 2020-ci ildə transfert həcmində 7,4 faiz artım olduğu halda, büdcənin 49,4 faizi fondun payına düşüb. Bu onu göstərir ki, Dövlət Neft Fondu 2020-ci ildə büdcəyə hər 2 manatdan 1-i köçürüb.

Debitor borcların optimallaşdırılması

Dövlət büdcəsinin icrasına dair hesabatla əsasən, 31.12.2020-ci il tarixinə debitor borcları 2 milyard 52 milyon manat, 2020-ci ilin icmal büdcə xərclərinin 7,8 faizini təşkil edib. Hesabat ili üzrə məlumatların təhlilinə əsasən, üç funksional təsnifat üzrə borc öhdəlikləri ümumi borc öhdəliklərinin 94,6%-ni təşkil edib. Beləliklə, "əsas bölmələrə aid olmayan xidmətlər" 37,5 faiz, "İqtisadi fəaliyyət" 34,0 faiz, "Müdafiə" isə 23,1 faiz təşkil edib. Borcalanın borclarına gəldikdə, funksional təsnifatın hər bir bölməsində bu göstərici 0,1%-dən 30,9%-ə qədərdir. Bu göstərici 30,9% ilə "Əsas şöbələrə aid edilməyən xidmətlər" bölməsinin ən yüksək payıdır.

Qrafik 3: Debitor borclarının funksional təsnifat vahidi üzrə funksional xərclərə nisbəti, %

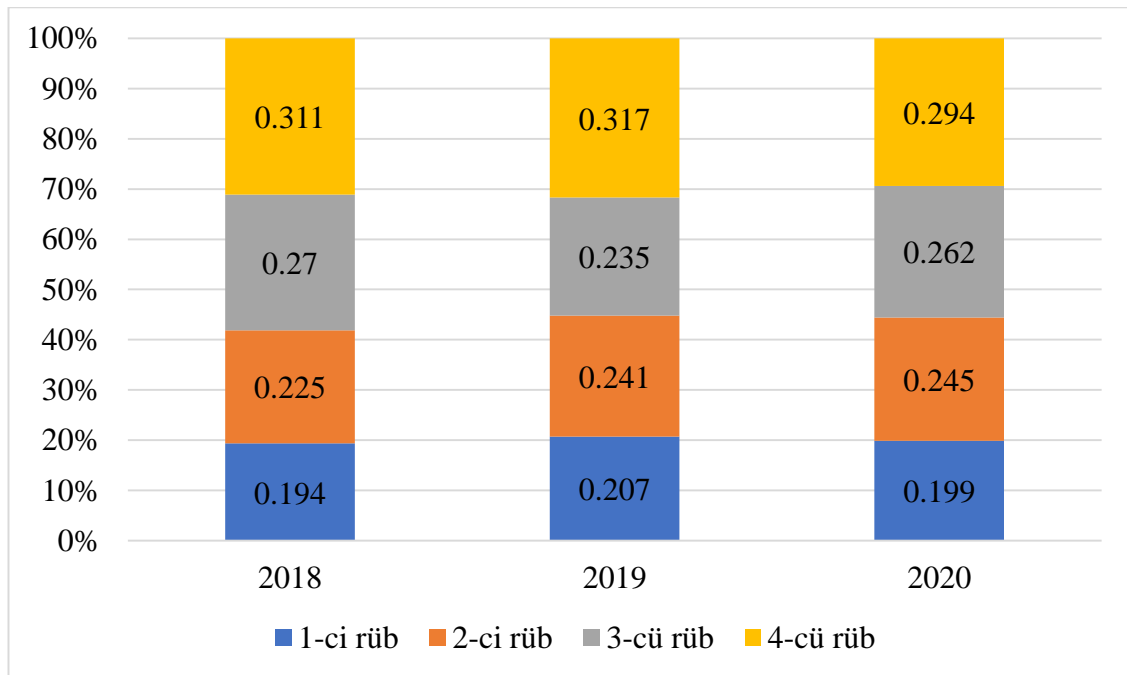
Mənbə: Dövlət büdcəsinə təqdim olunan hesabatlar və göstəricilər, 2021 (<https://sai.gov.az>)

Təqdim olunan diaqramın göstəriciləri bir daha təsdiq edir ki, Maliyyə Nazirliyi tərəfindən həyata keçirilən sistemli fiskal siyasətin əsas məqsədlərindən biri debitor borcların optimallaşdırılmasıdır. Qeyd edək ki, bu istiqamətdə mühüm addımlar atılıb və bu islahatlar davam etdirilir.

Xərclərin bölüşdürülməsi

2020-ci ildə xərclərin 29,4 faizi ilin son rübündə (2019-cu ildə 31,7%) icra olunub. Bu məbləğin 54,7%-ni dekabr ayında təşkil edir. İlk 11 ayda orta aylıq büdcə kəsiri 2014,8 milyon manat olsa da, dekabr ayında xərclər müvafiq göstəricidən 2,1 dəfə çox olub. Beləliklə, dekabr ayında xərclər ötən ilin icmal büdcə xərclərinin 16,1%-ni təşkil edib. Cari ilin son ayında büdcə kəsiri 4 milyard manatı ötüb, 4 milyard 253 milyon manatı ötüb. 2020-ci ildə kotirovka sərəğuları 56,08%, aqıq tenderlər 26,23%, təkliflər sərəğusu 2,18% və 15,5% vahid mənbəli satınalma metodu ilə həyata keçirilib. Aqıq tenderin ümumi məbləği 32,8%, təkliflər sərəğusu - 18,82%, kotirovka tələbi - 1,7%, mənbədən satınalma üsulu - 46,7% təşkil etmişdir.

Qrafik 4: 2018-2020-ci illərdə dövlət büdcəsi xərclərinin rüblük bölüşdürülməsi
%-lə

Mənbə: Dövlət büdcəsinin icrasına dair hesabatlar və göstəricilər, 2021 (<https://sai.gov.az>)

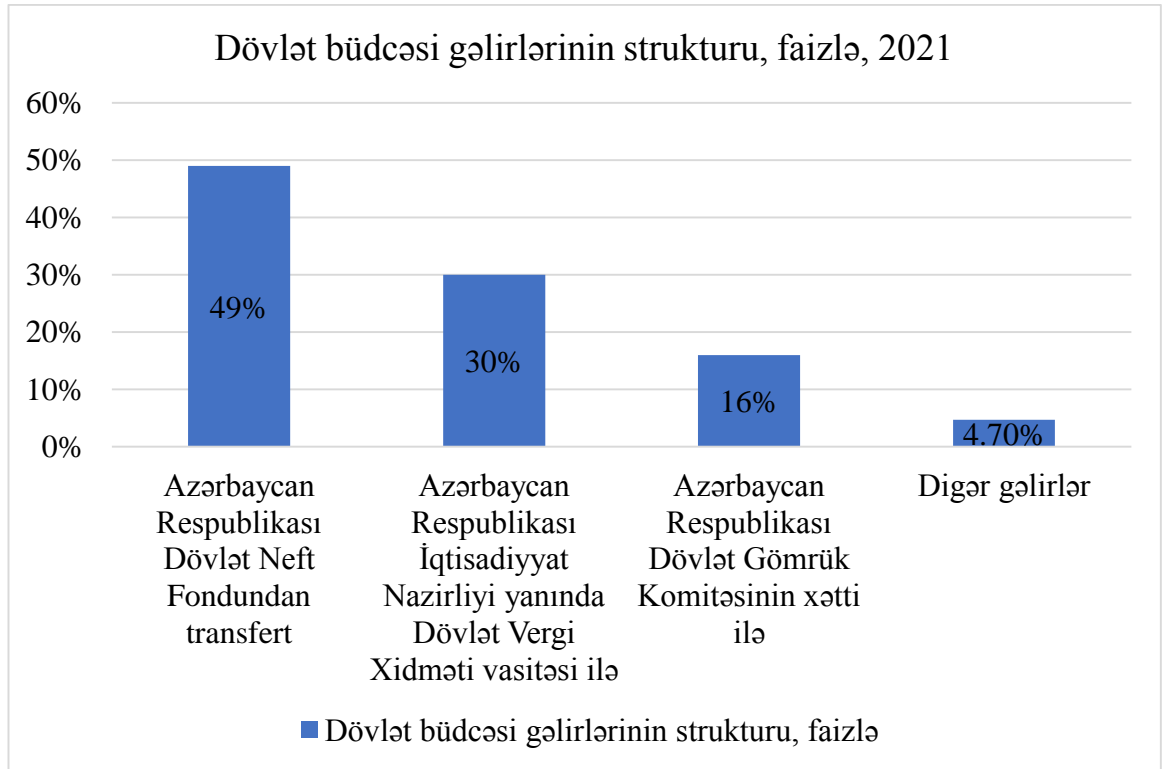
Xərclərin bölüşdürülməsi ilə bağılı qrafik təsdiq edir ki, bu sahədə effektiv maliyyə yanaşması həyata keçirilib. Bu ona görədir ki, maliyyə bölgəsi xərclərin

səmərəli istifadəsi üçün olduqca vacibdir. Bu sahədə aparılan islahatlar da şəffaflığın artırılmasını və dövlət büdcəsindən ayrılan vəsaitlərin daha səxavətli xərclənməsini təmin edir.

Gəlirlər

2020-ci il dövlət büdcəsinin gəlirləri 24124,0 milyon manat proqnozlaşdırılsa da, 24681,7 milyon manat təşkil etmişdir. 557,7 milyon manat isə gözləniləndən 2,3 faiz çox, 2019-cu illə müqayisədə 463,6 milyon manat və ya 1,9 faiz çoxdur. 2020-ci ildə dövlət büdcəsinin gəlirləri 34,1 faiz təşkil edib ki, bu da 2019-cu illə müqayisədə 4,5 faiz çoxdur.

Qrafik 5: Dövlət büdcəsinin gəlirlərinin strukturu faizlə

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi (<https://www.stat.gov.az>)

Bu sxem həmçinin göstərir ki, pandemiyanın təsirinə baxmayaraq, fiskal gəlirlərin diversifikasiyası siyasəti davam edir. Bu sahədə həyata keçirilən siyasət dövlət büdcəsinin qeyri-neft sektorunda payının artmasına imkan verdi. Pandemiyadan sonra dövlət büdcəsinin gəlirlərinin əsaslı hissəsinin qeyri-neft sektorunun payına düşürəcəyi təxmin edilir.

3.2.Pandemiyanın ölkə iqtisadiyyatına təsirinə qarşı görülən tədbirlər

Azərbaycan COVID-19 ilə mübarizə və pandemiyanın əhaliyə təsirini minimuma endirmək üçün möhkəm strategiya qəbul edib. Milli hakimiyyət orqanları insan mərkəzli yanaşma ilə COVID-19-un yayılmasının qarşısını almaq üçün bir sıra tədbirlər həyata keçirib.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti 30 yanvar 2020-ci il tarixdə yeni növ koronavirusun ölkə ərazisində geniş yayılmasının qarşısının alınmasına dair Tədbirlər Planı imzalayıb. Koronavirusun ölkədə yayılması ilə əlaqədar hökumət tərəfindən həyata keçirilən tədbirlərin əlaqələndirilməsi məqsədi ilə Hökumət tərəfindən 27 fevral 2020-ci il tarixdə Nazirlər Kabineti yanında aidiyyəti qurumların rəhbər işçilərindən ibarət Operativ Qərargah yaradılıb.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti 19 mart 2020-ci il tarixində “Azərbaycan Respublikasında əhalinin sağlamlığının qorunması və koronavirus infeksiyasına qarşı mübarizənin gücləndirilməsi ilə bağlı tədbirlər haqqında” Sərəncam imzalayıb. Sərəncama əsasən, ölkədə aparılan cavab tədbirlərinə maliyyə yardımını göstərmək məqsədilə Koronavirusla Mübarizəyə Xüsusi Dəstək Fondu yaradılıb. Prezidentin ehtiyat fondundan Fonda 12 milyon ABŞ dollarına yaxın vəsait ayrılıb.

Prezidentin 19 mart 2020-ci il tarixli Sərəncamı koronavirus pandemiyasının Azərbaycan iqtisadiyyatına, makroiqtisadi sabitliyə, məşğulluğa və sahibkarlığa mənfi təsirinin azaldılması istiqamətində bir sıra tədbirləri tənzimləyir. Prezidentin Sərəncamının icrasına yönəlmiş Tədbirlər Planında genişmiqyaslı, səmərəli və səmərəli tədbirlər öz əksini tapıb. Bu məqsədlər üçün 2 milyard ABŞ dolları ayrılıb.

Bu gün Azərbaycanda 20-dən çox dövlət xəstəxanası COVID-19 xəstələrinə xidmət göstərir. Ölkənin ən böyük və ən müasir xəstəxanalarından biri - Yeni Klinika COVID-19-un başlanmasından qısa müddət sonra istifadəyə verilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 7 aprel 2020-ci il tarixdə imzaladığı Sərəncama əsasən, əlavə tədbirlər çərçivəsində altı ay ərzində COVID-19 xəstələri üçün 11 modul tipli xəstəxana tikilib. Bu modul tipli xəstəxanalar əlavə 4100 xəstəxana çarpayısı təmin edəcək. Əlavə yeddi modul tipli xəstəxananın tikintisi planlaşdırılır.

Qlobal koronavirus pandemiyası ilə mübarizədə növbəti addım kimi Azərbaycanda üz maskalarının yerli istehsalına başlanılıb. Tibbi maskalarla yanaşı, yerli istehsalda birdəfəlik qoruyucu geyimlər, dezinfeksiyaedici vasitələr, dezinfeksiyaedici vasitələr və s.

Azərbaycan hökuməti COVID-19 pandemiyası ilə mübarizə üzrə qlobal səylərində və virusdan zərər çəkmiş dövlətlərlə həmrəyliyini ifadə edərək, ÜST-ə 5 milyon ABŞ dolları ianə edib. Qoşulmama Hərəkatının (QHH) hazırkı sədri kimi Azərbaycan tərəfindən ən çox zərər çəkmiş Qoşulmama Hərəkatının ölkələrinə dəstək məqsədilə ÜST-ə əlavə 5 milyon ABŞ dolları ianə edilib. ÜST-nin Baş direktoru 23 mart 2020-ci il tarixli məktubunda ölkəsinin COVID-19-a qlobal reaksiyaya verdiyi töhfəyə və pandemiya ilə mübarizə sahəsində Azərbaycanda həyata keçirilən tədbirlərə görə Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə minnətdarlığını bildirib. Azərbaycan həmçinin ikitərəfli əsasda zərər çəkmiş 30-dan çox ölkəyə təcili humanitar yardım göstərüb, o cümlədən texniki və tibbi ləvazimatlar, maliyyə yardımı, nəqliyyat təyyarələri ilə təminat və s.

Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurasının 10 aprel 2020-ci il tarixli virtual Zirvə görüşü və Qoşulmama Hərəkatına Üzv Dövlətlərin 4 May 2020-ci il tarixində COVID-19 ilə mübarizəyə həsr olunmuş Onlayn Zirvə görüşü Azərbaycanın təşəbbüsü ilə keçirilib. Şuranın və Hərəkatın sədri. Onlayn Qoşulmama Hərəkatının Sammitində BMT-nin Baş katibi, BMT Baş Assambleyasının sədri, ÜST-nin Baş direktoru, Afrika İttifaqının sədri və ilk dəfə olaraq Avropa Komissiyasının vitse-prezidenti çıxış ediblər.

Qoşulmama Hərəkatının Onlayn Sammiti zamanı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Qoşulmama Hərəkatının hazırkı Sədri qismində

Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Baş Assambleyasının COVID-19-a həsr olunmuş xüsusi sessiyasının çağırılması təşəbbüsü ilə çıxış etdi və sonradan dəstək aldı. 130-dan çox BMT-nin üzvüdür. Bununla əlaqədar olaraq, Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Baş Assambleyasının 31-ci Xüsusi Sessiyası 10 iyul 2020-ci ildə rəsmi olaraq çağırıldı. 31 avqustda keçirilən 31-ci Xüsusi Sessiyanın qaydalarına dair qətnamə layihəsi üzrə ilk qeyri-rəsmi məsləhətləşmədə H.E. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Assambleyasının prezidenti Tijjani Məhəmməd Bande xüsusi sessiyanın keçirilməsi təşəbbüsünə görə Qoşulmama Hərəkatının sədri kimi Azərbaycana təşəkkür edib.

Fərqli sahələr üzrə tədbirlər

Sosial müdafiə

1. Əsassız işdən çıxarılmaların və ya iş yerlərinin ixtisarının qarşısının alınması;
2. Evdən işləyən işçilərə maaşların verilməsinin davam etdirilməsi;
3. 2020-ci ildə əlavə 50 min ödənişli ictimai iş yerinin yaradılması;
4. 600 min işsiz şəxsə birdəfəlik müavinətin verilməsi;
5. Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyinin internet portalında birdəfəlik ödəmə üçün müraciət prosedurunun sadələşdirilməsi;
6. Özünüməşğulluq proqramına cəlb olunma;
7. İşsizlik sığortasının əhatə dairəsinin 20.000 nəfərə qədər genişləndirilməsi;
8. Peşə hazırlığı kurslarında fasilə vermiş şəxslər üçün təqaüdlər; 9. Əhaliyə sosial ödənişlərin (pensiya və müavinətlərin) dayanıqlığını təmin etmək üçün Dövlət Sosial Müdafiə Fondunun 2020-ci ilin aprel ayından dekabr ayınadək olan dövr üçün 2019-cu il üzrə ehtiyatlarından istifadə edilməsi;
10. Aztəminatlı ailələrə ünvanlı dövlət sosial yardımının ödənilməsi müddətinin karantin rejimi başa çatdıqdan sonrakı ayın 1-dək uzadılması;
11. Ünvanlı dövlət sosial yardım proqramının əhatə dairəsinin genişləndirilməsi;

12. Sosial cəhətdən həssas ailələrdən olan tələbələrin illik təhsil haqqının dövlət büdcəsindən (24 milyon ABŞ dolları) ödənilməsi;

13. Vətəndaşların tibbi maskalara olan tələbatının ödənilməsi üçün dövlət büdcəsindən vəsaitin ayrılması (2,7 milyon ABŞ dolları);

14. Elektrik enerjisindən istifadə üzrə mövcud güzəşt limitlərinin müvəqqəti artırılması (5,9 mln. ABŞ dolları).

İqtisadiyyat

1. Pandemiyanın ölkə iqtisadiyyatına və məşğulluğa mənfi təsirinin azaldılması da daxil olmaqla davamlı inkişafın təmin edilməsi üçün kompleks Fəaliyyət Planının qəbul edilməsi və uğurla həyata keçirilməsi. Həyata keçirilən tədbirlər nəticəsində 7 ayda iqtisadiyyat cəmi 2,8 faiz azalıb.

2. COVID-19-un milli iqtisadiyyata təsirinə baxmayaraq, ötən illərdə həyata keçirilən iqtisadi islahatlar və yaradılmış potensial hesabına iqtisadi artım tempinin (0,2%) artması;

3. Dəstək proqramı (1,47 milyard ABŞ dolları həcmində qiymətləndirilir – ÜDM-in 3,1%-i). Bu, təkcə antiböhran tədbiri deyil, həm də iqtisadi ekspansiya, kreditlərin genişləndirilməsi və məcmu tələbin stimullaşdırılması proqramıdır. Hökumət tərəfindən qəbul edilən bu geniş əhatəli dəstək paketi davamlı inkişaf məqsədlərinə, o cümlədən pandemiya sonrası dövrdə sosial tarazlığın qorunmasına və iqtisadi inkişafa xidmət edir;

4. İqtisadiyyatın zərər çəkmiş sahələrində 300 000 fərdi sahibkara birbaşa maliyyə dəstəyi (47 milyon ABŞ dolları);

5. Bu sektorlarda çalışan 300 min işçinin əmək haqlarının qismən ödənilməsi (127 milyon ABŞ dolları);

6. İqtisadiyyatın zərər çəkmiş sahələrində vergi, sığorta və gömrük ödənişlərindən müvəqqəti azadolmalar (68 milyon ABŞ dolları);

7. Əhəmiyyətli sərnişindəşımaya sistemlərinə maliyyə dəstəyinin göstərilməsi (165 milyon ABŞ dolları);

8. Pandemiyadan zərər çəkmiş ərazilərdə fəaliyyət göstərən sahibkarlıq subyektlərinə dövlət zəmanətlərinin verilməsi və bank kreditləri üzrə faiz dərəcələrinin subsidiyalaşdırılması (0,3 milyard ABŞ dolları);

9. Mövcud bank kreditləri üzrə faiz dərəcəsinin bir hissəsinin dövlət zəmanəti olmadan subsidiyalaşdırılması (0,6 milyard ABŞ dolları);

10. Dövlət əmlakı və Dövlət Torpaq Fondu üzrə icarə haqlarının dövrü olmayan hesablanması;

11. Əhəlinin ehtiyacları üçün zəruri olan ərzaq və tibbi məmulatların müvəqqəti gömrük rüsumlarından azad edilməsi;

12. Ortamüddətli dövrdə dövlətin iqtisadi siyasətinin əsas prioritetləri kimi müəyyən edilmiş sahələrə dövlət dəstəyi və özəl investisiyaların təşviqi tədbirlərinin davam etdirilməsi;

13. Pandemiya dövründə birinci dərəcəli tibb işçilərinin əmək haqqının 3-5 dəfə artırılması.

Təhsil

Azərbaycanda COVID-19-un yayılmasının qarşısını almaq üçün 2 mart 2020-ci il tarixindən etibarən bütün təhsil müəssisələri müvəqqəti olaraq bağlanır. Məktəblər və təhsil müəssisələri sentyabrın 15-dən etibarən şagirdlər və tələbələr üçün mərhələli şəkildə yenidən açılmağa başlayacaq. Əvvəlcə ibtidai məktəblər açılacaq, digər siniflər oktyabrın 1-dən sonra tədricən bərpa olunacaq.

2. Bütün tələbələrin təhsilə davamlı çıxışına imkan verən televiziya dərslərinin milli telekanallarda yayımlanması. Bütün qeydə alınmış televiziya proqramları Təhsil Nazirliyinin təlim platformasında onlayn rejimdə də mövcuddur;

3. Televiziya dərsləri ilə yanaşı həftəlik canlı interaktiv seansların yayımlanması;

4. Geribildirim təmin etmək və ölkə daxilində tələbələrin fəallığını izləmək məqsədi daşıyan məktəb şagirdləri üçün Milli Tapşırıqlar Platformasının işə salınması;

5. Müxtəlif tələbə qrupları üçün onlayn dərslərin açılmasında və müəllimlər üçün treninqlərin keçirilməsində yerli müəllimlərə, eləcə də yerli təhsil orqanlarına dəstək olmaq;

6. Müəllimlər üçün potensialın artırılması, məzmunun tənzimlənməsi, şagird motivasiyasının artırılması baxımından bütün yerli təhsil orqanlarına texniki dəstək və təlimatın göstərilməsi. 1000-dən çox müəllim distant təhsil üzrə onlayn təlimlərlə əhatə olunub;

7. Şagirdləri həvəsləndirmək, eyni zamanda onlar arasında yaradıcılığı təşviq etmək məqsədi ilə məktəblilər arasında virtual müsabiqə (STEAM dərsləri) olan “Evdə qal, evdə yarat” kampaniyasına start verilməsi;

8. Müxtəlif tipli məktəbəqədər təhsil müəssisələrində təhsil alan uşaqlar üçün milli telekanallarda televiziya dərslərinin yayımlanması;

9. NASA ilə əməkdaşlıq çərçivəsində məktəblilər üçün onlayn şahmat turniri, onlayn incəsənət müsabiqələri (rəsm çəkmək, oxumaq, musiqi alətlərində ifa etmək), həmçinin “Günün alimi” kimi müxtəlif onlayn dərşdənəkar tədbirlərin təmin edilməsi;

10. Peşə Təhsili üzrə Dövlət Agentliyi (SAVE) və BMTİP və GIZ-in (Almaniya) dəstəyi ilə peşə təhsili üçün video məzmunun hazırlanması;

11. Ali təhsil alan tələbələrin distant təhsilinin təmin edilməsi. Universitetlərin əksəriyyəti onlayn tədris prosesi üçün Təhsil Nazirliyinin pulsuz təqdim etdiyi Microsoft TEAMS platformasından, eləcə də digər virtual platformalar vasitəsilə istifadə edir. Onlayn mühazirələri izləyə bilməyən tələbələr həmin mühazirələrin yüklənmiş videoyazılarını izləmək, həmçinin öz universitetlərinin onlayn aləti vasitəsilə oxu materiallarına daxil olmaq imkanı əldə edirlər.

Qadınlar və uşaqlar

1. COVID-19-un sosial-iqtisadi təsirini həll etmək üçün qadın mərkəzli proqramlar;

2. Ailə, Qadın və Uşaq Problemləri üzrə Dövlət Komitəsi (AQUPDK) tərəfindən 11 Uşaq və Ailələrə Dəstək Mərkəzinin işinin gücləndirilməsi;

3. Uşaq və Ailələrə Dəstək Mərkəzlərinin əməkdaşları tərəfindən xüsusi karantin dövründə məişət zorakılığı hallarının qarşısının alınması və zərərçəkmişlərə psixoloji yardımın göstərilməsi. Ümumilikdə rayonlardan 7000 ailəyə lazımi yardım göstərilib;

4. Uşaq və Ailələrə Dəstək Mərkəzləri tərəfindən qadınlara, uşaqlara və yaşlılara onlayn psixoloji yardımın göstərilməsi və artıq 2300 nəfərin faydalandığı “Onlayn Psixoloji Yardım” layihəsinin başlanması;

5. Aztəminatlı ailələrin ehtiyaclarının qiymətləndirilməsi, o cümlədən qida, psixoloji yardım və tibbi maskalarla təmin olunması üçün onlara baş çəkmək;

6. Pandemiyanın sosial izolyasiyaya təsirini azaltmaq üçün “Ailədən ailəyə” kampaniyasının başlanması. Bu kampaniya çərçivəsində 75 ailə 594 aztəminatlı ailəyə yardım göstərmişdir;

7. Qadın Resurs Mərkəzlərinin diqqətini həssas və sosial cəhətdən təcrid olunmuş qadınlar qrupuna yönəltmək, onlara lazımi dəstəyi göstərmək və aztəminatlı ailələrə pandemiya ilə mübarizə aparmaq üçün yerli kampaniyalara başlamaq. Bu müddət ərzində ölkənin ucqar bölgələrindən olan 100-dən çox qadın biznesin inkişafı üzrə onlayn təlimlərdə iştirak etmişdir;

8. Qadın şəbəkələrinin, vətəndaş cəmiyyətinin və qadın sahibkarların cəlb edilməsi. AQUPDK, Qadın Resurs Mərkəzləri və BMTİP 340 kənd ailəsinə ərzaq paketləri təqdim etməklə köməklik göstərmişdir. Bu paketlərin çox hissəsi, o cümlədən eko-qablaşdırmanın özü qadın sahibkarlardan alınmışdır ki, bu da onlara kiçik bizneslərini davam etdirməyə kömək etmişdir;

9. Ölkədə xüsusi COVID-19 karantin rejimi dövründə ailələrin vəziyyətinin öyrənilməsi məqsədilə 11 Uşaq və Ailələrə Dəstək Mərkəzi tərəfindən sorğuların (441 sorğu) keçirilməsi;

10. Qeyri-hökumət təşkilatları idarə olunan böhran mərkəzləri və sığınacaqları xilasedicilərin, habelə işçilərin müdafiəsi üçün beynəlxalq

təşkilatlarla birgə fərdi mühafizə vasitələri və zəruri tibbi ləvazimatlarla təmin edilməsi;

11. Qadınların və qızların SCFWCA, Uşaq və Ailələrə Dəstək Mərkəzləri və Qadın Resurs Mərkəzləri tərəfindən təqdim edilən COVID-19 ilə bağlı ictimai səhiyyə məlumatlarına çıxış;

12. COVID-19 böhranı kontekstində gender əsaslı zorakılıqla mübarizə üçün maarifləndirmə kampaniyası;

13. “Ailələrə zəng” (3300 ailə) və xüsusi məlumatlandırıcı bukletlərin (600-ə yaxın ailə) paylanması vasitəsilə ucqar və kənd yerlərində ailələr arasında maarifləndirmə kampaniyası;

14. Əmək və Əhalinin Sosial Müdafiəsi Nazirliyi tərəfindən maliyyələşdirilən və BMTİP, UNFPA və SCFWCA tərəfindən birgə həyata keçirilən “Əlilliyi olan qadınların hüquqlarının və rifahının həlli” layihəsi kimi əlil qadınlar üçün maarifləndirmə sessiyaları;

15. Onlayn təlimlərin, vebinarların, kampaniyaların keçirilməsi, məsələn:

- pandemiya zamanı ailələrdə yaranan psixoloji problemlər və onların həlli yolları

- onlara müraciət etmək;

- uşaqlarla pandemiya haqqında necə danışmaq;

- özünütəcrid dövründə psixi sağlamlıq və təhsili necə idarə etmək;

- məişət zorakılığı qurbanlarına hüquqi yardım;

- dövründə gender əsaslı zorakılığın qarşısının alınmasında sosial işçilərin rolu

- pandemiya dövründə ailələrdə psixoloji təzyiq və problemlər

- COVID-19 və sosial məsafə;

- dövrdə xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşaqların psixoloji reabilitasiyası karantin;

- uşaqlarla uğurlu ünsiyyətin və birgə fəaliyyətin əhəmiyyəti ailədə;

- virusdan necə qorunmaq barədə təlimat;

- COVID-19 zamanı məişət zorakılığı qurbanları üçün xidmətlərə çıxış;
- gender və reproduktiv sağlamlıq;
- “Uşaqlarınızla evdə qalın” kampaniyası;
- uşaqların internet təhlükəsizliyi və onun təmin edilməsi yolları;
- Ailə münasibətləri, məişət zorakılığı, uşaq hüquqları ilə bağlı televiziya proqramları, qadın hüquqları və s.

16. COVID-19 və özünü-təcrid zamanı reproduktiv sağlamlıq məsələlərinə xüsusi diqqət. Səhiyyə işçiləri üçün COVID-19-a reaksiya ilə bağlı kommunikasiya materialları hazırlanıb və BMT-nin Əhali Fondu və Azərbaycanın səhiyyə müəssisələri ilə birgə prenatal mərkəzlər və antenatal klinikalar arasında paylanıb;

17. COVID-19 dövründə reproduktiv və cinsi sağlamlıqla bağlı materiallar;

18. COVID-19 zamanı ana və yeni doğulmuşların sağlamlığı;

19. Hamilə qadınlar və laktasiya edən analar üçün COVID-19 haqqında məlumat kitabçası;

20. Dövlət Gömrük Komitəsi və Vətəndaşlara Xidmət ASAN Dövlət Agentliyinin könüllüləri ilə birgə Uşaq və Ailələrə Dəstək Mərkəzləri tərəfindən tənha və yaşlı qadınlara, habelə evdən çıxmaq imkanı məhdud olan yataq xəstələrinə yardım göstərilməsi.

Məcburi köçkünlər

1. Virusun yayılmasının ilkin mərhələsindən məcburi köçkünlərin məskunlaşdığı yerlərdə bütün kütləvi toplantıların qadağan edilməsi;

2. Köçkün əhali arasında icmaları COVID-19-dan necə qorumaq barədə maarifləndirmə tədbirləri;

3. Məcburi köçkünlərin səhiyyə xidmətlərinə tam çıxışı;

4. Onlayn məsləhətləşmələrin aparılması, onların ehtiyaclarını həll etmək üçün məcburi köçkünlərlə qarşılıqlı əlaqədə müasir İKT-dən istifadə etmək;

5. Qaçqınların və Məcburi Köçkünlərin İşləri üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən məcburi köçkünlərin Dövlət Komitəsinin rəsmiləri ilə onlayn interaktiv

formatda ünsiyyət qurmasına imkan verən “Virtual qəbul” layihəsinə start verilməsi. Bu onlayn platforma vasitəsilə keçirilən hər sessiya eyni vaxtda 200-ə yaxın köçkünü cəlb etmək imkanına malikdir;

6. Sosial yardıma müraciət edən məcburi köçkün icmasının ən həssas təbəqələrinin müəyyən edilməsi;

7. Məcburi köçkünlərə ərzaq yardımının göstərilməsi. Azərbaycanda karantin tədbirləri başlayandan indiyədək 3387 məcburi köçkün ərzaq yardımı alıb;

8. Məcburi köçkün icmasında qocalara, tənhalara və aztəminatlı ailələrə ərzaq yardımının göstərilməsi. İndiyədək 444 məcburi köçkün ailəsinə ərzaq yardımı edilib.

Yaşlılar və əlillər

1. 2020-ci il martın 1-də başa çatmış şəxslərin, o cümlədən sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların (təxminən 14 000 nəfər) əlillik müddətinin karantin rejimi başa çatdıqdan sonrakı ayın 1-dək uzadılması;

2. Əliliyi olan şəxslərin evlərində reabilitasiya və sosial xidmətlərin göstərilməsi;

3. Yaşı 65-dən yuxarı olan tənha şəxslərə evlərində sosial xidmət göstərilməsi;

4. Xüsusi qayğıya ehtiyacı olan şəxslərə sosial qayğı obyektlərində xidmət göstərilməsi;

5. 500 nəfər əliliyi olan şəxsin kiçik biznesə başlamaq üçün BMTİP ilə birgə təlim və avadanlıqla təmin edilməsi.

Miqrantlar

1. Yaşayış yeri üzrə qeydiyyatda olan əcnəbilərin və vətəndaşlığı olmayan şəxslərin Azərbaycanda müvəqqəti olma müddətinin uzadılması;

2. Müvəqqəti olma müddətinin uzadılması, müvəqqəti və daimi yaşamaq üçün icazə, iş icazəsi və s. kimi xidmətlərin elektron şəkildə göstərilməsi;

3. 24 saat fəaliyyət göstərən zəng mərkəzi, “Onlayn bələdçi” və MIGAZ mobil proqramı vasitəsilə məsləhətləşmələr;

4. İmmiqrasiya təcridxanalarının ÜST-nin və Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti yanında COVID-19 Əməliyyat Qərargahının tövsiyə və tələblərinə uyğunluğu;

5. İmmiqrasiya təcridxanalarında immiqrantların sağlamlığının qorunması üçün bütün zəruri tədbirlərin görülməsi;

6. İmmiqrantların məcburi qayıtmasının müvəqqəti dayandırılması;

7. Karantində saxlanılan əcnəbilər tərəfindən Azərbaycan Respublikasının miqrasiya qanunvericiliyinin pozulması hallarının qarşısının alınması, nəticədə onlara qarşı inzibati tənbehlərin tətbiq edilməsinin qarşısının alınması məqsədilə Dövlət Miqrasiya Xidməti ilə müvafiq beynəlxalq təşkilatların Azərbaycandakı nümayəndəlikləri arasında əməkdaşlıq;

8. Qaçqın statusu almaq üçün ərizələrin elektron qaydada qəbulu;

9. Azərbaycanda qaçqın statusu almış şəxslərə və qaçqın statusu almaq üçün müraciət etmiş şəxslərə ərzaq yardımının göstərilməsi.

Ədliyyə sistemi

1. Prezidentin 6 aprel 2020-ci il tarixli Sərəncamı ilə COVID-19 pandemiyası şəraitində yaşı və sağlamlıq vəziyyətinə görə xüsusi qayğıya ehtiyacı olan 65 yaşdan yuxarı 176 məhkumun əfv edilməsi;

2. 624 məhkumun vaxtından əvvəl azadlığa buraxılması;

3. 310 məhkuma ev dustaqlığı və ya digər alternativlərin verilməsi;

4. Mülki işlərə və kommersiya mübahisələrinə dair məhkəmə icraatının “Elektron məhkəmə” informasiya sistemi vasitəsilə həyata keçirilməsi;

5. Koronavirusun yayılmasının qarşısını almaq üçün bütün zəruri qabaqalayıcı tədbirlərin davam etdirilməsi;

6. Ədliyyə Nazirliyinin monitoring qrupları və vətəndaş cəmiyyəti nümayəndələri tərəfindən penitensiar müəssisələrdə mütəmadi müayinələrin aparılması.

İnternet

1. Pandemiyanın ilkin mərhələlərindən COVID-19-un təsirinin öhdəsindən gəlmək üçün milli cavab tədbirlərində İKT-dən istifadə;

2. Hər kəsin COVID-19 ilə bağlı məlumatlara çıxışını təmin etmək, o cümlədən virusa qarşı mübarizə istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər, qaydalar haqqında operativ xəbərlər barədə məlumatlılığın artırılması məqsədilə Operativ Qərargahın interaktiv məlumat portalının (www.koronavirusinfo.az) istifadəyə verilməsi, əhalinin sağlamlığının qorunması ilə bağlı Azərbaycan hökumətinin göstəriş və tövsiyələri;

3. SMS sistemi vasitəsilə müvafiq vacib məlumatların verilməsi;

4. Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyi tərəfindən BMTİP ilə birgə pandemiya dövründə elektron xidmətlərin hər kəs üçün əlçatan olmasını təmin edən “Evdeqal.az” bir pəncərəli rəqəmsal platformanın (www.evdeqal.az) istifadəyə verilməsi. Platforma ziyarətçilərə onlayn mağazalar, e-təhsil, e-sağlamlıq, e-əyləncə, e-qida, e-çatdırılma ilə əlaqə tapmağa imkan verir, sosial uzaqlaşma və evdə qalma ilə bağlı məsləhətlər verir və çoxsaylı e-tədris resursları təklif edir. evdən rəqəmsal biznes qurmaq və idarə etmək yolları haqqında məlumat;

5. Karantin rejimi dövründə insanların evlərini, işəgötürənlərin işə işçilərinin ofislərinə getməsi üçün icazə almaq imkanı verən xüsusi elektron platformanın istifadəyə verilməsi;

6. AzCloud əsasında Azərbaycanda ilk dəfə olaraq yeni video-konfrans sisteminin (VCaaS) istifadəyə verilməsi;

7. Səhiyyə Nazirliyinin İctimai Səhiyyə və İslahatlar Mərkəzi tərəfindən BMT İnkişaf Proqramı ilə birgə www.isim.az saytında “Şefa” özünü yoxlayan botunun yaradılması. Bu koronavirus özünü yoxlayıcı tibb işçilərinə kritik qayğıya ehtiyacı olan xəstələrə baxmağa imkan verən səhiyyə orqanlarına daha çox sorğuya cavab vermək üçün nəzərdə tutulub;

8. İctimaiyyətin koronavirusla bağlı suallarını cavablandırmaq və 24 saat operativ, etibarlı və rəsmi məlumat vermək üçün BMTİP ilə əməkdaşlıqda səhiyyə orqanları tərəfindən WhatsApp botunun yaradılması;

9. Səhiyyə mütəxəssislərinə ən son tədqiqat nəticələrinə və məlumatlarına əsaslanaraq daha məlumatlı qərarlar qəbul etməyə kömək etmək üçün Səhiyyə Nazirliyi tərəfindən BMTİP ilə birgə mobil proqramın istifadəyə verilməsi.

Könüllülük

Böhran zamanı könüllülüğün mühüm rolunu vurğulamaq da vacibdir. Könüllülər COVID-19 epidemiyasına ilk müdaxilə edənlər arasındadır və sosial əlaqələr yaradır və təcrid olunmuş və həssas qruplara səs verirlər. Azərbaycan Prezidenti 2020-ci ili “Könüllülər ili” elan edib. Azərbaycan Könüllülərinin Koordinasiya Mərkəzi koronavirusun yayılmasının və onun mümkün fəsadlarının qarşısının alınmasına töhfə vermək, xüsusilə əhalinin maarifləndirilməsi və ehtiyacı olan insanlara sosial xidmətlərin göstərilməsi məqsədilə könüllü hərəkət və təşkilatların təşəbbüsü ilə yaradılıb. Yaşlılara, əlillərə və tək valideynlərə, o cümlədən kənd yerlərində qayğının davamlılığını təmin etmək məqsədilə könüllülər tərəfindən zəruri gigiyena və sanitariya vasitələri (məsələn, tibbi maskalar, sanitariya yastıqlar, əl dezinfeksiyaediciləri və s.), dərman vasitələri və ərzaq ləvazimatları paylanılıb.

Qlobal pandemiya dövründə sosial uzaqlaşma şəraiti səbəbindən onlayn könüllülüğün yeni forması inkişaf etməyə başladı. Məktəblərin bağlanması, uzaqdan işləmək - bütün bunlar valideynlərə meydan oxuyur. Müəllimlər, sosial işçilər könüllü olaraq valideynlər və baxıcılar üçün COVID-19 zamanı vəziyyəti idarə etməyə kömək etmək üçün lazımlı məsləhətlər dəsti ilə çoxsaylı onlayn qruplar və veb səhifələr yaratdılar. sosial şəbəkələrdə çoxlu zəruri məlumatlar paylaşılır, uşaqlar üçün onlayn tədris kursları və təlimlər pulsuz təqdim olunur.

ABŞ Beynəlxalq İnkişaf Agentliyinin (USAID) maliyyə dəstəyi ilə UNICEF-in Azərbaycan və Regional İnkişaf İctimai Birliyinin həyata keçirdiyi layihə çərçivəsində insanları koronavirusdan qorumaq üçün könüllülərə təlim

keçmək, sosial məsafənin vacibliyini izah etmək, karantin dövründə psixoloji dəstək, valideynlər və uşaqlar üçün faydalı məsləhətlər vermək, o cümlədən internet resurslarında müxtəlif maarifləndirici materialların paylaşılması və ölkə daxilində əhali arasında yayılması. Karantin rejimi dövründə yaşı 65-dən yuxarı tənha yaşayan insanlara, aztəminatlı ailələrə və digər həssas qruplara davamlı dəstək göstərmək üçün xüsusi rəqəmsal kommunikasiya platforması yaradılıb. Bu platforma vasitəsilə könüllülər əhalinin bu təbəqələri ilə daimi əlaqə saxlayır və onlara müxtəlif sosial xidmətlər göstərirlər:

- pandemiya zamanı öyrənmədə çətinlik çəkən uşaqlara rəqəmsal dəstək göstərmək üçün müəllimlərə məsləhətlər;

- “Özünüzü COVID-19-dan qoruyun” - 60 yaşdan yuxarı və xroniki xəstəlikləri olan insanlar üçün;

- “COVID-19 pandemiyası zamanı psixi sağlamlığı necə qorumaq olar” – karantində evdə qalan insanlar üçün praktiki məsləhətlər;

- COVID-19 epidemiyası zamanı valideynlər üçün məsləhətlər;

- “Yeniyetmələr COVID-19 zamanı psixi sağlamlıqlarını necə qoruya bilərlər”.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Koronavirusun ikinci ən böyük iqtisadiyyata malik olan Çində yayılması və sonradan aparıcı iqtisadiyyata malik ABŞ və Avropanın inkişafı iqtisadiyyatın qlobal inkişafına böyük təsir göstərmiş. Pandemiya ilə əlaqəli iqtisadi dirçəlişlər iqtisadi inkişafa cevrilmiş beynəlxalq iqtisadi münasibətlərdə çatışmazlıqları aşkara çıxardı. Hal hazırda mövcud olan beynəlxalq iqtisadi münasibətlər beynəlxalq xarakter daşısa da, əslində bir neçə iqtisadiyyatdan asılıdır. Belə konsentrasiyanın mövcud olması bu sistemi gözlənti səviyyəsində ortaya qoyur. Bununla da virusun Çində yaratdığı iqtisadi durğunluq Çindən ixrac olunan xammal və materiallardan asılı olaraq fəaliyyət göstərən sahələrini, Çin iqtisadiyyatının dirçəlişini böyük ölçüdə ləngitdi və bu da öz növbəsində Avropa və ABŞ-da iqtisadi artıma gətirib çıxardı. Öndə gedən emal sənayesinin məhsullarına olan tələb saxlanılır. Təchizat zəncirində olan konsentrasiya bütün bu proseslərdə olduqca aparıcı rol oynayır.

Bununla yanaşı ixracdan asılı olan iqtisadiyyatların yaratdığı təsir nəticəsində pandemiyanın yaratdığı durğunluq bir daha yenidən gündəmə gəlib. Beynəlxalq iqtisadi problemlər, turizm sahəsindən asılılıq daha çox imkanlar yaradır. Pandemiyanın geniş yayıldığı turizm sahəsində mövsümün başlanmasına səbəb olan ölkə iqtisadiyyatlarında turizm sahəsindən asılı olan bir sıra nüansların ortaya çıxmasına səbəb olur. Turizm sahəsinin yaratdığı təsir, pandemiyanın emal sənayesinə göstərdiyi təsirin daha uzun xidmət müddəti olan funksiyaları mövcuddur. Bu dövr ərzində virusu daşıma xüsusiyyəti az olan emal sənayesi məhsullarına tələbat az olduğundan bu sahənin bərpası qısa çəkdi. Lakin turizm sahəsində daha çox insan çalışdığından, daha çox insan istirahətə və əyləncəyə meyilli olduğundan bir çox insan bu sahədən uzaq duracaq, daha az maraq göstərəcək və bu da öz növbəsində turizm sahəsinin daha gec bərpasına gətirib çıxaracaq. Turizm və xidmət sahəsində üstünlüyü artırmaq daha tez iqtisadi inkişafa gətirib çıxaracaqdır.

Virusun pandemiya halına gəlməsi nəticəsində yaranan beynəlxalq iqtisadi problemlər Azərbaycan iqtisadiyyatına daha çox neft bazarında olan qeyri-sabit

vəziyyət ilə öz təsirini göstərir. Neftin qiymətinin aşağı səviyyələrə enməyi pandemiya ilə birbaşa əlaqəli olmasa da, pandemiya şəraitinin neft qiymətlərinə təsiri OPEC+-a daxil ölkələrin razılıq müddətini uzatmasına təsir göstərmişdir. Neft bazarında hökm sürən vəziyyət uzun davam etməyəcək siyasi mübarizənin nəticəsi kimi qiymətləndirilə bilər. Ona görə ki, hal-hazırda mövcud olan qiymətlər mübarizə aparən tərəflərin heç biri üçün əlverişli deyildir. Buna əsaslanaraq demək olar ki, vəziyyətlə əlaqədar tərəflər ortaq nöqtəyə gələ bilərlər. Lakin ortaq nöqtəyə gəlinə belə neftin qiyməti əvvəlki kimi yüksək qiymət həddinə çata bilməyəcək. Pandemiyanın yaratdığı beynəlxalq iqtisadi problemlər neft qiymətlərini aşağı tutmaqlar yanaşı tələbi də uzun müddət aşağı səviyyədə saxlayacaq. Bu səbəbdən dolayı qısa müddət ərzində Azərbaycan neft gəlirləri aşağı səviyyələrdə olacaqdır. Aparılan tədqiqatlara əsasən demək olar ki, neft qiyməti 35-40 dolları keçməyəcək.

Pandemiyayla mübarizə ölkədə büdcə xərclərinin yüksəlməsinə gətirib çıxardı. Virusun yayılması bir çox təsərrüfat subyektlərinin fəaliyyətinin dayanmasına səbəb oldu ki, bu da sahibkarların itkilərinə səbəb oldu. Bu dövr ərzində iqtisadiyyata dəymiş ziyanı aradan qaldırmaq üçün dövlət büdcəsindən 1 milyard manat vəsait ayrıldı. Bu da öz növbəsində 2020-ci il ərzində büdcə kəsirini artırdı.

Əldə edilmiş nəticələrin elmi və praktiki əhəmiyyəti

İqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş ölkələrdə keçirilən pul siyasəti tədbirləri çərçivəsində iqtisadiyyata kredit axınının təmin edilməsi, mərkəzi bankların maliyyə şərtləri bir qədər asanlaşdırılmalı, tələb dəstəklənməli, etimadın artırılması kimi fəaliyyətlə həyata keçirilməlidir. Pul siyasəti, faiz dərəcəsi tədbirləri daha faydalı şəkildə valyuta müdaxilələri, kapital axınının idarə edilməsi yolu ilə tamamlana bilər. İnkişaf etməkdə olan ölkələr üçün qarşıdan gələn dövrlərdə svop müqavilələrinə ehtiyac duyulacaq. Ölkələr daha yaxşı nəticə əldə etmək üçün pandemiya ilə mübarizə apardığı dövrdə ən pis vəziyyətlərə hazırlaşmaq üçün də tədbirlə həyata keçirməlidirlər. Pandemiya şəraitinə hazır olmayan ölkələr ani olaraq bu vəziyyətlə qarşılaşdıqları üçün iqtisadi olaraq daha çox ziyan görəəcəklər. İqtisadi fəallıq da azaldığı üçün büdcə

gəlirlərində azalma müşahidə olunacaq. İxrac gəlirləri də turizm və əmtəə qiymətlərinin aşağı düşməsi ilə əlaqədar azalacaqdır. Həmçinin ölkəyə kapital axını da kəskin şəkildə düşdüyündən vəziyyət daha da pisləşəcək. Bu dövr ərzində ölkələrin həyata keçirdiyi tədbirlərin birgə həyata keçirilməsi daha məqsədəuyğun, səmərəli olacaqdır. Əməkdaşlıq iqtisadi sahədə, həmçinin səhiyyə sahəsində çox vacibdir.

Nəticələrin mümkün tətbiq sahələri

Covid-19 pandemiyası beynəlxalq iqtisadiyyata və ictimai həyatın bir çox sahəsinə çox güclü təsir göstərmişdir. Covid-19 bütün bunlarla yanaşı əhalinin gəlirlərində, əmək bazarında ciddi təsire malik olmuşdur. Tədqiqat işində pandemiya şəraitinin əmək bazarlarının vəziyyətinə, əhalinin gəlirlərinə, iqtisadi aktivliyə təsiri nəzərdən keçirilmişdir. Tədqiqat işində bəhs edilən mövzu uzun müddət aktual mövzu olaraq qalacağından bu mövzu ətrafında araşdırmada köməkçi resurs kimi istifadə oluna bilər.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

Azərbaycan ədəbiyyatı siyahısı

1. Azərbaycan Respublikası Xidmət-İş Həmkarlar İttidaqları Federasiyası. (2020) “COVID-19 pandemiyasının ölkə iqtisadiyyatına və qeyri-formal məşğulluğa təsiri ilə bağlı cari vəziyyətin təhlili barədə” Bakı, 4 səh.
2. Sosial Tədqiqatlar Mərkəzi. (2020) “Pandemiya ilə mübarizədə dövlətin anti-böhran siyasəti” Bakı, 5 səh.
3. Azərbaycan Prezidentinin rəsmi internet sahifəsi. (2020) “Koronavirus (COVID-19) pandemiyasının və bundan irəli gələrək dünya enerji və səhm bazarlarında baş verən kəskin dalğalanmaların Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatına, makroiqtisadi sabitliyə, ölkədə məşğulluq məsələlərinə və sahibkarlıq subyektlərinə mənfi təsirinin azaldılması ilə bağlı bir sıra tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı” Bakı.

Rus ədəbiyyatı siyahısı

1. Научно-исследовательский финансовый институт Министерства финансов Российской Федерации. (2020) “Обзор мер денежно-кредитной политики, применяемых странами в период пандемии коронавируса” Москва.
2. МВФ. (2020) “Меры политики для преодоления кризиса в связи с коронавирусом” Москва.

İngilis ədəbiyyatı siyahısı

1. Adrian, T. (2020). “Monetary and Financial Stability During the Coronavirus Outbreak”. IMF Blog, p. 1-6
2. Baldwin, R., Weder, B., & Mauro, D. (2020). “Economics in the Time of COVID-19”. IMF Blog, 11 page.
3. Barro, Robert; Ursua, Jose; Weng, J. (2020). “Coronavirus meets the Great Influenza Pandemic”. VOX CEPR Policy Portal.
4. Balima, and Sy., “The Impact of Bailouts on the Probability of Sovereign Debt Crises: Evidence from IMF-Supported Programs”, IMF Working Paper, (2019), p 19.
5. Cherry, J. D., Krogstad, P. (2004). “SARS: The First Pandemic of the 21 st Century”. Pediatric research, p. 1-5.
6. McKibbin, Warwick; Fernando, R. (2020). “The Global Macroeconomic Impacts of COVID-19: Seven Scenarios”. CAMA Working Paper. p. 19-25.
7. Mühleisen, M. (2020). “Coronavirus Economic Planning: Hoping for the Best, Prepared for the Worst”. IMF Blog. 7 page.
8. Pham, Sherisse (2020), “IMF says half the world has asked for a bailout”, IMF Blog, 8 page.
9. Princess, Adinda Cantika (2020), “BI: No Bailout in Handling Covid-19”, Research, p. 36-42.

Türk ədəbiyyatı siyahısı

1. Yalçınkaya Y., & Tunali H. (2019). “2017- 2018 Döviz Kuru Türbülansı ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın Yeni Para Politikası Araçları”. Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi, sayfa 17–36.

İnternet resurları

1. <https://ereforms.gov.az/az/media/xeberler/vusal-qasimli-bvf-azerbaycan-hokumetinin-bohrana-cevik-reaksiyasini-qiymetlendirib-95>
2. https://www.cirsd.org/en/horizons/horizons-autumn-2020-issue-no-17/the-pandemic-and-the-international-monetary-system---can-china-move-on-the-dollar?__cf_chl_managed_tk__=pmd_SY
3. <https://www.imf.org/en/About/FAQ/imf-response-to-covid-19#Q1>
4. <https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Policy-Responses-to-COVID19>
5. <https://www.imf.org/en/About/Factsheets/Sheets/2020/04/30/how-imf-covid19-financial-help-is-used>
6. https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/duyuru_0798_01.pdf
BDDK."Basın Açıklaması"
7. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/duyurular/basin/2020/duy2020-16> TCMB Koronavirüsün Olası Ekonomik ve Finansal Etkilerine Karşı Alınan Tedbirlere İlişkin Basın Duyurusu
8. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/duyurular/basin/2020/duy2020-15> TCMB Para Politikası Kurulu Kararı
9. https://thinktech.stm.com.tr/uploads/docs/1608992054_stm-covid-19-salgininin-kuresel-ekonomi.pdf
10. <https://blogs.imf.org/2020/03/05/fiscal-policies-to-protect-people-during-the-coronavirus-outbreak/>
11. <https://www.imf.org/en/Publications/Policy-Papers/Issues/2020/03/16/Policy-Steps-to-Address-the-Corona-Crisis-49262>
12. <https://www.imf.org/en/About/FAQ/50-billion-rapid-disbursing-emergency-financing-facilities/#Q1>
13. <http://www.imf.org/external/np/exr/facts/ccr.htm>

Sxemlərin siyahısı

Qrafik 1:	İxracın şaxələndirilməsi.....	60
Qrafik 2:	Azərbaycanda İqtisadi Şaxələndirmə.....	62
Qrafik 3:	Debitor borclarının funksional təsnifat vahidi üzrə funksional xərclərə nisbəti,%.....	63
Qrafik 4:	2018-2020-ci illərdə dövlət büdcəsi xərclərinin rüblük bölüşdürülməsi %-lə.....	64
Qrafik 5:	Dövlət büdcəsinin gəlirlərinin strukturu faizlə.....	65